

2007 / 3.

Ára: 600 Ft

folkMAGGazzin

XIV. évfolyam

3. szám

A TARTALOMBÓL:

12. Pünkösöd Hollókön, 2007-ben
Benkő András képriportja
14. Kaláka-találka huszonnyolcadszor
K. Tóth László
15. „Még halljuk hangját...”
Kóka Rozália
16. Vass Lajos emlékezete...
Berkesi Sándor
18. Góbé virtus
Záhonyi András
19. Magyar Citerás Antológia 3.
Bolya Máttyás
20. Bartók Béla, a népzene kutató - III.
Pávai István
22. MAGTÁR - Simó Márton
„bozgor - harmadik próbálkozás”
29. UNESCO egyezmény
Kovácsné Bíró Ágnes
30. Kunkovács László etnofotó kiállításai
31. Hontalanná lettem
Kóka Rozália
34. A népzenei feldolgozásokról - V.
Kiss Ferenc
36. Szent Erzsébet a néphagyományban
Darmos István
38. Keleti népzenei kutatások - II. rész
Sipos János
46. Öt éves a Folkrádió
Margittai Gábor
48. Háromrészes pontozó
Fügedi János
50. Sue Foy angol nyelvű ismertetője

TISZTELT OLVASÓINK!

Figyelmükbe ajánljuk a nyári népművészeti táborok naprakész listáját a www.tanchaz.hu honlapon.

Quo vadis...?

Kerekasztal-beszélgetés az élő népművészetről

Előző számunkban már beszámoltunk arról a programindító kerekasztal-beszélgetésről, amelynek célja, hogy felkavarja azt az állóvizet, amiben a mai magyar tánc-házmozgalom és intézményei ülnek. A kétségtelen eredmények mellett a hagyományápolói egyéni ambícióknak alárendelve inkább kihasználják az intézmények kereteit, mint építenék azokat. A hagyományörzés szemléletmódjában változásra van szükség. Olyan változásra, amely megteremti további fejlődésének és XXI. századi megújulásának alapjait, a népzene, a néptánc és a tárgyi alkotóművészet gyakorlatából eddig levont elméleti és módszertani tapasztalatokat általános érvényű modellként alkalmazva. Célunk közbeszéd tárgyává tenni a hiányosságokat és kiküszöbölni azokat, amelyekkel a tánc-házmozgalom napjainkban küzd.

Beszélgetésünkben megpróbáltunk olyan széleskörű szakmai társaságot megszólaltatni, mely egyaránt képes objektíven beszélni a tánc-házmozgalom jelenéről és fejlődésének lehetséges irányairól.

Első lépésként tisztázandó kérdéseket fogalmaztunk meg: *Mit tartunk autentikus előadásnak? Mit gondolunk a hagyományörzésről? Mitől eredeti és hiteles a népművészeti alkotás, előadás? Az improvizáció jelentősége a hagyományörzésben. Milyen pedagógiai módszerek alkalmazhatók eredményesen a néptánc-, népzene-, és népművészeti tárgyalkotás oktatásában?*

A beszélgetést 2007. január 16-án tartottuk, a Zenetudományi Intézet Szabolcsi termében, ahol Sándor Ildikóval (néprajzkutató, Hagyományok Háza), Dolinszky Miklóssal (zenetörténész, Magyar Tudományos Akadémia Zenetudományi Intézet – MTA ZTI), Fügedi Jánossal (néptánc-kutató, MTA ZTI) és Borsos Balázssal (ökológiai antropológus és néprajzkutató, az MTA Néprajzi Kutatóintézet tudományos igazgatóhelyettese) beszélgettünk a tánc-házmozgalom mai helyzetéről. Körünkben köszönthettük még Verebélyi Kincstöt (az Eötvös Lóránd Tudományegyetem Néprajzi Intézetének igazgatóját), Beszprémy Katalint (a Hagyományok Háza Népművészeti Módszertani Műhely vezetőjét) és Felföldi Lászlót (az MTA Zenetudományi Intézet tudományos igazgatóhelyettesét). A folkMAGazint Eredics Júlia és Berán István képviselte.

Az alábbiakban közöljük első kerekasztal-beszélgetésünk szerkesztett változatát.

A beszélgetést az egyik legidősebb témával, a Liszt Ferenc Zeneművészeti Egyetemen szeptemberben induló Népzene tan szak létrejöttének körülményeivel kezdtük. „Vajon kinek kell nyitottá válnia: a komolyzenésnek vagy a népzeneésnek? Mert szerintem a komolyzenészek nem fogadják el a népzeneészeket” – vetette fel elsőként Dolinszky Miklós.

SÁNDOR ILDIKÓ: Rögös út vezetett odáig, hogy a Zeneakadémia befogadóvá vált egy diplomát adó népzeneész képzésre.

DOLINSZKY MIKLÓS: A komolyzene intézményeit százötven-kétszáz éve egy olyan zenekultúra ápolására találták ki, amely mára megszűnt. A koncert vagy a zeneoktatás lába alól kicsúszott a talaj. A magaskultúrát egykor létrehívó értékrend és etika halott, miközben az intézmények tovább élnek. Ezzel a helyzettel kellene kezdeni valamit, félúton a merevségbe hajló akadémikus bezárkózás és a szellemi széteséshez vezető korlátlan nyitottság között. Egy biztos: aki mástól fél, az önmagától fél. Aki fél attól, hogy a népzene egyetemi diszciplína lesz, az saját önazonosságában bizonytalanodott el, s egy halott múzeumi kultúra pseudo-identitásának tekintélye mögé bújik. Hangszeres tanárként nekem biztosan első dolog lenne, hogy a növendéket betessék-elem a népzeneészek óráira, mert a magas zene mindenekelőtt éppen a tradicionális zenékben megnyilvánuló szabadságból újulhatna meg.

EREDICS JÚLIA: Ez nagyon fontos gondolat. A klasszikus zeneoktatás tudatosságának és a népzene spontaneitásának egymásra hatása vitathatatlanul szükséges. Főleg, hogy ez az igény mind a két irányból érkezik. Ám a klasszikus zenei intézményekhez hasonlóan a népzenei mozgalomnak is kialakultak mára megkövült bástyái. Ezzel kellene kezdeni valamit. Problémát jelentenek a hagyománynak azok az elemei, amelyek mára aktualitásukat veszítették, ezért nehezen értelmezhetőek a kor embere számára. Ha ezeket az elemeket nem ruházzuk fel új funkciókkal, ismétléssé válik a hagyomány, amit folyamatosan menteni kell. Az ilyen irányultság viszont sokszor mellőzi a mélyebb megértést és újraalkotást. A pedagógiában kézzelfoghatóan lehet lemérni, hogy mi az, ami érthető és átadható. A zene- és táncórákon maguk a gyerekek a kísérleti alanyok arra, hogy meglássuk, mit és hogyan tanítsunk meg nekik.

Címlap: Huszka József (1854-1934) akvarellje (*Magyar ornamentika, Bp., 1898 - a Néprajzi Múzeum tulajdona*)

fotó: Kanyó Béla

SÁNDOR ILDIKÓ: Az iskola olyan hely, ahol fontos és fölösleges dolgokat tanítanak. Ha olyat tanul egy diák, ami bármilyen értelemben hasznosulni tud a további életében, a műveltségnek akármilyen szeletéből is jön, akkor attól fog élővé válni, hogy beforgatható a saját életébe. Számomra ez csak addig kérdés, ameddig a tanár vagy a tananyagot összeállító szakember válogat és fölteszi azt a kérdést: mi legyen az a néphagyományból, amit egy iskolás egy adott életszakaszban, egy adott helyzetben megtanul majd. Az a benyomásom, hogy a válogatás szempontjából mostanra viszonylag jó helyzet alakult ki. Ez legalább egy jó 10-15 éves folyamat eredménye. Folyamatosan az a kérdés hangozott el, hogy mit tanítsunk kézműveskedésből elsőben, másodikban, ötödikben. Milyen anyagot használjunk? Milyen tárgy készüljön egy adott technikával? Melyik legyen az a dal, melyik az a népszokás?

A hagyományos műveltség, a népi kultúra nagyon széles, gazdag anyag, meg kell rostálni. Ez a válogatás most már valamilyen módon megállapodott, befejeződött, persze nem örökre záródott le. Most az került előtérbe, hogy mi az a módszer, amellyel ez a műveltség továbbadható az iskola intézményesített keretei között. Gyakorlati ismeretátadásról van szó, ami a mai iskolai kereteket nagyon feszegeti. Magam is tapasztaltam, hogy komolyzenei órákon szen-

vedtek a gyerekeim és meglógtak, s abban a pillanatban, amikor átmentek egy népzene tanárhoz, boldogan fűrészeltek tovább, mert napi örömet jelentett nekik az, ami azelőtt napi kínlóadás volt.

A néphagyományból nemcsak ismeretanyagot tudunk átvenni a mai oktatásba, hanem módszereket is. Büszkén szoktuk emlegetni magunk között a „*tánc házas modellt*”, amely ötvözi a mai tanítási formákat azokkal a szocializációs jellegű ismeretátadási formákkal, amelyeket a népi kultúrából ismerünk. Például amikor valaki mutatja a mozdulatot egy táncban, s a többiek időben attól nem elkülönítve, azonnal utánozzák, amihez folyamatosan kapnak vizuális élményt. Ez nem szakad el a zenekísérettől, rögtön muzsikálnak. Ha megnézzük, hogy más táncokat, mozgásokat hogyan tanítanak, azt látjuk, hogy eltérő ettől a metodikájától. Hasonló példákat lehet mondani a kézműveskedésnél. Nagyon fontos az ismétlés lehetősége. A néphagyomány átadásakor a gyerek addig gyakorolhat, amíg nem sikerül neki. Ez az a fajta szemléletmód, ami a paraszti kultúrában az ismeret átadásának az egyik sarokköve. Sok minden öntudatlanul és észrevehetetlenül emelkedett át a tánc házas módszerek közé, s egyre inkább vannak most már olyan dolgok, amik nagyon tudatosan rögzülnek, mint módszerek a hagyomány átadásában, újrakövetésében, intézményesítésében.

BESZPRÉMY KATALIN: A tudás, valamint a tudás átadásának érzelmi, tudati és manuális oldala ezen a területen nagyon összefügg. Akkor jó, ha így tanítják, élményszerűen, játékosan, mert ezzel lehet a gyerekeket nagyon megfogni.

DOLINSZKY MIKLÓS: Sajnos a klasszikus zene oktatását még mindig a gyakorlat és elmélet erőszakos szétválasztása, a zenei jelenség feldarabolása jellemzi. Nem érti a gyerek, hogy a szolfézsórán ugyanarról van szó, mint a hangszeres órán. Nem jut el hozzá, hogy amit tanítanak neki, azt ő valamiképpen eleve tudja, csak felszínre kell segíteni és csiszolni kell. Nem derül ki, mi szükség van elméleti tárgyakra, és a dolog értelmetlensége a gyereket alázza meg. Nem csoda, hogy minden egészséges gyerek utálja az elméleti tárgyakat. Ezzel szemben az ismeretátadás hagyományos formáiban a zenei jelenség még megbonthatatlan egységben van. Ezen kívül nincsen kotta, így a hagyományos zene játékos eleve a teremtés helyzetében van. Ami a klasszikus oldalon kivételes képesség és szenzáció, az a másik oldalon alapfeltétel.

EREDICS JÚLIA: Ennek az ellentétnek a feloldására van-e kialakult módszer, gyakorlat a klasszikus zeneoktatásban?

DOLINSZKY MIKLÓS: A komolyzenében ez az *improvizáció*, habár módszernél lényegileg többnek nevezném. Elvileg mindig örövendetes, amikor az improvizáció bekerül

egyik-másik zeneoktatási intézmény tanszékébe. A baj ott van, hogy az improvizáció, mint önálló diszciplína, pusztán azért, hogy elkülönül a „vontaképpen” zenéléstől, máris elveszti frissítő potenciálját. A fronton ugyanis az ellenkező híresztelések ellenére sem az improvizáció és a kottaolvasás között húzódik; a rögtönzésnek, mint a pillanatba való fejesugrásnak kockázatát az írott zene megszólaltatásának is öriznie kell. Az előreláthatatlanság (im-provizáció) kockázata híján nem beszélhetünk zenélésről, legfeljebb reprodukcióról és egy előírás teljesítéséről. És ha a klasszikus képzésből ez a kockázati tényező kiszorult és a kivételes tehetség privilégiuma lett, akkor onnan kell újból behozni, ahol még él: a népzeneből meg a többi, hagyományos zenéből.

Volt a múlt nyáron Pannonhalmán egy fesztivál. Az egyik rendezvényen együtt szerepelt egy szokásos vonósnégyes, valamint a Muzsikás együttes. Egy Mozart-divertimento egyik tétele volt terítéken, amelynek témáját egy XVIII. századi magyar forrás is feltünteti. Először a kvartett szólaltatta meg a Mozart-tételt. Ezután a Muzsikás eljátszotta a tradicionális feljegyzést, majd a Mozart-tételt. Az összehasonlítás éles fényre mutatta meg a komoly zenélés belső erőforrásainak elapadását, a mozgásról való leszakadását az eleven, ellenállhatatlan népzenei játékmóddal szemben egyfelől, és persze megújulásának lehetséges forrását

másfelől. Utóbbit vetítette korántsem utópisztikusan előre, hogy végül a két együttes egyidejűleg szólaltatta meg a Mozart-tételt. Nagy percekkel kaptunk ajándékba: egy pillanatra eltűnt a szakadék magas és hagyományos zenekultúra között.

EREDICS JÚLIA: Én éppen úgy látom – a másik oldalról nézve –, hogy a népzeneészeknek is nagy szükségük van a klasszikus zeneképzésre.

DOLINSZKY MIKLÓS: A klasszikus képzés irracionális tekintélyéről muszáj elmesélnem egy régi emlékemet. Zeneakadémista koromban volt pár növendéke otthon. Egyszer elhoztak egy tizenkét éves hegedűs kislányt, az egyik legnevesebb cigányprímás gyermekét. Arra kértek a szülei, készítsem fel zeneelméletből konzis felvételre, mert ilyesmit eddig sosem tanult, s szeretnék, ha a gyerek többre vinné, mint a papája. A szülők olyan áhítattal beszéltek velem, mint egy szent tudomány papjával. Gyanút fogtam és megkértem a fiút, hegedüljön valamit. Elképedtem. A gyereknek vérben volt a zene, és olyan érettséggel, olyan „autenticitással” játszott, amit az intézményes oktatásban soha nem szerezhettek volna meg. Szülei mégis a másik, a hivatalos, a magas zenét tartották többre. Mélyen elszégyelltem magam: kinél is van a tudás? Kinek is kell itt tanulnia kitől?

Tudom én, a szomszéd kertje mindig zöldibb, és az is biztos, hogy nem tehet úgy a

népzeneész, mintha a nép egyszerű gyermekeként ma is egy reflektálatlan, elsődleges és belterjes hagyomány részese volna. De van fontossági sorrend. Megkérdezem: lehetséges-e hiteles komolyzenélés például a klasszikus összhangzattan ismerete vagy zene-történeti ismeretek nélkül? A válaszom: igen. Lehetséges hiteles zenélés valós, tiszta energiák nélkül? Válaszom: nem. Egy elemi szintre lehatolva kiderül: valamennyi zene közös erőforrásból táplálkozik. Ha nem hallok belőle a zenélés öröme, más értékeket sem tulajdoníthatok neki.

BERÁN ISTVÁN: Talán árnyalja egy kicsit a képet a mi oldalunkról, hogy az aktív táncos zenészek körében, ha különböző okokból is, de a legutóbbi időkig mégis csak nagyon erős gondolat volt a „mi tudjuk” hozzáállás. Azaz: „mi vagyunk ennek a letéteményesei; mi elmentünk oda, összegyűjtöttük, elhoztuk és megmutatjuk nektek, hogy milyen az igazi népművészet”. Mondhatjuk, hogy ez szinte természetes dolog. Folytonos küzdelmet vívtunk a népzene és a néptánc elfogadtatására, talán ezért is volt jellemző egyfajta összetartás, összezárás. Ugyanakkor felnőtt most már egy olyan generáció, amelynek tagjai nagyon sok előnyt élveznek abból, hogy kész csomagot kaptak, nem kellett már úttörőként járniuk, viszont többé-kevésbé képzett zenészekként fordultak a népzenehez. Pontosan látni kell, anynyiban is nagy a különbség, hogy a falusi

zenészeknél sokkal szűkebb a repertoár. Bár ez esetenként mennyiségileg terjedelmes lehet, mégis, a stílushatárok sokkal szűkebbek. A mi esetünkben, ha valaki eljut oda, hogy koncertezik vagy táncgyűttest kísér, egyszerűen tíz-húsz tájegységnek az anyagát, viszonylag jó szinten el kell sajátítania. Ráadásul még mindig inkább a specializálódás a jellemzőbb, mint a stilizálás. Emiatt jómagam is használtam kottát a tanításhoz is, és bár volt olyan tanítványom, aki ellenkezett, de az a helyzet, hogy akiből valóban zenész lett, az valamennyire tud kottát olvasni. Mégpedig azért, mert itt rengeteg elemző munka szükséges. Ezt csak így lehet, mert ennyi anyag emberi aggyal nem fogható át. Azt gondolom, amit Julcsi is említett, hogy ráfér a népzenezőkre is a képzés, a klasszikus zenei tudás. A gyerekeim például komolyzenét tanultak, de mégiscsak a népzene és a néptánc nőtt fel, s a hozzáállásukban, a zenéhez való viszonyukban ez tetten is érhető.

Szóval, az mindenképpen jó, ha a műfajok között van kölcsönhatás. Ám abból a szempontból nem vagyok elégedett, hogy ennek már sokkal korábban el kellett volna indulnia, hiszen rengeteg sok megaláztatást, meg mindenféle küzdelmet át kellett élnünk, de mégis úgy érzem, már a nyíregyházi főiskolával is felszakadt egy gát.

EREDICS JÚLIA: István nagy vonalakban felvázolta, hogy mi az adatközlők és a „moz-

galmi zenészek” között az egyik nagy különbség. És itt kérdeznék titeket az előadóművészet felelősségéről. A visszatartott zenei- és táncnyelv, az autentikus hagyományokon túl, hordozza az előadó saját élettapasztalatait, zenei, kulturális tudását és ízlését is. Tehát ez az előadóművészet, amely beemeli a paraszti kultúrát a magaskultúrába – és talán éppen ettől speciális –, egyértelműen felveti a tudatosság és a felelősség kérdését. Nem csupán azért, mert értéket közvetít, amihez példaként lehetséges alternatívák kapcsolódnak, hanem sokszor úgy kezeljük ezt az örökséget, mintha az egyetlen feladat az lenne vele kapcsolatban, hogy mindegy, hogy milyen áron és módszerekkel, de megmentsük.

Szerintem a felelősség, az igényesség és az előrelátás nagyon fontos attitűdök egy ilyen munka során. Ezt nem azokra értem, akik szórakozni mennek a táncházakba, hanem akiknek ez a terület a szakmájuk és fontos döntési, alkotói helyzetben vannak. Hiszen egy ilyen értékmentő és értékkerentő hivatásnak, az érzelmi indíttatás mellett, egy másik tudatos iránya is kell legyen. Itt az idő, hogy olyan hosszú távú koncepciót alakítson ki ez a mozgalom is, amihez a részszakmák önmagukon túlmutatva, egyesülve kapcsolódnak tudnak.

Van már ilyen koncepció a pedagógiában, a zene, a tánc és a néprajz oktatásában, a színpadi művészetben?

FÜGEDI JÁNOS: Óriási szakadék van a két réteg, a zenészek és a táncosok között, s még inkább a zenét tanítók és a táncot tanítók között. A szakadékot elsősorban a tudatosság hiányában látom, amit például közvetlenül mutat a tánc kutatás tudománya és a gyakorlati táncoktatás megközelítésbeli eltérése. A néptánc tánctanárai nem elemznek, a legjobb esetben megnézik a filmet és lemásolják.

A táncoktatásban megjelent egy köztes réteg, az autentikus, eredeti táncok és a ma tanított táncok között. Hadd mondjak egy példát. A Táncművészeti Főiskolán néptánc-koreográfusi szakot indítottak, ahol az államvizsgán meg akartak buktatni egy hagyományörző és egy gyerekkoreográfiát. Valóban igen gyengén sikerültek, de mégis meg kellett védenem őket. Sokszor bejártatott standardeket, patronokat puffogtattak, de ekkor döbbsentem rá, hogy mindezt öntudatlanul tették, mert kialakult egy második hagyomány: a hagyományból élő hagyomány, az a mód, ahogy a hagyományt „feldolgozzák”. Ez azért nem jó, mert nem tanítottuk meg őket arra, hogy ezt felismerjék, arra meg végképp nem, hogyan nyúljanak vissza mindig a forráshoz. És ez nem csak a koreográfia-készítés módjai miatt lenne nagyon fontos, hanem a táncosok szempontjából is, mert akit tanítanak, az mindig átveszi az interpretációt. A kottából például nem tudsz interpretációt átvenni. A kot-

fotó: Kanyó Béla

fotó: Kanyó Béla

táborból szerkezetet veszel át. A tánctanításban pedig másolnak. Ezért gondolom, hogy az oktatásnak és a kutatásnak egyfajta fúziójára lenne szükség.

Úgy tűnik, hogy ez az autentikus tánc-kultúra egy zárt kultúrává vált. Újat már nem találtunk, az van, amit eddig rögzítettek. Azt kell úgy feldolgozni, hogy annak az eredetisége mindig átjöjjön. Akkor ugyan bizonyos mértékben standarddó válik, de a standard itt mindig kettős. Egyrészt hordoz egy „merevséget”, amitől nem szabad eltérni, mert örök érték. Másrészt tudnunk kell, hogy ez népi kultúra, s ezért soha nem lehet úgy rögzíteni, mint a magaskultúrát. Fel kell mutatnunk benne azt, ami állandóan változó, s meg kell tanítani a táncosokat – ez egy bűvös szó – *újraalkotni*. Ám az újraalkotás abban gyökerezzen, ahogy a parasztember alkot, így tudna a táncpedagógia két irányba mutatni. De vért izzadunk akkor – és ez mindig a versenyeken jön ki –, ha a „hagyomány hagyományának” képviselőivel ezt meg akarjuk értetni. A már behagyományozódott tanítási módszer annyira elhiszi magáról, hogy az, amit csinál, úgy is van rendjén, hogy mindig megütköznek azon, amikor szembesülnek a véleménynel: ha visszanyúlsz a valódi forráshoz, bizony mást találsz. Ezért örültem nagyon Juli felvetésének, hogy talán ezen a fórumon egy picit el tudnánk kezdeni hatni rájuk, s azért tartom a folkMAGazint ebből a szempontból nagyon jónak, mert úgy tapasztaltam, azt olvassák az emberek.

EREDICS JÚLIA: Befogadó lapként sokféle írást közlünk. E beszélgetés elindítá-

sa is akkor vált égetővé számunkra, amikor olyan írások váltak referenciává, amelyek sokszor kirekesztő gondolkodást rejtettek. Ezzel szemben nem jelentek meg a néprajzi kutatások mentén felhalmozódott tudások, ami az aránytalanságot okozta. Ez annak a visszatanulásnak a problémája, amiről János beszélt. A szakma hagyományokhoz való viszonyának a problémája.

Azonban ami a legégetőbb, az a kritikai szemléletmód hiánya. Egy egységes módszeré, mely komplexen szemléli a hagyományt, jelene tükrében és reflektál a szakma rezdüléseire. Ezzel szemben azt látjuk, hogy a szakember sokszor csak érzelmi alapon válogat a hagyomány neki tetsző elemei közül. Ezért fontos, hogy az eljövendő oktatók megértsék, hogy a hagyomány úgy marad élő, ha hagyjuk, hogy rugalmas és fejlődőképes legyen.

BESZPRÉMY KATALIN: De ez pont az oktatás metodikájától függhet. A kézművesoktatás onnan indul, hogy megtanítjuk a technikákat, s az adott mesterségnek a táji jellemzőit, törvényszerűségeit. Hogy miként épített fel egy tárgyat a kézműves mester, azon hogyan, milyen technikával helyezte el egy motívumot, mi volt a tárgy funkciója. Tehát az eredeti anyagból indulunk ki, s csak utána jön a tervezés, az esztétika, a művészettörténet. Vagyis csak akkor, ha már biztos alappal rendelkezik valaki, kezében, fejében van a biztos tudás, csak akkor lehet újrafogalmazni a tárgyat a mai igényeknek, funkcióknak megfelelően, hiszen nem lehet más a célunk, minthogy ma használható, környezetkultúránkba, viselet-

és lakáskultúránkba is beillő tárgyakat hozunk létre.

Természetesen mindig a jelen vagy az adott kor ízlésvilágától függ az, hogy a kézműves hagyaték mely rétegéhez nyúlunk vissza, mit tekintünk követendő mintának. Más volt a reformkor, a szecesszió, s mondjuk a nomád nemzedék szemlélete, más és más stílust emelt ki magának továbbgondolásra, továbbfogalmazásra, bár mindegyik a népművészetben kereste gyökerét, önkifejezési módját.

EREDICS JÚLIA: A tárgyalkotó művészetben ez nagyon látványos. Az emlékezetes korok alkotóinak talán közös tulajdonságuk, hogy a hagyományt nem reprodukálták, hanem tapasztalataikkal ötvözve szabadon használták, tényleg alkottak. Ez az értelmezés a mélyebb tudás igényét hozza magával, s ha ez a pedagógusokban megvan, akkor jól plántálható a gyerekekbe is.

Ha az általános tendenciákat vesszük, az látszik, hogy manapság nagyon magas ingerküszöbrel szocializálódunk, és sokszor elveszünk a finomabb szenzorokat igénylő információk. Ezért nagyon időszerű a kritikai szemléletmód kialakítása. Nem is beszélve a hagyományápolás önmagában hordozott veszélyeiről. Arra gondolok, hogy azok a történelmi és kulturális kódoltságok, amelyek hozzáállásunkat formálják, nyilvánvalóan meghatározóak, s a hagyományápolás kapcsán sokszor különösen érzékenyen reagálunk, legyünk annak kedvelői vagy akár elutasítói.

Szeretnénk, ha e beszélgetés azt is szolgálná, hogy a hagyományápolás mai formá-

it azok előtt is megnyissa, akik fenntartásokkal kezelik a táncházmozgalom zártabb, ideologikus oldalait!

Máig hiányzik a táncházmozgalom történetének teljes feldolgozása. Ezért kiemelten fontos, hogy tisztában legyünk történetével, s tudatosítanunk kell magunkban, hogy annak minden kapcsolódó intézménye erős közösség és identitásformáló tulajdonsággal bír. Ez a mai magyar társadalom egészét érintő kérdés.

A táncházmozgalom elindulásának története egyedi és kiemelkedő a hetvenes években. A változást felismerve bátran vágott bele egy olyan kísérletbe, amely mára egy nagyszabású programot tudhat maga mögött! A „túlnevetségből” kilépve talált valami ösztönös, természetes dolgot, ami semmivel sem volt helyettesíthető. Ez akkor a legkorszerűbb gondolkodást foglalta magába. A nomád nemzedék természet-közelsége, a paraszti kultúrából táplálkozva, megszébbre mutató, természettudatos gondolkodást szívott magába. Ezt a komplexitást ma a táncházmozgalomban én nem igazán látom. Talán azért sem, mert a néprajztudomány és a mozgalom között nincs meg az a kölcsönhatás, ami mozgásban tartaná a fejlődéshez szükséges fogaskerekeket.

VEREBÉLYI KINCŐS: Hallgatva a beszélgetéseket, számomra két szempont hiányzott. A kultúránk történetisége és a társadalmisága. Hiába vágyódunk valami iránt, ami már nincs, nem valóságosan létező. Nem csak tudomásul kell venni, hanem következményeivel együtt kell végiggondolni a hagyományos paraszti kultúra eltűnését. Nem lehet visszahozni egy olyan világot, aminek legfeljebb a töredékeit, az emlékeit, a nyomát találjuk meg vagy találjuk ki. A dolgoknak van egy történetisége, mondjuk például a viselkedés történetisége. És nem biztos, hogy adott közösség ma ugyanolyan viselkedésmódot kíván meg, mint amilyent régen elvárt. Például ki törődik ma azzal, hogy a fiatal ne üljön le addig, amíg az idősebbek le nem ültek. Vagy hova tűntek a régi szép köszönési formák? Az „Adjon Isten jó napot”-ot – ami egyébként áldásformula is – legfeljebb idézőjelbe téve mondják még falun is, ahol a „Helló” vagy a „csá” hangzik el mostanában. Nagyon sok az érzelmi felhangja annak, ami itt elhangzott. Ma a multikulturális világban nagyon sokféle ajánlat van, sokféle hagyományhoz lehet visszanyúlni.

Lehet, hogy ez az előző idők vagy az előző éveknek a tapasztalata, de gyakran nagyon sértődött hangot hallok a hagyományápolással kapcsolatban, ami mintha a hagyományápolást is korlátozná. A „hagyomány”, a „népi hagyomány” telítődött a „rég”, az

„egykor volt” tartalmakkal is, amely a múltból átvett jelenségeket, formákat az „elveszített éden” nosztalgikus felhőjébe burkolja. Ez a nosztalgikus hangvétel a hagyomány kritikai birtokba vételét akadályozza. A hagyomány alakulásával kapcsolatos megállapítások pedig, mintha a hagyományápolás, mint szakrális feladat megsértését jelentenék. Azoknak, akik viszik a mozgalmat, a kizárólagosság iránti igényét, a „hamis hűségét” fel kellene oldani.

Azt hiszem, hogy a nagyon szigorúan értelmezett *autentikusság* komoly probléma. A hagyományápolásnak az a módja, hogy egy adott helyről, adott időből, sőt konkrét személytől megismert dalt, táncot, viasetet, gesztusokat megismételjük, lemásoljunk, megmeregítjük a hagyományt, amely a maitól eltérő ütemben, de folyamatosan változott. Ennél fontosabb az, hogy a hagyomány ápolása, fenntartása, gyakorlása során a közösségi jelleg megmaradjon. A hagyomány addig él, amíg közösségi igény van rá. Ez a közösségi igény, gyakran már egyáltalán nem annak a közösségnek az igénye, amely akár tegnapig is a hagyományt művelte, mindennapi gyakorlatában fenntartotta. Arról is tudományt kell venni, hogy nagyon különböző indíttatású emberek tartoznak a hagyományápolók körébe, a „mozgalomba”. Ami élővé teszi magát a mozgalmat, értelmessé a hagyományos művészeti formák művelését, az nyilván a kreativitás. Csak ismételni tudom, hogy a túl mereven értelmezett autentikusság nagyon erőltetett szempont, mivel maga az autentikus közösség már nem létezik. A néphagyomány, a folklór változataiban létezik: a hagyományápolás szempontjából nincs egy kitüntetett „Musterbeispiel”, amihez igazodni kell. Nem kétséges azonban, hogy azokat a határokat megvonni, amelyek között a változatok-újítások még hagyományosnak vagy a hagyomány szellemében fogantnak tekinthetők, nem egyszerű.

Voltak olyan felhívások, amelyek arra ösztönözték a hagyományos mesterségek művelőit, kézműveseket, varró asszonyokat, hogy újítsák meg a *népi iparművészeti* termékeket. Ám ha az újító javaslat egy jótányit eltért az XY – azaz a bírálatra jogosult személy vagy csoport – ízlésétől, az már nem volt jó.

FÜGEDI JÁNOS: Nem ilyen egyszerű ez. Nem, mert mi szembesülünk – megint ezt a szót használom – interpretációkkal, s megdöbbentő a megjelenítés deformáltsága az eredetihez képest, például a viselkedésmódban. De nekem van egy másik, egy mögöttes koncepcióm, amikor autentikáról beszélnek a gyakorló táncosoknak, amit bármilyen közegben csak félve merek kimondani,

hogy ez a mozgáshagyomány egyfajta értéket képvisel. De ez az érték nem attól érték, hogy hagyomány vagy hogy nemzeti, hanem a mozgások egymásutánosságából, illetve a konkrét térbeliségéből, időbeliségéből adódó érték. Ezt borzasztó nehéz elvileg meghatározni, de nagyon könnyű kimutatni. Tehát globálisan magyarázni nehéz, de konkrét mozdulaton meg lehet mutatni. És akkor felmerül az a dilemma, hogy meddig ragaszkodjunk az autentikussághoz? Menyire tág az az értékfogalom, amibe belefér, hogy őrizzük a formákat valamiféle pontossággal, s mi az, amit nem szabad számon kérni, mert abból már csak másolás lesz.

EREDICS JÚLIA: Egy alkotásnak, legyen az színpadi produkció vagy kézműves termék, – azon kívül, hogy a hagyomány őrzését hivatott reprezentálni, – önmagában is hordoznia kell az *esztétikai értéket*, amint János is mondta. Ez az esztétikai érték a kulturális tudástól független, a kompozíciókban, a térformák, mozdulatok egymásutánosságában rejlik. Ezért univerzális, egyetemes.

SÁNDOR ILDIKÓ: Biztos, hogy a folklórizmussal foglalkozó gyakorlati szakemberek számára az autenticitás egy sajátos jelentéstartalommal bíró terminussá vált. Ez volt az oka, hogy fél éve egy vitairatot produkáltunk Mohácsy Bercivel. Az autenticitás állandóan visszatérő, mérceként használt fogalom, viszont az is kiderült, hogy e fogalom alatt mást és mást értünk. Nemcsak úgy, ha kézműves, táncos és zenész ül össze beszélgetni, hanem akár, ha két táncos vagy két zenész is. Nincs egységes értelmezése, definíciója ennek a fogalomnak. Éppen azt próbáltuk valami módon megmutatni, körüljárni, hogy mekkora zavar van a fogalom használata körül. Ez ezer további kérdést vet fel.

Mindehhez hozzá tartozik a tánc és a zene, illetve a tárgyalás között, a dolog műfajából, a dolog természetéből adódó különbség. Míg egy tárgyon hosszú ideig dolgozhatok, s a végeredmény térben és időben elszakad tőlem, addig a zene és a tánc a személyiség pillanatnyi jelenlétét és aktivitását, tevékenységét követeli meg. Tehát akkor jön létre, abban a pillanatban, amikor rajtam átáramlik. Aki egy táncgyűttesbe bekapcsolódik, annak a számára valamelyik vezető táncos mintaadóvá válik. Később eljuthat odáig, hogy elkezd filmeket nézni, és más mintái is lesznek – ez nagyon fontos, hogy sokféle mintája legyen –, illetve ő maga olyan kvalitásos előadó lesz, hogy az egészet átszűrni a saját személyiségén, s ezzel egyéni előadói stílusát megteremti.

BESZPRÉMY KATALIN: Szerintem azok a fórumok hiányoznak, azok a viták, szakmai elemzések, kritikák, amelyek során le lehet

ülni egy kutatónak, egy alkotónak, egy táncosnak, egy zenésznek, megbeszélni, közösen elemezni egy-egy felmerülő szakmai problémát. Amikor mi, kézművesek kiírunk egy pályázatot, a zsűri és az alkotók egyre többször összejönnek, s együtt megnézzük név nélkül a jó és a rossz példákat, és sokszor már a közönség mondja, hogy melyiknek milyen hibája van. Ezekből az elemzésekből, beszélgetésekből sokat lehet tanulni pro és kontra, hiszen sok mindent a mesterek tudnak jobban. A párbeszéd, a problémák közös megvitatása visz előre. S én igazából nem látom sem a táncban, sem a zenében ezeket a fórumokat. Az olyan kritikát, ami nem megfizetett, nem ellenség és nem barát, hanem megpróbál valamilyen módon tényleg szakmai érveket felhozni.

BERÁN ISTVÁN: Nincsenek elhivatott esztéták, akik ezekkel a műfajokkal foglalkoznának, aktív kollégák pedig nem tudják egymást hitelesen megítélni. Minden „mozgalom” nyitó szakaszában bizonyos gyerekbetegségekkel meg kell küzdeni, ezeket a miénkben sem kerülhettük el. Ugyanakkor már a kezdetektől nagyon sok pozitív dolog is kialakult. Ilyennek tartom például azt a le nem rögzített játékszabályt, ami megszabja, hogy mi fér bele a népzene előadásába, és mi nem. Tehát létezik szakmai, közösségi kontroll, vannak vezérhajóink, intézményeink, amelyek mércét jelentenek egy nem központosított mozgalom tagjai számára.

Az autentikusság kérdése régóta foglalkoztat engem is, bár szerintem jobb, ha inkább az *eredetiség* fogalmát használjuk. Az elsajátítás során van egy olyan stádium, amikor az eredetiséghez nagyon kell ragaszkodni, a lexikális tudást össze kell szedni, s ezután jöhet egy olyan nyugvópont, amikor

az ember már a dolog struktúráját is megérti. Megérti, hogy melyik az az ösvény, ahol ő maga is besétálhat ebbe a rendszerbe. Ha ez nem történik meg, akkor felmerül az utánzás veszélye. Sokan – talán többen is a kellesténél – az autentikusságra való hivatkozással próbálják megvédeni az esztétikai hiányosságait. Jól emlékszem, amikor az erdélyi zenészek már jöhettek Magyarországra, idehaza többen elbujdokoltak, mert meztelené vált a király.

FELFÖLDI LÁSZLÓ: Az egyik fontos problémának tartom, hogy a néptáncokkal foglalkozó szférák, tevékenységi formák nem válnak el világosan egymástól. Valószínűleg kelet-európai jelenség, hogy a kutató koreográfus, bírál és hagyományt ápol, a koreográfus gyűjt, zsúrizik, disszertációt ír, s a táncpedagógus kutató, koreográfus, bírálóbizottságban ül amellest, hogy a saját hivatását folytatja. Ez egy oldalról pozitív jelenség, mert elősegíti a tánc különféle formáinak egységes szemléletét. Más oldalról viszont megnehezíti a területek önálló gondolkodásának, saját fogalomrendszerének kialakulását. Gyakran tapasztalom, hogy mindannyian használjuk a „*stílus*”, a „*műfaj*”, a „*hitelesség*”, a „*struktúra*”, az „*improvizáció*”, a „*mozgásos kreativitás*” fogalmakat, de teljesen mást ért rajta a koreográfus, a kutató és a táncpedagógus. S ha valaki egyszerre többféle tevékenységet folytat, a különféle szituációkban más-más módon gondolkodik ugyanazokról a fogalmakról. Ez addig nem probléma, amíg a különféle értelmezés, illetve egymás értelmezéseinek nem ismerete nem akadályozza a közöttünk folyó párbeszédet. Másként és másként szoktuk értelmezni a táncot, ami parasztemberek lábán a faluban, vagy a városi színpadokon,

vagy a táncházakban megjelenik. Egyesek túlértékelik a filmen látható „egyszeri” táncrögtönzéseket, mások saját folklórtelmezéseik „koreográfus hagyomány”-ként való továbbörökítésére esküsznek. Elfeledkezve arról, hogy mindezek mögött egy közösségi tudás egyéni formában való pillanatnyi megjelenéséről van szó, aminek megértése nagyobb elmélyülést kíván.

Vannak táncpedagógusok, akik feladatuknak értelmi-érzelmi-fiziológiai háttérnek megértése nélkül a „táncfolyamatok” „gimnasztikai gyakorlat”-ként való mechanikus elsajátíttatását tartják a táncalkotás „törekeny” pillanatainak. Vannak, akik a színpadon megjelenő táncokat mind nagybetűs „Művészet”-nek tartják anélkül, hogy különbséget tennének az autonóm művészi alkotás, a „néprajzi tanulmány”-szerű, hitelességre törekvő táncbemutató vagy a néptánc-elemeket is használó „társadalmi” demonstráció között. Mindegyiknek megvan a maga érvénye, fontossága, de értenünk kell a különbségeket. A helyes értelmezéshez az egyes területek önálló fejlesztésére, s egyben szoros együttműködésére van szükség. Most, amikor a Táncművészeti Főiskola és az egyetemek néprajzi tanszékei egyre több táncos szakembert képeznek, remény nyílik ennek megvalósítására.

VEREBÉLYI KINCŐSŐ: Megértem és elfogadom, hogy egy szakma műveléséhez, illetve művészi produkció létrehozásához kell tükrözés és kell viszonyítási keret. Mégis azt tapasztalom, hogy a tudományos kutató és a hagyomány ápolásával foglalkozó szakember találkozása nem mindig koccanásmentes. A tudományos megközelítés eleve tipizál. Na most Önök egy speciális, megfelelően szakértő pillantásra vágnak. Akik cse-

lekvően végzik a hagyományápolást, talán azok hamarabb szert tehetnek olyan szakértő, mégis kritikus szemre, amelyre szükség van, s amelyet az elmélet felől közelítő kutató nem feltétlenül tud produkálni. Az ilyen és hasonló beszélgetések is hozzájárulhatnak ahhoz, hogy az elméleti ismereteket is bíró, ám a gyakorlatban is jártas, a szó valódi értelmében vett szak-kritikus „megszülessen”. Érzékelhető a hagyomány megismerésében, megtapasztalásában egy elcsúszás. A néprajzos kutató a hagyományt más vagy némileg más kategóriákkal közelíti meg, mint ami a hagyományápolás gyakorlata részéről a tevékenység folytatásának az alapja.

SÁNDOR ILDIKÓ: Van ugye egy jó harmincéves folyamat, amelynek néhány állomása most már nagyon tisztán látszik, amikor az a fajta új, ami a hetvenes években indult, s a táncához, mint jelenséghez nagyon szorosan kötődő folklorizmus-mozgalm kibontakozott. Alulról jövő civil típusú kezdeményezésként indul, aztán egy ponton eljut az intézményesülés állapotához, napjainkban pedig elérkezik odáig, hogy különböző szinteken oktatható jelissé válik. Tehát ezek mind-mind állomásai annak a folyamatnak, aminek az is része, hogy egy szakma kitermelődik. Egy szűk hatókörű, egy meghatározó közegben működő, de akkor is egy szakma. Ebből a szakmából egyelőre nagyon hiányzik az önreflexió. Úgy tűnik, hogy jelenleg az igény sem akkora, ami egyébként a szakma érettségéhez il-

lendő vagy szükséges volna. Pont azért szükségesek az elméleti, tudományos oldallal az ilyen fajta párbeszédnek, hogy a szakma a saját, gyakorlatias viszonyát tisztázhassa.

Tudatosítani kell például magában, hogy van egy lezárt történelmi folyamat, a *folklor*, s egy másik jelenség, a *folklorizmus*. A gyakorlati szakember az autenticitással kapcsolatban azt mondja, hogy ez a folklor, s a hagyománykövető interpretáció már egyfajta stilizálás. A stilizálás egy széles átmenettel bíró skála, de e területeken belül ott van már az igény a zenésben, a táncosban, a kézművesben, hogy valahova mégis besorolja magát.

VEREBÉLYI KINCSEŐ: Feltehetjük a kérdést, hogy aki műveli a hagyomány valamilyen formáját, az mennyire azonosul érzelmileg is azzal, amit csinál. Mennyire lehet megvalósítani egyfajta kettős tudatállapotot? Aki például egyfelől átéléssel, intuícióval táncol vagy énekel, ugyanakkor ki tud-e lépni önmagából, s képes-e önmagát kritikával szemlélni? Ez azért hihetetlenül nehéz szellemi és érzelmi produkció.

EREDICS JÚLIA: Szerintem ez a professzionizálódás lényege. Alapfeltétele, hogy érzelmileg szorosan kötődöm ahhoz, amihez később tudatosan viszonyulást alakítok ki. Ezáltal nyerek hivatást.

FÜGEDI JÁNOS: Nagyon fontos a kritikai szemléletmód, mert azzal egy kritikai rendszer is beépül. A mi felelőségünk, hogy ezt a fogalmi apparátust valahogy „lehúzzuk”

arra a szintre, hogy el is jusson azokhoz, akiknek szánjuk.

DOLINSZKY MIKLÓS: Önmagában azáltal, hogy a népzene egyetemi diszciplínává válik, szembesülni fog a kritikai szemlélet és egy tiszta fogalmi apparátus, röviden: egy bizonyos tudományosság igényével. Örülök, hogy létrejött a tanszak, s kicsit félek, hogy a népzene és a népzenezők tiszta erőforrásait az új egyetemi rendszerben burjánzó tudományoskodás és adminisztráció felemészti.

VEREBÉLYI KINCSEŐ: Nagyon nehéz egy reflexív nyelvet a műfajokra vonatkoztatva megteremteni. Ez ugyanis mindig metaforikus marad. Ilyen nyelv megalkotása csak nagyon tudatosan vállalt feladat lehetne, mondjuk a képzés számára.

DOLINSZKY MIKLÓS: Nem tudom, hogy most milyen a táncmozgalm helyzete, de gyanítom, hogy eljutott abba a stádiumba, amikor már meg lehet írni a történetét. A kezdetek tisztábban látszanak: a népzenei revival a háború utáni Nyugat-Európa ipari felpörgése közepette a természetességmozgalmába, a természetes ételek-anyagok-energia kultuszába illeszkedett. Ezzel a tudatos politikamentességgel szemben a népzenei reneszánsznak Kelet-Európában óhatatlan politikai állásfoglalássá kellett válnia, nemcsak azért, mert mifelénk a hatalom a politikamentességet politikai állásfoglalásként értelmezte, hanem azért is, mert egy közösségromboló hatalommal szemben iga-

zi közösségi élményt adott. S az igazi közösség mindig azzal fenyegeti a hatalmat, hogy még mielőtt a hatalom kirekesztené, a valós dolgok köréből ő maga rekeszti ki a hatalmat.

Fontos lenne egyszer feltárni a népzenei meg a régi-zenei revival párhuzamosságának okait. Bizonyos, hogy mindkettőről vall: annak, amit fel kíván élesztetni, elsődleges létében végérvényesen vége van. A két mozgalom között volt fúzió (lásd itthon például a népzene revelatív hatását Dobszay László kórusának gregorián éneklésére), de csak korlátozott. A historikus mozgalom bölcsebben tette volna, ha a korabeli játékmódokat tankönyvek és traktátusok helyett Dobszayhoz hasonlóan a mai, élő népzene nyomán próbálta volna rekonstruálni. Mert a népzene nem valamiféle érintetlen hagyomány, hanem nagy részben saját, európai zenetörténetünk lesüllyedt múltja. Folyamatos a mozgás föntről le, s letről fel.

BERÁN ISTVÁN: Érdemes megnézni, hogy mik azok, amik ezt az egész tánczás kultúrát táplálják. Nem csak szellemi források! Szerintem olyan kegyelmi időszakot élünk, hogy az, ami a 70-es években volt, az lassan már lehámlott és szertefoszlott; a tánczás mindennapi gyakorlattá, tömegek által elérhető szolgáltatássá vált. A műkedvelés és a magas szinten történő előadás vagy alkotás között folyamatos az átmenet, így minden fokon élvezhető, s a zene és a tánc (sőt a tárgyalás) funkcionálisan gyakran csak együtt értelmezhető.

Ma már nyilvánvaló, hogy a népművészet újraélése – az önmagában hordozott értékeknek köszönhetően – több lett, mint múló divat. Ha *szubkulturáként* is, de végérvényesen beágyazódott egyetemes kultúránkba és mindennapi életünkbe, s mondjuk ki, ez mindenképpen egy értelmiségi produktum. Abszolút tudatos, még akkor is, ha azonosulok vele, ha feloldódom benne. És ez tartja igazán életben.

SÁNDOR ILDIKÓ: A tánczásba járás tipikusan a felsőoktatásban végzetek és az utána való értelmiségi létnek a szórakozási formája. A lekérdések ezt ki is hozták. Aki magáról azt mondja, hogy én tánczás vagyok, vagy a környezete az mondja róla, hogy ő tánczás, ez valóban jelent egyrészt egy érzelmi attitűdöt, illetve bizonyos kérdések kapcsán megragadható, hogy a társadalmi átlag-válaszokhoz képest az ő értékválasztásai milyenek. Hogyan, milyen anyagokat választ a ruházódáshoz, milyen stílust, hol választana lakóhelyet, hogy mit gondol a gyereke majdani iskoláztatásáról. Tehát mindaz, ami az értékek felé történő orientációját jelenti. Erről van egy tisztességes adatsorunk. Aki azt mondja magá-

ról, hogy „én tánczás vagyok”, azoknak a szórakozási, művelődési szokásai, összehasonlítva a hasonló korú, hasonló szociodemográfiai státuszú emberekkel, nagyon is nyilvánvalóan megfogható, hogy miben tér el az átlagoshoz képest. Aki ezzel hivatászerűen foglalkozik, az csak a jéghegy csúcsa, de ennek van egy fogyasztói rétege is.

VEREBÉLYI KINCŐSŐ: Megkérdeztem, milyen esélye van ma az iskolában annak, hogy ott a népművészettel foglalkozzanak.

Vegyük például a világhírű énekkutatást, aminek ma már nyoma sincs. Ez is lerombolódott, pedig egyfajta közösségi nyelvet, közösségi élményt adott nemzedékek számára. Nem én vagyok az első és a leghivatottabb arra, hogy hiányoljam az ének- és zeneoktatást. Az én korosztályom még vígan énekelt magyar órákon, énekkarban, kiránduláson, esti tábortűznél iskolában tanult népdalokat. A mai fiatalok körében más zenei műfajok a csoportképző tényezők. Természetesen sajnálom, hogy a népdalok ismerete csaknem eltűnt a gyerekek, a fiatalok kultúrájából, a hiányérzetem még az által is fokozódik, hogy más zenei anyag ismerete sem kapott az oktatásban helyet.

SÁNDOR ILDIKÓ: Én ennek három ágát látom. Az iskolák ugyan nagyfokú szabadságot kaptak, hogy mit és hogyan tanítsanak, de közben az intézményvezetőknek gúzsba kötve kell táncolni, mert anyagilag olyan helyzetbe hozták. Csökkenti a mozgásos és a zenei órákat, tehát mindazt, ami ezen a területen alternatívát tudna nyújtani. Ezért nagyon érdekes, hogy azon iskolákban, amelyek megengedhetik maguknak, hogy ne foglalkozzanak ezen gazdasági mutatókkal, azonnal megjelenik, nagyon hangsúlyosan olyan tevékenység, ami a hagyományokkal függ össze.

A második, hogy a mai magyar oktatás a feje búbjáig válságban van. És a válságnak az oka egyrészt az, hogy a gyerekeket szinte kizárólag elméleti ismeretekkel bombázzák, s többségében megkérdőjelezhető, hogy valaha lesz-e haszna annak, amit az a gyerek tanul. És nagyon sok pedagógus jön rá arra, hogy az a gyerek, akit megtanítok körömmön fenni, jobb lesz matematikából, annak jobb lesz a sorrendiség-átlátó képessége, a szövegértése stb., s elkezd becsempészni a tanóráiba ezeket a dolgokat, amik legálisan nincsenek a tananyagban. Nagyon nagy az igény erre. A néphagyomány egyfajta rá nézésben egy kulturális „génbank”. Pedagógus szemmel lehet rá így tekinteni. Vannak benne olyan „mémek”, olyan elemi kulturális információk, amelyek nem csak ott működhetnek, ahol kitermelték őket, hanem más kulturális kontextusokban is, sőt bizonyos esetekben hiányokat tudnak pótol-

ni, vagy megoldatlan kérdésekre rész vagy egész megoldásokat képesek hozni. Mivel e tudásokat ma már nem azon az úton sajátítjuk el, mint valaha, nem szocializálódunk rá, meg kell keresni ezen ismereteket, rá kell nézni pedagógus szemmel, s azt a másik metódust megtalálni, ahogy egy intézményes típusú órán ez átadható. Ennek a metódusait kell megtanítani és kitalálni. Hogy ezek a „mémek” a most felnövekvő generációban miként jelenhetnek meg.

FELFÖLDI LÁSZLÓ: Ha azt akarjuk, hogy a magyar néptánc hagyomány a következő generációkra a maga szépségében és gazdagságában öröklődjön tovább, a táncot, mint a közösségi kultúra szerves részét és komplex emberi kifejezési formát kell tekintelnünk, amely a hozzá kötődő zenével, költészettel, drámai és játékos elemekkel együtt a közösségi szükségletek széles skáláját tudja kielégíteni. Önmagában a színpadi táncművészet keretében való integrálódása a néptáncot nem tudja megmenteni a hagyományos kultúra többi ágát is fenyegető eltűnéstől, mint ahogy korábban gondoltuk. A színházi körülmények külsőségei, a színpadi bemutatás követelte profizmus, nagyban hozzájárulnak a műfaj széleskörű elfogadásához, a figyelem fölkeltéséhez. De ennél most több kell a magyar néptáncok alapvető sajátosságainak („használati” jellegének, közösségi és egyéni sajátosságainak, a szabad improvizatív táncalkotás lehetőségeinek) megőrzése érdekében. Az önmaga megszervezésére kiválóan képes amatőr néptáncmozgalom, a táncmozgalom és a közoktatás kereteiben felvirágzó „alapfokú művészeti iskola”-rendszer a színpadi táncművészetben elsajátított profizmus és a felsőoktatásban megszerzett sokoldalú tudás hasznosítása révén sokat segíthet a mai helyzeten.

Számos új lehetőséget hordoz a „szellemi kulturális örökségvédelem” új világméretű mozgalma is, amelynek alap gondolata az emberi kultúra modernizációja a helyi közösségek kulturális emlékezetének föltérképezése, a hagyományos kifejezési formák védelme, az emberi kreativitás megszámlálhatatlan formájának mozgósítása révén.

EREDICS JÚLIA: Mindebből kirajzolódik tehát a hagyományörzés szemléletmódjában szükséges változások iránya. A *hagyomány* nem képezheti csupán a kortárs alkotóművészet, az amatőr és a professzionális előadó-művészet ihlető forrását, a tudományos kutatás alapanyagát, a művészetoktatás alap- közép- és felsőfokának tananyagát, hanem egyúttal és mindenek előtt meg kell jelennie egy magasabb rendű cél szolgáltatásban, amely az *emberi kultúra modernizációját* jelenti.

Sajtó alá rendezte: Eredics Júlia

Pünkösd Hollókőn, 2007-ben

Benkő András képriortja

„SZERETÜNK ERDÉLY” NYÍLT FOTÓPÁLYÁZAT

A Magyar Fotóművészeti Alkotócsoporthok Országos Szövetsége – a Magyar Fotóművészek Világszövetségével együttműködve – nyílt fotópályázatot hirdet annak érdekében, hogy összegyűjtsük és bemutassuk az utóbbi öt esztendőben, Erdélyben készült, kortárs fotóművészeti alkotásokat.

A pályázatra csak olyan alkotások adhatók be, amelyek könyvben még nem jelentek meg. A beküldött képekből vándorkiállítást rendezünk és – ha lesz fedezete – fotóalbumot, képeslapot adunk ki. A Szeretünk Erdély című kiállítás és album egy vallomás, amelyet a helyben élők és az oda látogatók közösen írnak a fénysugarak segítségével. Erdély természeti szépségét, kulturális örökségét, hagyományait, az itt élők hétköznapijait kívánjuk megörökíteni, népszerűsíteni és az utókorra hagyományozni.

Életkortól, lakóhelytől és foglalkozástól függetlenül, szerzőnként beküldhető 10 db bármilyen technikával és technológiával készült, kötetlen témájú papírkép, 20x30 cm-es (A4) méretben. A fotókat semmilyen hordozóanyagra nem kell felerősíteni. A képek hátoldalán minden pályázó tüntesse fel a nevét, a kép címét, postacímét és a kép sorszámát a nevezési lappal egyezően. A nevezési lap kitöltése kötelező! Letölthető: <http://www.mafosz.hu/fotopalyazatok> címről, vagy telefonon igényelhető: 225-6029, 201-5692, 212-6258.

Nevezési díj nincs. A kiállítás rendezője gondosan bánik a beérkező pályaművekkel, de a szállítás közben keletkező károkért nem tud felelősséget vállalni. Mivel a képekből rendezett kiállítás őrzése, felügyelete sehol sem biztosítható, az onnan jogtalanul eltulajdonított képekért sem tudunk anyagi kártérítést fizetni, de a megismételt nagyítás (nyomtatás) költségét fedezzük.

Díjazás: a zsűri javaslata alapján öt pályázó oklevelet és egy-egy 3000,- Ft értékű fotóművészeti albumot kap ajándékba.

Beküldési, beadási cím: MAFOSZ, 1011 Budapest, Corvin tér 8.

Beküldési határidő: 2007. szeptember 1.

Zsűrizés: 2007. szeptember 15-ig.

Értesítés az eredményről: 2007. szeptember 25-ig; az első kiállítás tervezett ideje: 2007. december – 2008. január. A ki nem állított képek a zsűrizés után – előzetes időpont-egyeztetéssel elvihetők. A kiállításon szereplő képek visszaadásának várható ideje: 2008. július 30.

Pályázati kiírás – Prímásverseny!

A Hagyományok Háza és a kecskeméti Erdei Ferenc Művelődési Központ prímásversenyt hirdet tánccházzenész hegedűsök számára.

A verseny feltételei:

Pályázhat minden magyar hagyományos népzenei játszó hegedűs, aki 2007. szeptember 20-ig betölti a tizennyolcadik, de még nem töltötte be a harmincötödik életévét.

A népies műzenét vagy népzenei feldolgozásokat játszó pályázók jelentkezését nem áll módunkban fogadni. Mivel a verseny kifejezetten tehetséggutató jellegű, ezért a hivatásos (zenészként, zenetanárként alkalmazásban álló) zenészek jelentkezésére sem számítunk.

Pályázni egy 5-10 perces hangfelvétellel lehet (lehetőleg CD-lemezen vagy elektronikus hangfájl formátumban), mely a pályázó játékát tartalmazza. A beérkezett felvételek alapján a zsűri egy alapszintű követelményrendszer mentén (a játék ritmikái, intonációs jellemzői, stílusismeret, hagyományhűség) kiválogatja a kecskeméti megmérettetés résztvevőit.

Kérjük, hogy a zenei anyag mellett egy kísérőlevélben tüntessék fel a műsorszámok címét, földrajzi eredetét (tájegység, falu), időtartamát, az előadók nevét, valamint csatolják a pályázó rövid, szakmai önéletrajzát. Feltétlenül adják meg továbbá postai, fax, e-mail és telefonos elérhetőségüket!

A pályázatokat az alábbi címre kérjük beküldeni:

Mohácsy Albert

Hagyományok Háza

Népművészeti Módszertani Műhely

1011 Budapest, Corvin tér 8.

Beérkezési határidő: 2007. augusztus 1.

A nyilvános színpadi versenyt a XXII. Kecskeméti Népzenei Találkozó keretében bonyolítjuk le (2007. szeptember 20-23., a pályázók számától függően egy vagy két nap alatt). Itt minden hegedűsnek két versenyszámot kell előadnia, egy kötelező és egy szabadon választott programot, egyenként 5-5 perc időtartamban. A kötelező versenyszámban kalotaszegi vagy szatmári muzsikát kell előadni, a versenyző által megjelölt eredeti felvételek alapján (ezek legfeljebb két településről származhatnak). A szabadon választott versenyszám a magyar népi hegedűjáték bármely táji változatát képviselheti, egy további feltétellel. Ha a versenyző kötelező versenyszáma szatmári, akkor a szabadon választott versenyszám csak Erdélyi népzene lehet. Ha a versenyző kötelező versenyszáma kalotaszegi, akkor a szabadon választott versenyszám csak az Alföld, a Felföld vagy a Dunántúl valamely magyar tájegységének népzenejét képviselheti. Kísérőzenekarról minden pályázónak magának kell gondoskodnia.

A zsűri tagjai dr. Halmos Béla, Radics Ferenc, Salamon Beáta, Szabadi Vilmos és Vavrincez András lesznek.

A verseny fődíja egy 800 000,- Ft névértékű mesterhegedű, a magyar hangzásverseny-győztes Gollob Balázs-Bárdi Szabolcs műhelyből.

Minden felmerülő kérdésre készséggel válaszolunk:

mohacsy.albert@hagyomanyokhaza.hu; 225-6086

Hagyományok Háza

Népművészeti Módszertani Műhely

Fesztivál az összetartozás jegyében

Kaláka-találka huszonnyolcadszor

Szokás szerint idén is fejből kiszámítható, hogy mikor zajlik a Kalákafesztivál, hiszen változások már történtek a rendezvény 27 éves története során, ám az időpontot már régen kőbe véste a zenekar, így ebben az esztendőben is július második hétvégéjén érdemes felkeresniük Diósgyőrt az érdeklődőknek.

„Amikor 1980-ban megrendeztük az első fesztivált, nem olyan vérmes reményekkel vetettük bele magunkat a szervezésbe, hogy öt, tíz vagy tizenöt évet megér majd ez a kulturális esemény, akkoriban ugyanis annyira átmeneti időket éltünk. Úgy gondoltuk, hogy hozzunk létre egy folkfesztivált, mert nem létezett még ilyen rendezvény. Persze már azokban az időkben is inkább beszűkített ez az elnevezés, nem fejezte ki a valóságot, hogy a program többféle műfajt felölel. Ezért idén már elhagyjuk a rendezvény nevéből a folk szócskát” – tájékoztatta lapunkat Gryllus Dániel, a Kaláka együttes vezetője, s a fesztivál művészeti igazgatója.

A rendezvény ma már a fellépők körében is akkora népszerűségnek örvend, hogy a szervezők nem csak meghívás útján választják ki a művészeket, hiszen jelentős zenészek közül is jó néhányan maguktól jelentkeznek, s nem egy szereplő hosszabb időt tölt a fesztiválon, mint amennyit a színpadi jelenléte igényelne, annyira tetszik neki a program és a környezet. Mert itt a bővítést nem fogadják be. Ezért a közönség izgatottan várja az általa nem ismert fellépőket is, mert biztosra veheti, hogy igényes produkciót láthat.

Persze azért nem minden fenéig tejfel. Bár Gryllus Dánielék nem szokták a sajtót telekürtölni a problémákkal, de a rendezvény szervezését megnehezíti, hogy az utolsó pillanatokban derül ki, hogy mennyi pénz áll a fesztivál rendelkezésére. Pedig a szervezést már az előző évi rendezvény befejeztével meg kell kezdeni. „Ezért mindig csak futunk magunk és a pénz után, ráadásul szabadtéri programok esetében a bevétel sem kalkulál-

ható, mert erősen függ az időjárástól” – fűzi hozzá a művészeti igazgató.

A nehézségek ellenére azért időben összeállt a program, s az események szokás szerint már csütörtökön – július 12-én – elkezdődnek. Először „A Balkán Hangja” című kiállítás megnyitója zajlik 15 órai kezdettel a Herman Ottó Múzeumban, mely tárlaton a Balkán hangja fesztiválok fotópályázatának nyertes képei tekinthetők meg, amelyeket viseletek és hangszerek egészítenek ki. Ezt követően 17.30-kor a Kaláka együttes és a Fonó zenekar a Városháza Díszudvarán „hivatalosan” is megnyitja a fesztivált.

E nap a szokásosnál hosszabbnak ígérkezik, mert 19.30-kor „A régi konyha körül” című kiállítást is megnyitják a Herman Ottó Múzeumban, amely a Visegrádi Négyek országainak (Csehország, Szlovákia, Lengyelország, Magyarország) XIX. század végi étkezési szokásait mutatja be, s a konyhában használt speciális eszközökből is jó néhányat megismerélhetnek az érdeklődők. A kiállítás megnyitót táncház követi.

Pénteken 15 órakor nyílik meg Nágel Kornél grafikusművész kiállítása Gerendás Péter közreműködésével az Európa Házban. E párosnak az a története, hogy tavaly jelent meg Gerendás Péter Faludy albuma, amelynek illusztrációs pályázatát Nágel Kornél nyerte meg. S e tárlaton az eredeti díjnyertes illusztrációk láthatók majd, eredeti méretben, nem lekcicsinyítve, mint az albumban. (Ide tartozik, hogy a Hangzó Helikon sorozat tavaly az Artisjustól Az év könnyűzenei produkciója díjat érdemelte ki.) De már ezt megelőzően, 14 órakor megkezdődik a Népművészeti és népi iparművészeti kirakodóvásár a Vár utcában. (A vásárosok szombaton és vasárnap már 10 órától várják a közönséget.) Újdonsággként ugyanitt pénteken, szombaton és vasárnap 16 órakor megkezdődik a muzsika a Blues-színpadon, s erre természetesen nem kell belépőt váltani.

A várban viszont az eddigi 17 órával szemben 18 órakor indul a koncertélet. Most is találkozhatunk olyan zenekarokkal, amelyek korábban is felléptek már a fesztiválon, közöttük a Csik zenekarral vagy a Besh o droM-mal, s olyanokkal is, amelyek először vesznek részt a rendezvényen, e csoportba tartozik a Fabula Rasa vagy a már említett Gerendás Péter. Külföldi formációk is érkeznek szép számmal, legyen elegendő, ha csak a szicíliai Nakaira és a cseh Czechomor együtteseket említjük.

A Visegrádi Négyek összetartozását nem csak a kiállítás hirdeti a fesztiválon, hanem az is, hogy mind a négy országból pódiumra lépnek zenekarok – a magyar társulatok tekintélyes számú jelenléte persze mindig is jellemző volt a rendezvényre, de a fesztiválon megjelenő művészek és a közönség amúgy is érzik, hogy szellemileg és lelkileg összetartoznak, az itteni szellemi, épített és természeti környezet harmóniája mindenkit áthat. Nem véletlen, hogy a fellépő zenekarok mindig a csúcspontjukat adják. Az esti koncerteket 23 órakor kezdődő táncház zárja, pénteken délszláv, szombaton cigány, vasárnap pedig moldvai.

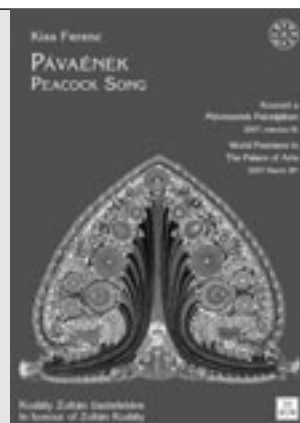
Szombaton, július 14-én 10.30-kor kezdődik a Gyerekesztivál a Kaláka együttes, Gryllus Vilmos és a Kóló együttes közreműködésével, 16 órakor pedig jótékonyági koncert zajlik a Deszkateplomban Gryllus Dániel és Gryllus Vilmos közreműködésével a templom felújításáért. Vasárnap 11 órakor ökumenikus istentisztelet lesz a Belvárosi Evangélikus Templomban a fesztivál művészeinek közreműködésével. No és a rendezvény központjáról, a diósgyőri várról se feledkezzünk meg, amelynek kiállításai péntek és szombat délelőtt nyitva tartanak.

A fesztivál befejezésekor tavaly is sokan búcsúztak azzal, hogy találkozunk jövőre ugyanitt, s reméljük, minden érdeklődőnek sikerül eljőnie a 28. T-Com Kalákafesztiválra. (További részletek: www.kalakafesztival.hu)

K. Tóth László

ÚJ DVD A ZENE ÜNNEPÉRE!

A Kodály Zoltán emlékévként alkalmából az Etnofon Records és a Néprajzi Múzeum közösen megjelenteti **KISS FERENC PÁVAÉNEK** című művének koncertfelvételét DVD-n (E-DVD 001). Az előadást a Budapesti Tavasz Fesztivál programjában láthattuk 2007. március 19-én a Művészetek Palotájában, a Nemzeti Hangversenyteremben. A DVD-n választható módon három változat tekinthető meg: a zenére vágott klip, a koncert vágott felvétele és a kettőből összeállított televíziós változat. A DVD extra menüpontjában a szerzőről és a koncert neves közreműködőiről kapnak képekkel illusztrált információkat (pályakép, diszkográfia, sajtóvisszhang). A DVD több vásznas bemutatóját június 23-án 17 órakor tartjuk a Néprajzi Múzeum dísztermében, a Múzeumok Éjszakája megnyitó programjaként. A bemutató alkalmából különleges élményben lehet része a közönségnek, mert a három filmet egyidejűleg láthatja az egymás mellett elhelyezett vásznon, 5.1-es surrounding hanggal. A megjelenés időpontja: Zene Ünnepe, 2007. 06. 21.

„Még halljuk hangját, érezzük sugárzó szeretetét...”

Népzenei Konferencia és Emlékező Műsor Vass Lajos születésének 80. évfordulójára

Kodály Zoltán halálának negyvenedik, Vass Lajos születésének nyolcvanadik és halálának tizenötödik évfordulója alkalmából a Vasas Szakszervezeti Szövetség és a Vass Lajos Népzenei Szövetség Népzenei Konferenciát és Emlékező Műsort rendezett 2007. április 14-én, a Vasas Szakszervezeti Szövetség dísztermében. Az egész napos rendezvényen egykori iskolatársak, munkatársak, tanítványok, barátok, tisztelők, családtagok idézték fel Vass Lajos emlékét, életének eseményeit, méltatták munkásságát. Az ünnepségen részt vettek Vass Lajos szülőfalujának küldöttei, a nevét viselő intézmények, kórusok, civil szervezetek képviselői, az 1969-70-es tévévetélkedő helyezettjei, Budai Ilona népdalénekes, Simon Józsefné, a Népművészet Mestere, Holecz Istvánné, a Népművészet Mestere, dr. Halmos Béla.

A konferenciát Balogh Béla, a Vasas Szakszervezeti Szövetség elnöke, az ünnepség fővédnöke nyitotta meg. Beszédében felvázolta a nagyra becsült zeneszerző, karnagy, népművelő, népzenekutató és nem utolsósorban az egész magyar nép által rajongásig szeretett média-szereplő életútját.

Vass Lajos 1927. április 5-én született a Heves megyei Poroszlón. Zenei tehetsége korán megmutatkozott, a Debreceni Református Tanítóképző növendékeként megnyert egy ifjúsági zeneszerzői pályázatot. 1946-tól a budapesti Zene-művészeti Főiskolán zeneszerző és karnagy szakon folytatta tanulmányait. A Honvéd Férfikar karnagyaként 1949-től dolgozott, majd 1953-ban a kórus vezetője lett.

1956 szeptemberében három hónapos kínai előadókörútra indult együttesével. A forradalom leverése után, csak decemberben térhettek haza Moszkván át. Azt a parancsot kapták, hogy adjanak hangversenyt a szovjet fővárosban. Az énekkar tagjai és Vass Lajos ezt a parancsot megtagadták. 1957 elején valamennyiüket elbocsátották, Vass Lajost lefokozták. Kodály Zoltán és más neves személyiségek közbenjárására a kórus Állami Férfikar néven tovább működhetett, s a vezetője is Vass Lajos maradt. 1958-ban a kórust ismét a Honvédség vette át, Vass Lajost azonban nem fogadta vissza a hadsereg. Csak 1990 után rehabilitálták, s mindössze egy alkalommal vezényelhette a kórust, de visszakapta rendfokozatát.

1960 és 1964 között a Ganz-MÁVAG „Acélhang” férfikar karnagyja lett, 1965-től haláláig a Vasas Központi Művészegyüttes vegyeskarának, 1975-től a Szimfonikus Zenekarának is vezető karnagyaként tevékenykedett.

1964-től haláláig a csehszlovákiai Magyar Tanítók Központi Énekkarának vendégkarnagyja volt.

Alkotott oratóriumokat, kantátákat, gyermekoperákat, mesejátékok, színpadi művek kísérőzenéit és kórusművek sokaságát.

Cserőháti Kovács István rajza

Országosan ismertté a Magyar Televízió 1969-70-ben megrendezett Röpülj Páva vetélkedője tette, ahol szervezőként, műsorvezető-riporterként dalra fakasztotta az egész országot. A műsor nyomán épdalkörök százai alakultak, s énekelnek ma is országszerte és a határainkon túl.

1992-ben bekövetkezett halála után intézmények sora vette fel a nevét:

- a Vasas Központi Művészegyüttes Vass Lajos Kórusa, Kamarakórusa és Szimfonikus Zenekara;
- a Szlovákiai Magyar Pedagógusok Vass Lajos Kórusa;
- a kőbányai Vass Lajos Általános Iskola;
- a poroszlói Vass Lajos Általános Iskola;
- a Vass Lajos Népzenei Szövetség

A megnyitót követően személyes hangú megemlékezések és tudományos igényű, elemző összefoglalók sora váltogatta egymást. Ahogy teltek az órák, teljes gazdagságában kibontakozott a hallgatóság számára egy, a hazáját, nemzetét, népe kultúráját szerető, féltő, ezekért áldozatos életének minden percében cselekvő, kivételes egyéniség arcképe.

Kóka Rozália

Vass Lajos emlékezete, különös tekintettel egyházzenei munkásságára

„Csak azt sajnálom, hogy tele poggyással kell elmennem.” A krónika Bartók Béláról jegyezte fel e mondatot, nem sokkal halála előtt. Tizenöt esztendővel ezelőtt 65 évesen, ereje teljében ragadta el a halál Vass Lajos karnagyot, zeneszerzőt, énekes-zenés mozgalmaink hivatott szervezőjét, a magyar népi hagyomány hitvallásos őrzőjét, Tanítónkat, Mesterünket.

Az idézett mondatot utolsó heteiben ő is elmondhatta volna. Valahányszor találkozhattam vele – s e találkozásokat máig erőforrás-élményként tartom számon –, lobogó lelkesedéssel, csillogó szemmel mesélt terveiről: a koncertekről, melyekre kórusaival készült, vagy az éppen fejében, lelkében érlelődő új kompozícióiról.

Szerteágazó, sokszínű munkálkodása minden formájában misszió volt. Tanúsíthatják ezt az énekkarok, amelyeknek vezető karnagya volt. Ezen énekkarok repertoárja, amelyben az oratórikus remekművektől századunk legjelentősebb kompozícióiig, Haydn Teremtés oratóriumától Kodály Zrínyi szózatáig az érték-orientált válogatás volt a jellemző. Zeneszerzői munkássága koncepciójában Kodályéhoz hasonlítható. Komponált gyermekoperát, készített furulyaiskolát a kicsinyeknek. Mathias Rex oratóriuma Mátyás király halálának 500. évfordulóján, 1990-ben hangzott el a diósgyőri várban és a budai Mátyás templomban. E monumentális darab lélektisztító, erősítő élményét a Mátyás templom történelmi miliójében magam is átélhettem. Hosszan sorolhatnám a méreteit, tekintve két szélső műfajpólus között helyet foglaló történelmi tárgyú, máskor klasszikus költők verseire komponált vagy népzenei ihletésű, nem egyszer saját maga által gyűjtött anyagra készítette remekbe szabott kórusait.

Tisztelt Hölgyeim és Uraim!

Szánjunk most kiemelt figyelmet Vass Lajos egyházzenei tevékenységének! Az első, meghatározó, boldog gyermekévekre, a poroszói élményekre ő maga később így emlékezik egy, a Reformátusok Lapjában megjelent interjújának részletével: „Karácsonykor érzékenyebbek, befogadóbbak vagyunk. Legalább ilyenkor próbáljunk meg közelebb kerülni egymáshoz. Gyermekkorom karácsonyain édesapám szokta elénekelni a Krisztus Urunknak áldott születésén kezdett éneket, s én ilyenkor úgy éreztem, hogy a mi kis szeretett falusi házunk templommá változott... Már felnőtt fejjel döbbsentem

Elhangzott 2007. április 14-én Budapesten, a Vass székházban, a Vass Lajos születésének 80. évfordulója alkalmából rendezett ünnepségen.

A szerző főiskolai docens, Liszt-díjas karnagy, a Tiszántúli Református Egyházkerület és Debreceni Református Kollégium Egyházzenei Igazgatója

rá, hogy ott és akkor valóban csoda történt, még pedig olyan formán, amit Ady Endre így fogalmazott meg: *Harang csendül, ének zendül, Messze zsong a hála ének, Az én kedves kis falumban Karácsonykor Magába száll minden lélek.*”

Ezek és a hasonló élmények ihlették fiatalkori kóruskompozícióját, a *Kis karácsonyi ének*-et, amelyet később átdolgozott, véglegesített, és a következő dedikációval látott el: Berkési Sándornak és az én régi, egyre kedvesebb Debreceni Kollégiumomnak.

Vass Lajos egyházzenei munkásságára meghatározóan hatott a Debreceni Református Kollégiumban eltöltött időszak: a Biblia, a Zsoltár és a puritán kálvinista életvitel. Idézem mindezekről vallomását:

„A Debreceni Református Kollégium szegényparaszt szüleim miatt nekem a legolcsóbb és egyedül elérhető tanulási lehetőséget jelentette. Ehhez az is hozzátartozott, hogy szülőfalum, Poroszló nyolcvan kilométerre volt Debrecentől, míg a többi tanítóképző sokkal távolabb esett... Csenki Imre kórusában mindennapi kenyerünk lett Palestrina, Lassus, Schütz, Liszt, Bartók és Kodály, az énekelte művek hatására a zeneszerző is felébredt bennem. Így az első kollégiumi évek a pályára találás mindent eldöntő fordulatát is jelentették. S minél messzebb vagyok ezektől az évektől, annál inkább érzem azt is, hogy a Kollégium volt és maradt egész életem legnagyobb bőséggel felruházó tanuló oskolája... A Kollégium sokoldalú emberré is nevelt. Én ugyanúgy szerettem a testnevelést, a sportversenyeket,

mint a zenét, a történelmet vagy a földrajzot. Mint legátusnak, meg kellett tanulni nagy közösséghez érthetően szólni, mint kántornak, sok ember énekét vezetni. De az ősi református hagyományok és életérzés azt sem zárták ki, hogy érzékenyen reagáljunk a falukutatók mozgalmára, a népi írók társadalmi változásokat sürgető hangjára. A Kollégium faláról ránk tekintő óriás elődök pedig mindennapi önvizsgálatra készítettek, és szorgalmas munkára serkentettek bennünket.”

A Zeneakadémián a középiskolai énektanári, karvezetői és zeneszerzés szakokat végezte el. A tanárok, akik a legnagyobb hatást tették rá, az egyházi zenének is kiemelkedő művelői voltak: Ádám Jenő, Harmat Artúr, Gárdonyi Zoltán, Farkas Ferenc, Bárdos Lajos.

A Debreceni Kántus a hetvenes években kivirágzó kapcsolatba kerülhetett Vass Lajossal. Nagyszabású ünnepséggel készültünk 1976-ban a protestáns gályarab lelképásztorok szabadulásának 300. évfordulójára. Az ünnepi művek elkészítésére Gárdonyi Zoltánt és Vass Lajost kérte fel az egyházkerület. Gárdonyi Mementó-ja mellett Vass Lajos a leghitelesebb szövegforrást – Otrókosi Főris Ferenc gályarab lelkész krónikáját – alapul véve komponálta meg a *Furor bestiae* (A fenevad dühöngése) című kantátáját. A narrátorra, vegyeskarra, orgonára írt mű tételei között felfedezhetjük azokat a genfi zsoltárokat, amelyeket a prédikátorok keserves útjuk során, majd szabadulásuk után énekeltek. A tételek feldolgozás-tech-

nikája demonstrálja a zeneszerző sokoldalú szakmai felkészültségét. Találhatunk köztük unisono, három és négyzólamú, orgonakíséretes és a cappella megfogalmazásokat, de Otrókocsi szövegírásából kiemelt szabadon megkomponált tételeket is. Hadd idézzek két jellemző epizódot a krónikából, a narrátor szövegéből: „*Mikor a gályarabság járma alá jutottunk, neveinket a soha meg nem szabaduló foglyok névsorába beírták. Egész rabságunk ideje alatt a legválogatottabb nyomorúságokban volt részünk.*”

Majd a szabadulás után: „*Bármennyire is csikorogtak a pokol kapui, és bármennyire szőtték alattomos terveiket, semmiképpen sem sikerült nekik megváltoztatni Istennek a mi szabadulásunkra kiszabott idejét.*”

1988-ban a Debreceni Református Kollégium a 450 éves fennállását ünnepelte. Vass Lajos az ünnepi mű megírásakor, mint minden más esetben, hallatlan igényességgel választott szöveget, hogy az alkalmi kórusmű méltó üzenetet hordozhasson, maradandóan megfogalmazva ezzel az esemény mindenkor érvényes tanulságát. A Biblia adventi aktualitását, válogatott verseire készített „*Kiáltó szó*” nemcsak a kollégium hivatását jelöli ki, de testamentum ez iskoláinknak – benne első renden lelkész-képzésünknek, tanár-képzésünknek –, gyülekezeteinknek, kórusainknak, ifjúsági munkásainknak: „*Vigasztaljátok népemet! Így szól Istenetek. A pusztában készíttétek az Úr útját, ösvényt egyengessetek a kietlenben a mi Istenünknek... Én kiáltó szó vagyok a pusztában!*”

A mű megírására a zeneszerző később így emlékezik vissza: „1941-ben még ott izzott a levegőben a három évvel korábbi jubileum, az alapítás 400. évfordulójának ünnepi hangulata. Ebből az elektromosságából még nekünk is jutott, sőt máig is maradt valami. Amikor a 450. évfordulóra a Kántus új művet kért tőlem, nyomban ez a felemelő vibrálás folytatódott bennem. Ez segített a szövegválasztásban, ez igazgatta tollamat, amikor megszületett a *Kiáltó szó*. Köszönöm a kollégiumnak, hogy mindig kiáltó szó volt, s azt kívánom, hogy még sok-sok új kollégista sáfarkodása nyomán egyre több legyen a pusztában a honunkat, világunkat értelmes szóval is gyarapító ember.”

A budapesti Ráday Kollégium klasszikus értékű ajándékot kapott Vass Lajostól. A szoprán és tenor szólókra, vegyeskarra és szimfonikus zenekarra komponált nagyméretű Ráday kantáta a kollégium névadóját, egyszersmind a jeles énekszerzőt tiszteli meg, állítva neki maradandó emléket. A műben felcsendülnek a református énekeskönyvből jól ismert Ráday-dicséretetek, mint a magyar protestáns zenei hagyomány gyöngyszemei, lélekkel teli imádságai:

Meghódol lelkem Tenéked, nagy Felség; Ó, áldandó Szentháromság; Ó, irgalmas Isten. A szerző a kantátában több ízben bekapcsolja a gyülekezetet is a barokk passiók eredeti előadási gyakorlatának megfelelően a korál tételek közös éneklésével. Ha a darabnak csupán hangszeres, zenekari tételei hangzanának el, akkor is nyilvánvalóvá válna a XVIII. század domináns magyar zeneisége. Többen is személyes emlékeket őrzünk a műről és szerzőjéről. 1991-ben Debrecenben, a Nagytemplomban, a II. Magyar Református Világtalálkozó záró istentiszteletén Kodály Psalmus-a és Mendelssohn 42. zsoltára után a több kórusból szerveződő nagy vegyeskar együttesen a Ráday zenekar kíséretével adta elő a kompozíciót Vass Lajos vezényletével. Utóbb tudtuk meg, hogy akkor ő már beteg volt. Látva őt, s hallgatva a művet, ennek ellenére ugyanaz az erőteljes, optimizmust sugárzó, evangéliumi üzenetet hordozó lelki-szellemi élmény haszonélvezői lehettünk, mint oly sokszor, más előadása alkalmával.

Vass Lajos akkor is „prédikált”, ha nem konkrétan bibliai, zsoltár- vagy imádság-szövegre készített vokális kompozíciót. Korábban a Csehszlovákiai Magyar Tanítók kórusának a komáromi Jókai Napokra írt és dedikált művet. A választott szöveg itt is márványba véshető, Jókai Mórnak a „*Jövő század regénye*”-ből való. Idézem a remény, a bizakodás hangját, Jókai Mór profétai szavait, amelyre Vass Lajos a „*Jövendölés*” című kórusa befejező részét írta, s amely szavak ma aktuálisabbak, mint valaha: „*Az ismeretek diadala lesz, ha majd az a halandó, aki azt mondja magáról, én vagyok az Isten, elveszi koronáját azon halandó előtt, aki azt mondja: Én vagyok az ember.*”

A Debreceni Református Gimnázium három egykori diákja, Molnár Levente, Györi L. János, Veress Lajos 1984-ben irodalmi pályázatot írtak ki az ifjúság számára a Kőrösi Csoma Sándor évforduló alkalmából, amely a nagy utazó életét, munkásságát volt hivatva feldolgozni. A díjátadási ünnepségen hangzott el ősbemutatóként Vass Lajos új kórus-remeke, Magyar Lajos sepsiszentgyörgyi költő nagyszabású poémájának válogatott soraira: a „*Kőrösi Csoma Sándor üzenete*”. A kompozíció elején, közepén és végén, mint „tartópillérek”, Kőrösi Csoma latin nyelvű testamentuma hangzik felénk. Ezt a szövegrészt Kádár László egykori debreceni professzor találta meg Kőrösi Csoma szanszkrit szójegyzékében, mint kézi bejegyzést: „*Materiam dedi. Formam habebit. Querite gloriam sit placet.*” Kádár László magyar fordításában: „*Anyagot én adtam, az eszmét ismeritek. Dicsőségünket kérlek keressétek.*”

Kodály Zoltánnak élete végén volt egy meg nem valósult terve. Meg akarta zenésíteni Ady Endrének *Az Isten harsonája* című versét. „... *Parancsa ez: mindenki éljen, Parancsa ez: mindenki örüljön.*” Vass Lajos úgy tudta, hogy ezt a Mester neki, s a kórusának dedikálta volna.

Ő viszont hagyott ránk egy hasonló testamentumot, egy remekbe szabott kánont, amelynek szövegét is, dallamát is maga készítette. Hitvallás ez, evangéliumi üzenet, végrendelet a következő nemzedékeknek: „*Örök Úr az Isten, őt imádd! Öröz Pásztorod el nem hagy: Szent Fiát küldé hozzánk, hogy lenne boldog az egész világ! Csak őt imádd, a szíved, lelked öneki szánd. Az örök Isten ajándéka mennyei vár. Csak őt imádd! Az Atya Isten kebelében örök élet vár!*”

Góbé virtus

A csíkszeredai Hargita Együttes Magyarországon

A székely góbé előkapja bicskáját, belevágja a gerendába, s az alkalmi fogásra felakasztja tarisznyáját. Majd rákezd egy énekre: Járd ki lábam...

Az előbbi jelenet is jól példázza, hogy a székely néptáncegyüttes új műsorában nemcsak a tánclépésekre helyezte a hangsúlyt, hanem – Seprődi János nyomán – a „csikiak” nyelvi fordulatából (lásd pirivékelés), szokásából, mindennapi életéből is izelítőt adott Orza Călin rendezésében a budapesti, siófoki, egri és budakeszi nézőknek. (Nagy kár, hogy a fellépéseik idején zajló Táncbázis találkozók nagyszámú közönsége mindebből a hangulatból kimaradt.)

Jókedv és ösztönyszerűség, álom és valóság, táncszínházi megoldások és autentikus elemek együtt bukkannak fel a pergő, szórakoztató műsorban. A hokedlikon háttal ülő nyolc „lányról” hamarosan kiderül, hogy leányviselőbe bújtatott fiúk, akik – ha már „lebuktak” – az ülésszerű felállásra felpattanva rögtön eljárvák a verbunkot. A farsang tiszteletére székely harisnyában megjelenő lányokkal pedig eljárvák a sóvidéket.

Az előadásból megtudtuk, hogy a csüördögölő az a tánc, amit a nagyközönség a legjobban ismer. (De csak úgy hírből...) Egyesek pedig „táncismereteikre” alapozva még attól sem riadnak vissza, hogy magukat magánmulatságokba mutogassák – általában több jóindulattal, mint tehetőséggel... Ilyenekből aztán újfent kész a háborúság, ha a cigányok bált muzsikálnak: a cepperi, a gólyás, a valzer mellett a táncrend állandó része a „verekedés” is...

Vicces történeteket is hallhatunk a műsorban. Az egyik szerint valamikor a budapesti opera színpadára is eljutott néhány székely legény, amikor meghívták őket a fővárosba. Igen ám, de a zenészeit otthon hagyták. A „hivatásos muzsikuskok” azonban valahogy másképp húzták, sügni meg nem sügött a székely atyafiaknak senki – így aztán nem

ismerték fel saját csüördögölőjük zenéjét. Amikor aztán valahogy betuszkolták őket a színpadra, csaptak akkora fickándozást, hogy egész tánciskola fejlődött ki belőle...

A nagyvárosi aluljárókban feltűnő „üvegzene-virtuózokat” idézte fel a következő verbunk zenei kísérete. A vízmagassággal behangolt üveg-edények hangjából Fodor Réka remekül varázsolt táncsisérő dallamokat. De az ajtónyitkorgást utánzó brácsa hangjára is felkaptuk a fejünket, miközben a lányok hatalmas demizsonként járták táncukat. Amikor megpihentek, a fiúk meg is izelték a „tartalmukat”. Majd a borívás után – a praktikum jegyében – kalapjukat otthonosan a demizsonok nyakára akasztották.

A vigasságból persze az ördög sem maradhatott ki: a megbabonázott fiúk párban kezdték járni a Nyárad-mentit. A székdobálás és az egymásra helyezett hokedlikon eljáró virtuóz verbunk után az ördögcske egyszerűen felpattant az egyik fiú nyakába, s onnan hajtotta őket körbe-körbe, hangulatukat szinte a révületig fokozva.

A temetés előtti pillanatok kifigurázása során az elhunytól megtudhattuk, hogy „úgy halt meg – szívességből”. Csoda-e hát, ha függőlegesen meredező lábát az egyik „gyakorlatias” székely legény alkalmi kalaptartónak használta?

Zárásképpen a fentről leereszkedő csizmák és egy lógó karú madár-ijesztő körül járták a táncot önfeláldozó leányok s a legények. Meg is kérdezték a „kimerült” madár-ijesztőtől, miután most nem sikerült öt táncba vinni: „Téged ki táncoltatott meg ennyire?” Majd egy EU-zászlót tűztek a mellére, s viccesen odaszóltak a közönségnek: „Boldoguljanak vele maguk, ha tudnak!”

Mindenki olyat álmodik, amilyen esze van. S akinek furfangos az észjárása, meglátja, megérzi a lényegét. „Az egyik unióból alig szabadultunk meg, s máris a másikat hozzánk csatolták!” – mondotta viccesen a narrátor szerepét is betöltő Gábor Endre. A közönség pedig ilyenkor hálából véresre tapsolja a tenyerét. Ha nincs play-back, nem kell taps-gép se. Ilyen egyszerű.

Záhonyi András

„Virágozódott... Anno”

Az Umlingok Kalotaszegen
2007. május 5. – szeptember 30.
NÉPRAJZI MÚZEUM

Kalotaszeg festett asztalosmunkáinak említésekor – legyen szó akár a templomokról, akár festett bútorokról – szinte mindig előkerül az Umlingok neve, amelyet Jankó János hozott köztudatba. A festőasztalos család, idősebb Umling Lőrinc és fiai, ifjabb Umling Lőrinc és János az 1740-es évektől az 1790-es évekig meghatározó szerepet játszottak e vidék díszítőművészetében, s munkásságuk erőteljes hatást gyakorolt a következő századokra is. Az általuk meghonosított, olasz reneszánszban gyökerező, provinciális, majd fokozatosan elnépiesedő díszítőművészek a magyar népművészetbe olvadva éltek tovább a XIX. században a templomokban és a népi bútorokon. A szász származású mester közel negyven templomban dolgozott fiaival, Kalotaszeg határait is túllépve. A Néprajzi Múzeum őriz néhány festett darabot famennyezeteik, berendezéseik közül, s a nekik tulajdonítható, magánmegrendelésre készített menyasszonyi ládákbanól.

A KULTÚRA ÖRÖMEI

Látványtári programok, 2007 – Tapolca-Diszel

Július 6., péntek, 18 h

Ektar együttes és Szőke Szabolcs

Július 13., péntek, 19 h

Grencsó Biokollektív

Július 14., szombat, 19 h

Dresch Quartet

Július 21., szombat 17 h

Berecz András mese- és énekmondó

Július 22., vasárnap, 11 h

Az Életöröm II. című kiállítás megnyitása

Július 29., vasárnap, 15 h

Csobánc énekkar (Anna-napi „Kisbúcsú”)

Augusztus 4., szombat, 17 h

Könyvbemutató: „A műgyűjtés dicsérete”

(a 15 éves Látványtár és a Stankovics-malom)

Augusztus 11., szombat, 19 h

Kubai latin zene

Augusztus 12., vasárnap, 11 h

A nagy szenvedély II. című kiállítás

megnyitása (a leendő Pipamúzeum

anyagából a megújított kiállításon);

Serdián Miklós György: „Havannai napló”

(könyvbemutató, ajándék kubai szivarral),

kubai kávé, Armando kubai koktélljai.

Augusztus 19., vasárnap, 10h–15h

A környék biogazdáinak termékbemutatója, kenyérsütés a falukemencében, játszóház, gyereklövagoltatás.

Közben előadás a Bakony-Balaton Geopark tervek koncepciójáról.

Előadó: Korbély Barnabás, a Balatoni

Nemzeti Park Igazgatóságának geológiai és

barlangtani szakreferense

Szeptember 7., péntek, 19 h

Berecz András előadóstje

Házigazda: Szemadám György

Szeptember 14-15., 10-18 h

A Kulturális Örökség Napjai

Nyitott nap, belépőjegy nélküli,

igény szerint tárlatvezetéssel.

November 11., vasárnap, 10 órától

Márton-napi búcsú

A falu búcsúján a helybélieket és

vendégeiket névszerinti meghívóval

invitáljuk és látjuk vendégül – de minden

„betévedő” érdeklődőt is –, borozgatás közben

megbeszélve a Látványtár elmúlt évét és

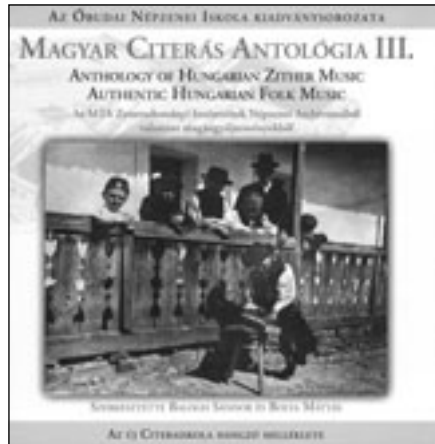
tervezett jövőjét.

Megjelent a Magyar Citerás Antológia harmadik része

A Magyar Citerás Antológia harmadik részének megjelenését is – a korábbiakhoz hasonlóan – intenzív kutatómunka előzte meg. A több száz felvétel első és újbóli meghallgatását követő válogatás során az eddigiekhez hasonló irányelveket követtünk: előtérbe helyeztük a tiszta, érthető játékot, a különleges játéktechnikát, figyelemre méltó díszítésmódot, a régi stílus jegyeit, kiemeltük a szép előadású parlando-rubato dallamokat. A válogatás sok régebbi típusú, úgynevezett diatonikus citerán megszólaló felvételt is tartalmaz.

Eredeti célkitűzéseink mit sem változtak, továbbra is fontosnak tartjuk, hogy az antológia harmadik lemeze hangzó mellékletként illeszkedjen az *Új citeraiskola* tankönyveihez, szolgáljon tananyagként az alapfokú zene- és művészeti iskolai képzésben, valamint a közép- és felsőfokú oktatásban egyaránt, s a teljes Kárpát-medencét felölelő, eredeti citeramuzsikát tartalmazó válogatást adjon közre.

Az MTA ZTI Népzenei Archívumának anyaga ismét kifogyhatatlan „kincsestárnak” bizonyult, kutatásaink során sok, eddig még nem publikált értékes felvétel került elő. Ez egészült ki magángyűjtemények felvételeivel. A gyűjtők között találjuk többek között

Dincser Oszkár, Kallós Zoltán, Olsvai Imre, Sárosi Bálint, Tari Lujza, Juhász Zoltán és dr. Várnai Ferenc nevét is. A lemezen – immár hagyományosan – több különlegesség is helyet kapott: ilyenek a Pátria lemezsorozat 1939-ben készült szentesi citerás felvételei vagy a moldvai Zsitár Márton dallamai.

Az antológia harmadik része a következő tájak és helységek, muzsikások zenéjét öleli fel: ALFÖLD / Bács-Kiskun megye • *Tiszaújfalu* – Papp Rókus, Jász-Nagykun-Szolnok megye • *Kisújszállás* – Tuka Zsigmond, Csongrád megye • *Hódmezővásárhely* – Cuci József, *Szentes* – Maszlag Józsefné

Mecs Balogh Mária, *Sándorfalva* – Budai Sándor; ÉSZAK-MAGYARORSZÁG / Borsod-Abaúj-Zemplén megye • *Emőd* – Czákó József, Mező Józsefné Bozsik Margit, *Megyaszó* – Orosz László; FELDÖLD / Gömör és Kis-Hont megye • *Várbosszúrét* – Ulmann Gábor; ERDÉLY / Csík megye • *Gyimesfelsőlok-Ugrapatata* – Bilibók Béla; MOLDAVA / Bákó megye • *Kákova (Forrófalva)* – Zsitár Márton; DÉL-DUNÁNTÚL / Baranya megye • *Szentlőrinc* – Takács Józsefné Tatár Kiss Erzsébet, Zala megye • *Zalavég* – Badacsonyi Lajos, Somogy megye • *Hedrehely* – Balatinc István, *Csurgó* – Vass Sándor, *Kadarkút* – Orbán István.

Tapasztalataink szerint a citera népszerűsége változatlan, több ezren, talán tízezen is citeráznak Magyarországon. Bár nem mindenki követi a hagyományos játékmódokat, a „régii öregek” tudásának ismerete megkerülhetetlen. Ezt a gondolatot igazolja vissza számunkra a sorozat első két részének kedvező fogadtatása.

Bízunk abban, hogy lemezünkkel olyan citerás válogatást tárunk az érdeklődők elé, amely alkalmas arra, hogy újra és újra felkeltse a citerások érdeklődését a hagyományos citerakultúra értékei iránt.

Bolya Mátyás

„Vettem gyöngyöt” – Világzene Magyarországon, 1972-2006 • ER-CD 094

A magyarországi világzene történetének áttekintése a műfaj legrangosabb előadójának felvételeivel; a tradicionális népzene-től az autonóm feldolgozásokon át az etnodsesszig; 4 CD-n, háromszáz perc zenével, több mint harvan trackkel; számos, Magyarországon eddig elérhetetlen, Nyugaton megjelent felvétellel; számos, Magyarországon csak vinylen megjelent felvétellel; negyvenoldalas, színes, magyar-angol nyelvű, képekkel gazdagon illusztrált kísérfüzettel; 14x25 cm-es könyvformában; limitált példányban; Kiss Ferenc és Marton László Távolodó szerkesztésében; az Etnofon Kiadó gondozásában, a Hangvető terjesztésében; mindössze 7000 Ft kiskereskedelmi áron. (A gyűjteményben hallható: a Kolinda, a Vízöntő, a Makám & Kolinda, az Etnofon Zenei Társulás, a Makám, a Barbaro, a Vasmalom, a Muzsikás, a Téka, az Ökrös, a Ghymes, a Vujicsics, a Zsarátnok, a Kalyi Jag, az Ando Drom, Balogh Kálmán, Lajkó Félix, a Besh o droM, a Sebő együttes, a Kaláka együttes, Palya Bea, Lovász Irén, Hortobágyi László, Szabó Gábor, Dresch Dudás Mihály, a Rákfogó együttes és még sokan mások...) A megjelenés időpontja: Zene Ünnepe, 2007. június 21.

Néptáncosok kellékboltja
„Cipőt, kalapot, gyöngyöt, szalagot!”

BUDAPEST, XIII. KATONA JÓZSEF U. 22.

Telefon: 1-239-1199 Mobil: 70-592-5955 Fax: 1-278-0339

Email: info@neptanckellek.hu Honlap: www.neptanckellek.hu

NYITVA TARTÁS:

Hétfő: 10:00-17:00, Kedd-péntek: 10:00-18:00, Szombat: 10:00-13:00

AMIT KÍNÁLUNK:

karaktercipők széles választéka, csizmakészítés méretre, szegedi papucs, bársony- és brokátcipők, szatén- és hímzett szalagok, harisnyák, keszkenő, kendő, műanyag- és üvegyöngyök, gyöngysorok, táncpalack, posztó-, nyúláször- és szalmakalapok, sarkantyú, próbaruhák, dresszek, méteráru, CD-k, oktatási segédanyagok, szakkönyvek

Rendelését e-mailben és faxon is elküldheti. Vásárlás postai utánvétellel lehetséges.

BARTÓK BÉLA, A NÉPZENEKUTATÓ – III.

Fotó- és dokumentumkiállítás a Hagyományok Házában

Szakmai terv: Pávai István, közreműködött: Vikárius László

SZLOVÁK NÉPZENE

„Feljegyeztem 120 dalt, 1/3-a határozottan magyar dal tót szöveggel. Ki is jelentették egyik faluban, hogy ők inkább magyar dalokat akarnak tanulni, ha nem is beszélnek magyarul. A »Körül van a csárda zárva« dalról megkiderült, hogy egy Szabolcsban szolgáló tót lány hozta Gerlicére, s csak úgy raktak elé tót szöveget. Alighanem a többivel is így vagyunk. Egy másik dalban meg a refrén mindig »csillágom, galambom« volt, a többi magyar. Sajnos nagyrészt csak fiatal énekeseket szerezhettem, de az a néhány vén alak egyetlen egy magyar dalt sem mondott el. Kétségkívül csak újabb időben hódít ott ennyire a magyar dal. Mindenesetre ez olyan érdekes kérdés, melyhez, még több tanulmányt kell tennem ott a helyszínén éppen a nyelvhatár közelében. Ezért majd Nyitrán is nemcsak magyar hanem tót embereket is fogok majd meghallgatni. Megtaláltam többek közt a »Piros almá«nak egy eddig ismeretlen, hosszabb formáját (»Pri Prešpolku, pri číhom Dunajku« szöveggel.) (Bartók levele édesanyjának, 1906. aug. 15.)

„Megkezdtem a fotografálást is... A dalgyűjtés – hála a papnak – illetve papoknak – elég szépen halad. Roppantul imponálnak a népnek – ellentétben a tanítókkal, és csakis ennek köszönhető az eredmény, különben a nép nem nyitná a száját énekekre. És vonakodásának lélektani oka ez: azt hiszi, hogy szegyet hoz magára, falujára azzal, hogy énekel ilyen »országos gyász«ban. Nem pedig mintha ő maga csakugyan olyan végtelenül gyászolna. De a papja kedvéért megteszi, és méghozzá legvidámabban, kacagva. – Azt hiszem már csak 2 hétig maradok Hédelen; aztán más faluba megyek... Ha lesznek sikerült fotografiák, küldök.” (Bartók levele édesanyjának, Besztercebánya, 1915. aug. 2.)

„... a »detvanská« vagy »valaská« néven ismert dallamok tk. egyetlenegy dallamnak nem is variánsai, hanem az improvizált előadás folytán keletkezett eltérő formái. Habár a feljegyzések szövegei mind pásztor-, vagy betyár-dalok, föltehető, hogy a régebbi időben ez a dallam képviselte a tótoknál a lírai-epikai szövegek, tehát a nem alkalomhoz kötött dalok zenéjét. Egyúttal ez a legspeciálisabb, valószínűleg legősibb tót parasztzene, melynek rokonai sem a többi szláv, sem a tótokkal szomszédos népeknél nem fedezhetők fel.” (Bartók B.: A tót népi dallamok, 1922)

Bușiția, Bartók és Kodály (Biharfüred, 1918)

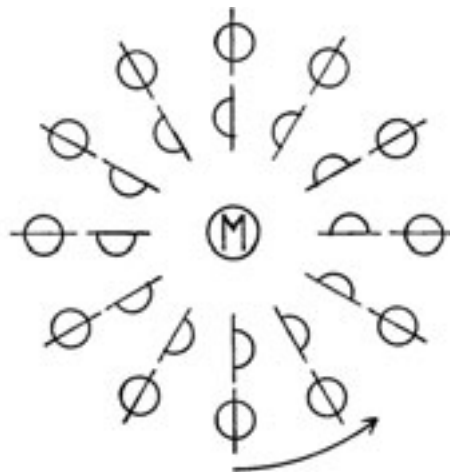
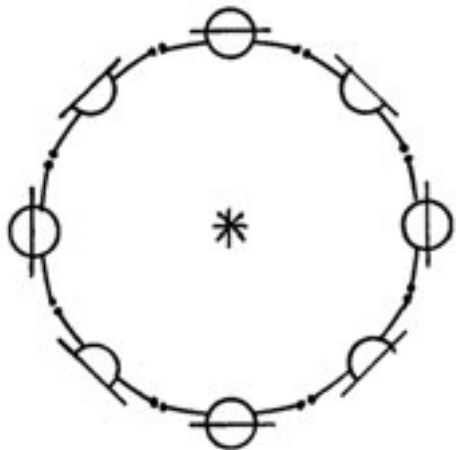
ROMÁN NÉPZENE

„A falvak nagyon nagyok, de annyira szétszórta, hogy együtt soha nem találni tíz vagy tizenkét háznál többet. Ez az, ami munkámat eléggé megnehezíti, mert a tucatnyi szomszédos ház rendszerint 4-8 kilométer távolságban van egymástól. Aztán: az emberek a magaslatokon laknak, nem közelebb, sőt nehezebben megközelíthető helyeken. Nincs mit tenni, mint hogy az ember hívja az énekeseket vagy hegedűsöket. Ha jönnek, jó; ha nem, minden munka kárba veszt. Ennek ellenére 5 nap alatt 150 darabot gyűjtöttem, nagyrésztük hegedű tánc vagy »havasi kürt«-jel (nagyon érdekesek).” (Bartók levele édesanyjának, Fehérvölgy, 1910. dec. 31.)

„Hihetetlen, mennyi itt a népdal! ... Hogy micsoda arányban megy a gyűjtés azt a következő számok mutatják: eddig 110 henger; tegnapelőtt 4-től tegnap 5-ig szakadatlanul gyűjtöttem a 12–8-ig tartó éjjeli pihenőt meg ebédidőt kivéve; ez alatt 30 henger fogyott el 100 dallamnak.” (Bartók levele feleségének, Várhely, 1913. dec. 28.)

„A következő eredmények vannak: Van 3-féle halotti sirató és pedig 2 a házból »la prevedj« (este az egyik, a másik nem tu-

Táncjal kapcsolatos térrajzok Bartók Rumanian Folk Musik I. című művéből (The Hague, 1967)

Táncfotó-illusztráció (Bartók: Rumanian Folk Musik I.)

dom mikor a 3.-ik pedig temetéskor. A rubato dallamokat hora-nak nevezik, a máramarosi fajtát »de veselie« vígabbnak (la vaspeti). Ismerik a hora lungá-t mint »hora ciobanului«. ... – Mint hangszer, különös a nag fluer dugó nélkül. A kis furulya itt is »trișcă«. Ezek után kérdezősködni mindenütt!” (Bartók levele Bartókné Ziegler Mártának, [Felső-Maros vidéke], 1914. ápr. 5.)

„Épen a csütörtöki nagy esőben mentünk át gyalog Orsováról Kincsesre. Innen is gyalog, Felső Orosziba, ahol – ismerik; készítik, használják a havasi kürtöt ... ” (A sirató énekek 2 csoportra oszlanak: »la prevedja« házi siratás: este felé többféle dallammal és »de glăsit« temetésnél egy dallam. Amint a székelység felé haladtam, egymásután bukkantak fel a székely nyomok: először a pruszlik aztán a székely kancsók, székely csempék magyar »fecit«tel („készítette») végül a bárbunc és a mi legfurcsább: hogy a menyasszonybúcsúztatót Oroszin már »siratáu«nak nevezik.” (Bartók levele Bartókné Ziegler Mártának, Köszvényes Remete, 1914. ápr. 12.)

„Nagyom el vagyok foglalva ezekkel a népdalokkal, már zúg a fejem a sok felvételtől, amiket meghallgatok, lejegyzek. -T. i. alig van valami rendesen lejegyezve itten, viszont henger van kb. 3000! a régi Románia minden részéből. Nehéz választani, mihez nyulni ilyen rövid 6 nap alatt, hogy mégis valamelyes áttekintést kapjon az ember. Reggeltől estig ezeket tanulmányozom, vagy pedig Br.[ăiloiu]val vitatkozom.” (Bartók levele Bartókné Pásztor Dittának, Bukarest, 1934. febr. 20.)

„1913-ban jött hozzánk Cserbelbe Pestről egy tanár. Letelepedett a községhez, valami gépféivel... Vót rajta egy hosszú nagy bőszájú tölcser... A román beszédet románul adta vissza! ... Mikor a táncot rákezdtek, a tanár oda tette a patefont egy nagy asztalra pont a szoba közepibe, mi meg körültáncoltuk. Aztán odaírta a tanár az összes verset, amit mondtunk, meg a csimpolyázást, úgy, ahogy mifelénk csimpolyáznak. A gép meg felvette pontosan úgy... A lányok és az asszonyok mindjárt ráismertek, hogy azokat éppen én mondtam. Odahívták a feleségemet is, ott volt ő is a fonóba. Megismerte a hangomat... Akkor elkezdett kiabálni, »az ördög vigyen el, hát te az uraknak ilyeneket kurjongatsz?« – Hát ha az urak kértek, úgy mondtam el, épp ahogy van! Mit mondtam volna mást?” (Elmondata Onișan Petru, Truc, Cerbăl község. Lejegyezte C. Bărbulescu, 1951. nov. 4-én.)

TÁNCKUTATÁS

„Egy sereg új tánc fajta bukkant elő, az egyiket a »dudureanca«-t 2 lány járja 1 legénnyel. Ilyen polygamikus táncot sem találtam eddig.” (Bartók levele Bartókné Ziegler Mártának, Báziás, 1912. dec. 26.)

„... együtt felmehetnénk Dombrovczára, mert nekem a vasárnapi táncot okvetlenül kellene látnom.” (Bartók levele Bușuția Jánosnak, Rákoskeresztúr, 1914. febr. 13.)

„A táncok ezek: I. de-alungu I. a) invărtita bătrânilor b) invărtita feciorilor (a fiataloké) III. különféle joc fecioresc (legénykörtánc) mégpedig a) die doi, b) brău, a) cuiesd'eanca d) mulului, e) de-a sărita (földre szegett bottal, körtánc ez is). IV. Kétféle turkatánc. V. Jocul bătrânilor (egyik a másik után, libasorban, öregebb férfiak. IV. Itt is van egy »csökevényes koreografiai elemeket« mutató tánc, a »de ciuit«, (sok féle dallam). Mikor táncba gyűlnek, illetve a zenészek a tánc helyiségbe vonulnak végig a falun, ezeket játsszák; a legények velük, táncszókat mondva hozzá.” (Bartók levele Bartókné Ziegler Mártának, 1914. ápr. 5.)

„Az utolsó faluban már ilyen táncok vannak: I.a) De-alungu (először csak legények, aztán lányokkal is; körtánc, de összefogódzás nélkül, a táncosok arca a mozgás irányába van fordítva; ha leányokat vesznek, ezek egy második külső kört adnak) b) împceleata (=akadozó) de-alungaféle, de már rendetlenül páros tánc, lépések, meg megállás és lassú forgás is van benne. II.a) bătută (=invărtita) rendetlenül páros forgás ebből mennek át a b) »țigănească«-ba, a mely rendetlenül páros lassúbb forgás (ugylátszik magyar eredetű) ebből megint a gyorsabb forgású bătută-ba térnek vissza. Ez egy táncciklus. Ezenkívül van a »Brău« csak asszonyok táncolják lakodalomba[n] zárt körben erősen összefogódzva. (Libánfalván Kincsesen és Orsován e helyett a »Mărioară« nevű tánc van, talán azonos a brău-val). Aztán ismerik a magyar »bărbuncot.« Turka táncra sokféle dallam van 2 csoportban: a de-a lungu Turcii és a »bătută Turcii.« (Bartók levele Bartókné Ziegler Mártának, 1914. ápr. 12.)

„A táncot és a zenét együttesen megfigyelő Bartóknak köszönhetjük a néptánc és a hangszeres zene kutatásában az egyik legjelentősebb felfedezést: az ún. táncciklus felismerését ... Az erdélyi románság még virágzó táncagyományairól, öt kisebb dialektusterület (Máramaros, Felső-Maros-vidék, Hunyad, Bihar, Bánát) teljes tánckészletéről Bartók szinte teljes képet adott. Összesen 80 román tánc típus dallamkészletét rögzítette, s 40 táncot és 8 táncciklust részletesen is jellemezte. Ha mindehhez hozzászámítjuk szlovák, ruszin, szerb-horvát, cigány, arab és török táncadatait, Bartókban a világ egyik jelentős néptáncutatóját is tisztelnünk kell... Korábban közreadott bihari román gyűjtéseiben Bartók még megelégedett a hangszeres darabokhoz kapcsolódó táncnevek feljegyzésével... Az 1910-es évek elejétől, máramarosi, hunyadi és bánáti gyűjtéseinél már oly tökéletes, minden mozzanatra kiterjedő táncjellemzési módszert alakított ki, amelynél többre egy mai, jól felkészült néptáncutató sem vállalkozhat filmfelvevőgép nélkül. Bartók eljárását nemcsak a modern tánc és tánczenei gyűjtés vezérfonalának, hanem a tömör, tudományos táncjellemzés mintájának is tekinthetjük... A népi táncnevek változatainak feljegyzését magyarázó értelmezései kísérték. A tánc formai jellemzését a táncosok nemének, a térbeli alakzat, az összefogódzási mód és a lépésmotívumok rövidített leírásával valószínűsítette meg. A tánc funkcióját a szokásrendben és táncrendben elfoglalt helyének rögzítésével, valamint kíséreléseinek leírásával közelítette meg, s még a táncbéli magatartás jellemzésére is gondot fordított. Mindez a dallamkészlet kimerítő, változatgazdag gépi rögzítésével párosult, hiteles tánctempóban. Ugyanazt a táncdallamot gyakran különböző hangszerreken megszólaltatva és vokális alakban is rögzítette.” (Martin Gy.: Bartók, Kodály és a néptáncutató, 1983.)

SIMÓ MÁRTON

bozgor – harmadik próbálkozás

Részlet a szerző trilógiájának megjelenés előtt álló harmadik kötetéből

4.8. Ténleg nem csak monták oda fent Pesten hogy miket fognak csinálni az 1941-es esztendő januárjába mingyár az elejin hosztak a falunak két pirostartka fajbikát igyenessen a gödöllői kutató álomásról. A bika mellé kezdésnek pénzt is ajánlottak hogy legyen a miből el indulni. Kidoboltattam hogy mijen elképzelés van. Nem mondhatom hogy egymást toszigálták volna az emberek a jelenkezésben de ez utánn megkeresett műnköt Kűs Márton Dekás akit ügyes embernek üsmertünk mer hires jo szekerezésre való lovaji vóltak és a mi különlegesnek számított méhészkedet és a mézet itt a falusiaknak vagy a cserepesköi fürdő vendégeknek eladogatta aból pénzelt. Három gyermeket neveltek s ahoz képest hogy kevés fölgye vólt jobbacska modban élt mer ő nem az erejivel dólgozott hanem az eszit is elévette közbe és kitalált mindig valamit a mi a hejbelieknek meg sem fordult a fejibe vagy ha gondóltak is reja butaságból lenézték azt a ki ijesmivel foglakozott. Tejszövetkezetet alakítottunk zajlot a rendes fel vásárlás. Cseppent valami kicsi pénz örökké kinek harminc Pengő kinek ötven de ojan gazda is vólt töb a java a kik csak tejből 200 P összeget vitek haza minden hónapba. Azok a kiknek öt hat hét vagy annál is több gyermekük vólt mind Pap Jánosék ahol az asszony minden esztendőben fel vólt csinálva akoriban én nem tudom hogy éltek de Lina ténleg feszt álapotos vólt igy akarták ejsze met a petit akármejik ember ki tudja huzni az asszonyból ha érzi hogy megcseppen de János igy akarta ejsze hogy legyen szaporittás ott ded vólr a bőcsőbe örökké s ebbe az időbe kilencnél tartotak vagy Szekeres Kálmánék a tizenegyel őket is csak példaként emlitem mer még lehetnek vagy negyvenen ebbe a hejzetbe mondom a hat hét gyermek ojan gyakori vólt mind most az egy vaj a kettő szoval komoj segéjeket kaptak. Látcott az embereken az uj rencer a gyermekek fel vótak ötötzetve rendes gunyába bakancsuk cipejük s minden vígan jártak az iskolába és immá abba reménkedhattünk hogy pár esztendő alatt ha a Jó Isten megsegitt műnköt fel tudunk emekedni aból a nyomoruságból amejkibe a románok belétoszítottak. Vetőmagot buzát árpát törőbuzát is kapunk az Emge heji szervezetin keresztül igényelni kellett a szükséges mennyiséget mindenkinek anyit attak

amenyi arányoson járt a főggye után térítés mentesen. Szóval Kűs Marci elválata tuttam hogy alkalmas lessz jó szüvel eggyeztem belé erre kapott kösségi földet két holdat a bika kertet is használatba s a fedeztetési pénz felit megtarthatta. Elég szépen halatt az életünk elé felé csak egy nem igen tectett hogy a fiatalság főleg a lejányok és a kűsebb legények a kik még csak tizenöt tizenhat évesek vóltak mindha mind megbolondóltak volna meg se áltak Kolozsvárig vagy neki mingyár a nagy üsmeretlen utnak s mentek fel Pestre. Anak idejibe mü is elpájáztunk ugye ez szentigaz de inkább csak szerezni sosztán haza vettük meg a szükségeseket pénz gyüttöttünk hogy kezgyük az életet s ha a háboru bé nem vág ide ugye egésszen másfajta világ lesz nállunk. Nem lehetet tudni akkor hogy ezeknek mi van a fejkbe. Ezer ötcáznál nagyob volt a lélekszám de tudva levő vólt hogy ennyi itt meg tudna élni ha rendesen dólgozna a földdel s az álatokkal há még a decika az egyéb faáru és a gyümölcs annyi mindenünk vólt hogy csak egy kicsi ész és pénz tehccség kelett hezza hogy elébb mozdiccsuk a sorsunkot. A mikor tehettem és olvastam valamibe vagy hallottam egy uj lehetőség-rő hogy tanfojamok indulnak a székej falusi fitaloknak mindig abba jártam hogy minél több csórót és leánykát összeszeggyek nemcsak Somjóra kültem én Hodmező Vásárhejre Kőszegre Sopronba is fijatalokot igaz hogy kicsi haszonnal mer ojan is vót sokszé hogy amejik nagyob vólt s ügyesebb szegődött el oda mingyár az idegenbe valaki szólgájának. Vót vajeggy azér a ki hazajött s nemcsak monta hanem csinálni kezdte a mit látott igy lett uj szabó mester és gyertyaöntő a faluba s egy legén a tyuk tenyésztéshez fogott tojóáloományt vásárolt és nem sokára meglelt az eredménye mer maga is tollasodni kezdett a hogy mongyák ugye látcott rajta a jobb mód csakhogy osztán az lett vele hogy béhivták katonának s a dolognak esze veszett met az akire rejabizta már nem tutta ojan hezzaértéssel fojzatni. A termés is elég jónak ígérkezett a mezőn gyümölcs minden lett vólna szépen de mingyár augusztus közepin a hogy a búza aratást bé fejeztük ahajt a Nagy Boldog Aszony utáni napon ugy elkezdett esni hogy két hétig nem hagyta abba mindha cseberből öntenék ugy duvatt leazon. Mivel a falu ugye inkább oldalos hejen fek-

Simó Márton 1963. április 25-én született a Hunyad megyei Urikányban. Középiskolai tanulmányokat Székelyudvarhelyen, felsőfokúakat Szegeden és Budapesten folytatott. 1985 óta publikál az erdélyi, 1990 óta a magyarországi folyóiratokban. Megjelent kötetei: *Kétszáz éves az atyhai templom* (Pro-Print Kiadó, Csíkszereda 1999), *Az utolsó tanító* (Pro-Print Kiadó, Csíkszereda 2003), *bozgor – első próbálkozás* (Erdélyi Műhely Könyvek, Budapest 2004), *bozgor – második próbálkozás* (Erdélyi Műhely Könyvek, Budapest 2005).

*„Úgy élünk, mintha folyton egy veszített háborúból való visszavonulás közepén lennénk, elhul-
latgatunk magunkból valamit, s a békésnek remélt állapot is csak arra való, hogy számbavegyük
vesztéseinket, miközben ismét elvész vagy meghal bennünk valami lényeges, észrevétlenül, és
örökre csenddé hamvad titka egy-egy hangnak...”*

Simó Márton

szik a víz eleinte lefutott de osztán mégis megált a föld már nem tudta bévenni a laposabb részeken csupa sár lett minden a sziknyosabb helyekre élet veszéjes volt rejamenni se gyalog se szekérral úgyhogy ojan napok is voltak a mikor az üdő miján a marhák se mentek ki a regelőre...

4.9. Szeptember 10 reggelin eltergett a faluba a hir hogy a Szoross utcában Tót Kálmánék háza a csorda hajtás után egy kicsivel hét ora előtt eszeomlott. Mingyár a hejszinre sietem láttam hogy ember életbe és haszon álatba nem esett kár. Ott voltak a kösségi önkéntes tűz oltók is addigra kiüressítették a benválót. Az udvar két részre szakatt ahogy a ganédombjuk volt és a sütő a csürral együt a hejin maratt de a ház a kapuval és az utca felőli kerítéssel együtt legalább tizenöt métert suvadtt lefelé. Tisztába vóltunk hogy élet veszéjes a hej úgyhogy intézkedtem montam a holmijukat a mit esze tuttak szedni mentsék ki onnan s kötözzenek az apóssa házába a Felszeg uccába ahol az öreg özvegyember Kús Ágoston bá tiszta egyedül lakot mer nem tudot egyezni a vejivel s már beszélgetni se nagyon szoktak de rejuk szoltam hogy ez mijen dolog mik vagyunk mű a haragot tegyék fére máskorra met a bajba esze kel fogni. Négy küsebb gyermek volt abba a családba az ötödik pedig hol lehetet vólna eppet a katonasághoz rukólt volt bé még azon a tavaszon ugye 41 be met ott vólt az üdővel. Nem lehetet nekik a szabad ég alatt hálni mégse. Figyelmeztető táblákat csináltunk és kiirtuk hogy Bemeni tilos. Élet veszéj. Táviratot adtunk fel a főispáni hivatalnak s még aznap délbe békültem egy embert Udvarhejré hogy küggyenek állami mérnököt a hej megvizsgálására. Evvel még nem vólt vége a bajnak este felé a Szirtbe is megmozdult három ház mivel az is oldalba s erőssen sziknyos hejen vólt. Máté Márton felső és a két Szabó benváló az Imréjé és a Kárujé féllik. Ki vólt dobolva többszé is hogy minden család a kinek oda fent van a lakása éjszakára mennyen a biztonságos helyekre a falu déli részibe ahol lapos és tiszta igyenes telkek vannak és küjel esik a vízfojásokon. Szerencsénk vólt még a határör szakaszal is. Tizennyóc fő határvadászbol és két tiszt hejettesből állott az örs de lovaik és gépkocsijaik is vóltak úgyhogy

nagy segiccségre tuttak lenni. Harsányi zászlós és Sebő örmester feszt ott volt ejsze nélkülük nem tuttam vólna uralkodni a hejzeten mer az emberek meg voltak jedve s nagyon féltették azt a kicsitt amijük vólt. Mer az igazi baj este hétkór következet bé. Az a kicsi Szirt utca teljesen eltünt azon a hejen ahol addig szekérral lehetett feljárni nem maratt semmi csak egy csomó föld s benne deckadarabok a gyökerükel felfelé fordútt alma és szilvafák s még azok a nagy dijfák is mind kettitörtek vagy ledöltek amejikék esetleg tartani tutták volna a földet. Úgy nezett ki mind mostonába a mikor bulduzerekkel nyomassák esze ojan nagy ibóktalan rakásokba a sántéteken de hát annem sántiér vólt a természet ereje mutatkozott meg mer a Jó Isten igy akarta. Ugye most is igy van egyik oldalon a Máték kertye a másikon a Szabóké s közöttük se ösveny se semmi. Biza ott három jó benváló volt elég szép házakkal csürrökkel és egyéb gazdasági épületekkel. Minden kárré ment. Oda többet osztán senki nem épített. Másnap regel kilenc orakor három szeméj érkezett a faluba két mérnek és egy közegésségel foglakozó orvos. Bizoccság alakult a mérnökök minden utcát megvizsgáltak a falu környezettyit is de igy hogy használták a régi térképeket és az ezeleötti jegyzökönyveket ugyanis 1911 be és 90 be is történt földmozgás igy eccer se ojan sújos mind ez. Dél után ötre megálapították hogy az említettteken küjel még tizenegy lakást fenyeget a földcsuszamlás s a lakósság épsége érdekibe azokat is kiürítették. Aszt monták hogy egyelőre nem tudnak egyebet csinálni felküldik az adatokat a kolozsvári földtani intézetbe s várjuk meg az ottani javaslatot mer az is lehet hogy a dolog még sujósabb. Öszesen nyócvanhét személyt érintet ez a szerencsétlenség enyit kellett üres házakba rokonságnál elhejezni. Volt anyi becsület amennyi kellett a rokonságba mindegyiknél mer akkor az emberek nagyon esszetartottak még erő is volt a faluba ezeröt-száznál valamennyivel többen éltünk ehejt s nem vóltunk ojan roszféllik mind máma a kik vajeggyen marattunk. Külön segéjre hatosági elhejezésre senkinek nem volt szüksége hirtelen annyira esszefogott egyik a másikkal hogy egy hét multán már azon gondólkoztak hogy miyen formában lehetne ujra építeni a házakot hol lennének azok a biztonságos telkek a hova kinek kinek uj élet-

szert lehetne felhuzni. Kassay a megye főmérnöke aszt monta hogy legaláb tizenöt vagy husz nap kell amig a bizottság véleménye elkészül de az is lehet ha esmen mozogna a hej hogy nagyob vizsgálatra lesz szükség közbe kericsük el a veszéjes uccákat s figyeljünk mindenre. Számított erössen hogy mijen az üdö ugye rengeteg essö lefojt akkortájt. Lestük mü az eget s a felhököt eleget s osztán hála a Jo Istennek elált nem lett több s az a nagy sár kezdet fel száradni. Mindenki avva foglakozott a mi elmaratt a sok mezei munka hátra volt takarottunk béleféle kinek a mije volt hordta ha volt hova hanem a szomszédba rokonokni kaszajba a szénát verembe aszt a vajeggy pityókát a mi lett. Nem volt biza ojan nagyon rossz a termés sokkal gyengébre számítottunk attól nem kellett epeg tartani hogy ehezni fog a nép mer volt ezaz. Azok az uj vetőmagok ugye a jobb szakértelem érződött. Mit mongyak annyi vetett takarmány here lucerna bükköny ejsze soha nem lett mind akkor megmaratt s ugye azokat többszé is meg lehet kaszálni több maratt a sok hitvány üdö ellenire is mer rejavettük tavaszal a gazdákot hogy ez sokkal hatékonyabb és mijen jó hogy az értelmesebbek akkór meg értették a szót.

4.10. *A kivizsgálás alapján megtuttuk hogy három ojan góc pont van a kösség belterülettyin amejikeken elcsuszhat a föld. Immár nem tizenegy hanem tizennégy fenyegetett benn valót alapítottunk meg ezel száz felet volt az érintett szeméjek száma. Kassay mérnek aszt javasolta hogy boncsuk le a házakot eszt a három másikat is aggyon a kösség uj telket annak a kinek nincsen ha van miből ha nem kisajáttítás által válcson meg anyi házhejet amenyire szükség van mer ezeket így fenn tartani nem lehet. Mingyár elindult a spekulállás persze senki nem akarta nyilvánoson kihasználni a másik nyomorúságját de aszt beszéltek mer mijen a nép hogy ingyen semit nem lehet oda adni. Megnéztem a telek könyvet látcot hogy a megoldás kéznél van csak a jó akarat kell de eszt rendesen csak egy falugyűllés keretibe lehetett eldönteni. Ott már biza köz felkiáltással monták a lakósok hogy válajak és biztosicscsák kinek kinek a ház hejet úgy hogy minden kárvalottnak juttatunk ha kell ojan kéccáz négyszögöles belterületet anyi elég mer ijén volt átalába egy pórtá udvarral zódséges és csürkerttel a küsebb százötven a nagyob kéccázötven négyszögöl körül lehetet ami ugye husz árinak felel meg naggyából ha ugy számiccsuk vagy pedig a falu szélin ha nem jö esze a Derékföd nevü hejen nyilhuzással sorsóljuk a többi hejeket. Ez így lett a kösség vállalta a pénzügyi bonnyolittást ojan áratot szabott amijen abba az időbe járt. Ugyhogy szeptember 20 adikán hezza is fogtunk az ujjáépítéshez hála legyen a Jó Istennek több essö nem lett szép száraz napok jöttek s ki is tartott*

a csende őszi üdö járás elég szépen. Közbe egyházi vonalon is gyüttöttek 20 ezer P segéjt Udvarhej Csik és Háromszék megyékbe Tót Balázs országgyűllési képviselő és a Pestre szakattak 5 ezer P szettek eszse egyik a mástól Kolozsvárol esmen jött négyezer nyócszáz a Kormányzó Ur Ó méltósága 10 ezer Pengöt juttatot szeméjesen és a kormány is kiutalt öszszesen anyit ha jól emlékszem nyócvan valahány ezret majnem kilencvenet s immá biztosok lehetünk hogy minden ki lesz ebből fizetve és jó fundamentumot csinátatunk mindenüvé bé tudunk minden házat vagy csüirt cserépel fedetni. Volt közbirtokossági erdő onnan fa anyagot béjegeztettünk vágtunk gerenda szarvazat decka ebből lett ugyhogy oktober 30 ra készen lettünk mejik házat tapasztoták mejiket vakólták mer ez a fele az egyénre tartozot ha volt tehetségé ügyesebre alakította hogy jobb legyen mind a mijen volt azelőtt ha már renoválni kellett ugy talát hogy lépjünk is elébb kösségileg csak kalákába s szerre csinálták a heji mesterek a köműves és az ács munkákot melettük a kár valottak segítették a kezük munkájával és az étel ital biztosításával. Egygyik se volt még tökéletes mer száradni kellett a falnak kerítés kellett kapu s egyetmás de tető volt a fejek felett s legalább egy szoba amejikbe átal lehet vészelni a telet hogy utánna osztán lehet eggyet haladni ha esmen kitavasodik. Minden jó lett vólna s jó is volt az a magyar világ erössen főleg nekünk ha nincs a nyakunkon a háboru ha nem fenyeget münkököt is feszt a veszéj. Oktober véginn esmen bérükoltak vagy huszonnyócan ugyhogy szinte mindenki oda volt immár a tizenhat és a huszonegy között születettekből ritka kivétellel töb rend béli ember s erössen hangoztatták az ujság is evvel volt teli s a rádijó feszt fúttá hogy frontot nyittunk Oroszország felé ugye ekkór már nincsen Lengyelország s Ukrajna a Baltikum mind a németé met onnet jó a veszéj keletrő a bécsi döntéseket a szöveccségeinkel kel megvédeni Musszolinivel Hitlerrel ugye a románokal is a kik adig forgolodtak s üzték az eszüköt hogy ök es bene marattak ebbe a társaságba de látcott hogy nagy remény nincs bennük s csak immelámmal jettükbe tartanak ki melettünk. Jól emlékesztem a viselkedésükre 16 ba annyi ocsmányságot elkövettek hogy még rejagondolni is rossz. Köszönet abba amit csináltak nem volt soha. Nekik még akkor se lehet hinni amikor a szentírásra esküdöznek hogy nem hazudnak. S a másik dolog ami mérgesített a Horthyék dolgába hogy minek kell annyira belémenni ebbe az oroszországi háboruba mikor mindenki tuggyá hogy nincsen semmi értelme met erössen sokann vannak nagy az az ország s ha a hadsereg nyáron megfut télen a hideggel s a faggyal öletik meg az elenségüköt met annak idejin münkököt is a hideg gyözöt le nem a muszka.

„Zónában” – Táncháztalálkozó 2007 (fotó: Kárpáti Zsuzsanna)

„Martenica-gála” – Táncháztalálkozó 2007 (fotó: Kárpáti Zsuzsanna)

Egyezmény a Szellemi Kulturális Örökség Védelméről

George Bernard Shaw ajánlása, „Ne várj a kedvező alkalomra! Te remisd meg!”, akár mottója lehetne annak a tetteket is szülő gondolkodási folyamatnak, amely a XX. század 70-es éveiben indult, párhuzamosan a rohamosan teret nyerő globalizáció jelenségével, s amelynek első, látványos eredménye a világ épített és természeti örökségének védelmére 1972-ben született UNESCO egyezmény. A világ rádöbben, hogy a kulturális és természeti örökséget óvni kell, különben évszázadok, évezredek kincsei tűnnek el örökre. Ám hamarosan nyilvánvalóvá vált, hogy a védelemre szoruló kulturális kincsek köre a kézzel tapinthatónál jóval tágabb: a „Világörökség” helyszínek, feltárások, műemlékek, természet alkotta csodák csupán egyfajta váz, amelyet étellel az emberi szellem tölt meg. Ugyanakkor a fogalmilag nehezen elkülöníthető „szellemi örökség” létezését csupán az utóbbi időben kezdték elismerni. Szakértők serege dolgozott világszerte azon a tervezeten, amit az UNESCO legmagasabb fóruma, az Általános Konferencia 32. ülészakán, 2003 októberében elfogadott: ez a Szellemi Kulturális Örökség Védelméről szóló Egyezmény.

Az egyezményt az UNESCO főigazgatója 2004 tavaszán megküldte ratifikálásra a szervezet tagállamainak. Magyarország csatlakozásának előkészítése, a szakmai illetékesség miatt, a kulturális tárcahoz, nevesítve a Közművelődési Főosztályhoz került.

A jogszabályokból következő államigazgatási feladatok elvégzése mellett széleskörű társadalmi egyeztető megbeszéléseket folytattunk neves antropológusokkal, etnográfusokkal, közkulturális intézmények, civil szervezetek képviselőivel a konvenció szakmai tartalmának értelmezéséről, a magyarországi adaptáció lehetőségeiről, a ratifikálást követő állami feladatok számbavételéről. A szakértői kör a konvencióhoz való csatlakozásunkat támogatta.

A kulturális tárca államtitkári, majd miniszteri értekezletének jóváhagyását követően a magyar csatlakozási javaslatra vonatkozó – a kulturális tárca, az Igazságügyi Minisztérium és a Külügyminisztérium által benyújtott – közös előterjesztés 2006 januárjában a Közigazgatási Államtitkári Értekezlet, majd a Kormányülés napirendjén szerepelt. Megvitatta és elfogadta az Országgyűlés Külügyi Bizottsága, majd február 6-án a Parlament is.

Először a Magyar Közlönyben, majd a Kulturális Közlöny 2006. április 7-i, L. évfolyam, 6. számában jelent meg a 2006. évi XXXVI-II. törvény a szellemi kulturális örökség megőrzéséről szóló, Párizsban, 2003. október 17. napján elfogadott UNESCO Egyezmény kihirdetéséről.

A Szellemi Kulturális Örökség Egyezmény magyar ratifikációs okiratát március 16-án adták át a párizsi UNESCO Központ Titkársága illetékeseinek. Hazánk másnap már szerepelt az UNESCO honlapján. Ezzel Magyarország harminckilencedikként szerzett jogot arra, hogy 2006. június 26-29-én, Párizsban jelen legyen a részes államok első közgyűlésén.

Az Egyezmény (valamennyi UNESCO konvencióhoz hasonlóan) a harmincadik csatlakozó okmány párizsi letétbe helyezése után három hónappal, 2006. április 20-án lépett hatályba. A konvencióhoz 2006 őszéig nem kevesebb, mint 74 állam csatlakozott. A 21 európai ország sorában hazánk 11-ként társult, és 6-ként ratifikálta a konvenciót, törvényben rögzítve, amelynek szövegét a jelen kiadvány tartalmazza.

Ám egy-egy törvény pusztán keret, a Shaw-i megteremtett kedvező alkalom. Annyit ér, amennyire élni tudunk vele, amennyit megvalósítottunk belőle. A szellemi kulturális örökség védelme érdekében született jogszabály lehetőséget teremt arra, hogy Magyarország a magyar kultúrát – nem megfélemezve a hazai kisebbségek kultúrájáról – nem-

csak határain belül, hanem határain túl is értékéhez és fontosságához méltó nemzetközi elismerésben és védelemben részesítse.

A szellemi kulturális örökség megőrzése átfogó – nemzeti és nemzetközi – kooperációt feltételez, amely intézmények, szakemberek, civil szervezetek lehető legszélesebb körét öleli fel.

Lássuk, ebből mi a mi dolgunk nemzeti szinten! A „védelem” a szellemi kulturális örökség fennmaradását célzó intézkedéseket jelenti, beleértve az ilyen örökség különféle vonatkozásainak kijelölését, felgyűjtését, dokumentálását, kutatását, megőrzését, támogatását, megerősítését, terjesztését, különösen a hazai oktatás és közművelődés segítségével. A megővásra való kijelölése céljából minden állam rendszeresen frissített listát állít össze a területén fellelhető szellemi kulturális örökségről. A feladat ellátása felkészült szakembereket foglalkoztató intézményhálózat és széles társadalmi összefogás nélkül nyilvánvalóan lehetetlen – ezen túl minden államnak törekednie kell arra, hogy a lehető legszélesebb körben biztosítsa a szellemi kulturális örökséget létrehozó, megtartó és átörökítő csoportok és bizonyos esetekben egyének részvételét és aktív közreműködését is.

Az UNESCO-n belül létrehozott speciális kormányközi bizottság a nemzeti listák ismeretében veszi számba a szellemi kulturális örökség részét képező azon értékeket, amelyek – a nemzeti védelemtől – nemzetközi védelmet igényelnek. Ezek megőrzéséhez anyagi és szakmai támogatást nyújt. Az emberiség szellemi kulturális örökségét reprezentáló listára jó eséllyel pályázhatunk majd a Magyarország területén létező népi mesterségekkel, szokásokkal, előadóművészetekkel (néptánc, népzene, mesemondás, éneklés stb.), továbbá az örökségvédelem terén szerzett európai szintű gyakorlatunkat, hagyományörző programjainkat, projektjeinket a nemzetközi referenciaként szolgáló, úgynevezett „best practice” katalógusba nevezhetjük, s így ezeknek nemzetközi hírnevet szerezhetünk.

A közös hagyományok, népszokások és a szellemi kulturális örökség más elemei különös jelentőséggel bírnak a határon túli magyarok szempontjából: egyrészt a sok esetben máig elevenen működő közösségi kultúránk nagyban hozzájárul identitásuk megőrzéséhez, másrészt éppen ezek a hagyományok és szokások azok, amelyek eltűnőben vannak, az elvándorlás és asszimiláció következtében egyre inkább elmosódnak, s amelyek megőrzése nehezen megoldható. Szomszédaink közül két ország már ratifikálta, egy pedig elfogadta az egyezményt, így várhatóan kiterjedhetnek a bilaterális, illetve a több országra kiterjedő regionális programok, a közösen benyújtott pályázatok, a határon átnyúló kezdeményezések, a nemzetközi összefogás köre, egy-egy adott kulturális érték védelmében.

2006 novemberében Algírban került sor a kormányközi bizottság első ülésére, ahol az egyezmény végrehajtási rendelkezései, a világlistára való felkerülés kritériumai, a nemzetközi tanácsadó testület összetétele voltak napirenden, s adtak első, erőteljes, sürgető lökést a nemzeti és nemzetközi testületeknek az összehangolt munka megkezdésére.

E rövid bevezető végére Koichiro Matsuura, az UNESCO főigazgatójának szavait ajánlom: „I am confident that if we maintain our intensive pace of work, we will certainly be ready to proceed in the Autumn of 2008 with the first inscriptions on the Representative List of Intangible Cultural Heritage.” – Meg vagyok győződve arról, hogy ha intenzív munkatempónkat fenntartjuk, 2008 őszére elkészülünk a szellemi kulturális örökség reprezentatív listájának első kiadásával.

Úgy legyen! Tegyük hozzá mi, magyarok is a részünket!

Kovácsné Bíró Ágnes főosztályvezető-helyettes
Oktatási és Kulturális Minisztérium Közművelődési Főosztálya
(Megjelent: EFI Communications, Európai Folklor Intézet 2007.)

Néprajzi leletmentés fényképezőgéppel

Kunkovács László etnofotó kiállításai

„A fotó valóságlenyomat. Nem vesztettem, hanem nyertem azáltal, hogy fényképeket örzök. Ha egy varázsütésre valóságos tárgyakká változtatnák vissza a százezernyi fotón felhalmozott látnivalót – nem lenne olyan gigantikus múzeum, ahová beférne” – írja Kunkovács László egyik katalógusában.

Miután a padlások kiürültek, valóban ez lett a tradíciók megörökítésének, itt marasztalásának legkorszerűbb és leghatékonyabb, akár „egyszemélyes forgatócsoportként” is művelhető módszere. Távoli népekről is ilyenformán hozhatunk haza valamit.

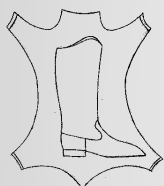
Ifjúságától kezdve életprogramjává tette felismerését a most 65 éves Kunkovács László. Archivumát a kezdetektől jegyzetekkel látta el. Tapasztalatai és szakirodalmi olvasottsága révén ebből rövidebb-hosszabb írások támadtak, majd a könyvei – a legutóbbit 2006/6. számunkban ismertettük – és főképp a tematikus kiállításai. Újabban az egyszeri fáradtsággal járó állandó kiállításai sorjáz-

nak, ezek afféle lerakatok. A bármikor megtekinthető kollektívák szinte füzért alkotnak szűkebb hazájában, az Alföldön. Életműkeresztmetszet látható szülővárosa, Gyomaendrőd tájában; az idén létesült híres kondorosi csárdában a Dél-Alföld letűnt világát idéző *Parasztidő* című tárlata; aztán Hortobágy faluban, a volt állami gazdaság (most Génmegőrző Kht.) épületének konferenciatermében *Élő pásztorkultúra a Hortobágyon* címmel.

Könyve a népi halászatról már régen elfogyott, de kiállítás-változtatát 2001 óta megtekinthetik a Fejér megyei Sáregresen, az Aranypony Halászati Múzeumban.

A képi fogadókra épült kultúrakutatás rangot kapott azáltal, hogy a közelmúltban Kunkovács tudományos fokozatot szerzett. A Moholy-Nagy Művészeti Egyetem (korábbi nevén Magyar Iparművészeti Egyetem) *DLA honoris causa* – tiszteletbeli művészeti doktor – címmel tüntette ki.

Néptáncosok, néptáncsoportok és bármely táncműfajt kedvelők!

Különböző táncokhoz készítünk méretre is:

NŐI, ILLETVE FÉRFI PUHA- ÉS KEMÉNYSZÁRÚ CSIZMÁT

MENYECSKE CSIZMÁT • NÉPTÁNC BAKANCSOT • KARAKTERCIPŐT

Műhelyünk címe: 8300 Tapolca, Sümegi út 20. (a gimnázium mellett)

Telefon: 06-87/321-304; mobil: 06-30/286-9517, 06-30/224-2105

TANKA TAMÁS és BÁRÁNY SZILVESZTER Népi Iparművészek, a Népművészet Ifjú Mesterei

Modelljeink megtekinthetők és megrendelhetők, árlistánk és méretlapunk letölthető a honlapunkról: www.tankabarany.hu

Hontalanná lettem

A leánynevem Pokoraczky Erzsébet. Nyíregyházán születtem, 1929. január 3-án. Anyámék, apámék földművesek voltak, a nagyzadákhoz tartoztak. Öten voltunk testvérek. Volt egy házunk Nyíregyházán, a Síp utcában, de a Cigánybokorban, a tír pákok* között éltünk, Nyíregyházától tizenhárom kilométerre. Ötvenhárom ház volt Cigánybokorban, volt egy egyházi iskolája. Tírpákiának nevezték ezt a tanyavilágot Büdszentmihálytól Tiszavasváriig. Ott volt a tanyánk, a földünk és én a hat általánost a Cigánybokorban végeztem, egytanító osztályban.

Utána polgárba jártam négy évig, tizenhat éves koromban mentem első kereskedelmibe, az Angolkisasszonyokhoz, Nyíregyházára.

Amikor középiskolás voltam, gyakran hazajártam, és akkor én is tanítottam, helyettesítettem a tavaszi szünetekben, a tanyasi iskolában. Már mindenki elkönnyvelte, hogy én is tanító néni leszek, de másképp alakult a sorsom.

A szüleim tírpáknak vallották magukat, én nem. Na, negyvenhatban jött a csehszlovák lakosságcsere. Ez egy örültség volt, teljesen! Propagandisták jöttek, és hangosbemondókon hirdették, hogy mi szlovákok vagyunk – és akkor kezdték őrzíteni az embereket –, jelentkezünk lakosságcsereére, települünk ki innen! Hát persze, édesapám hajlandó volt minden újra.

Apám egy modern gondolkodású ember volt, a tírpákság között egy nagyon-nagyon okos és értelmes parasztembernek számított. Ő mindig szerette az újat. Míg mások gabonát vetettek meg kukoricát, ő már akkor foglalkozott a gyümölcsstermesztéssel. Akkoriban huszonöt, harminc hold földön nem igen szoktak sárgarépát, káposztát, ilyesmit termelni. Akkor kezdődött a háború, a bevonulás, a hadsereg azt igényelte. Apám ezt felismerte. Nagyon is bejött neki. Gazdag lett, nagyon jó módú lett.

Na, és akkor jött az ezerkilencszáznegyvenhatos tavasz. Amikor én a kereskedelmi iskolába jártam, akkor már a lakosságcsere a toborzás megtörtént. Apám szólt a máternek, hogy ő is feliratkozott és el fogunk

költözni. Így engem már nem is vettek fel másodikba, nem iratkozhattam be. Akkor minket már repatriáltaknak neveztek, így szó szerint. Azonnal meg is kezdődött a diákok kitelepítése, negyvenhat szeptemberében már ki is mentünk, hogy ne veszítsük el a tanévet. Összegyűjtöttek bennünket és teherautóval kivittek Szlovákiába. A keres-

Pokoraczky András és felesége, Palitz Julianna, 1921.

kedelmi iskolások mentek Túrócszentmártonba. Az öcsém polgárista volt, őt Trencsénbe, a gimnazistákat Pozsonyba vitték. A szervezés egyházi vonalon indult el, legfőképpen a metodistáknál. Volt egy Márkus nevű prédikátor itt, aki jól beszélt a szlovákokat, mert hát ezen a vidéken mindenki jól beszélt a szlovákokat. Nagyon sok anya jóformán nem is tudott magyarul. Hát olyan beszéd volt az, hogy „igyeme du városházu”. Fele magyar, fele tót, hát ezt így is mondták mindig. Jóska bácsinak, a papnak az ötlete volt, hogy a kitelepülést meg kell szervezni, menni kell, mert mi „szlovácik” vagyunk – így mondta –, az a mi hazánk, és nekünk ott kell élni!

Apa benne volt a bizottságban, ő is ment előre helyszínelni. Hogy mi volt az? Hát

propaganda! És utána, amikor a helyszínen voltak, Kassán, Pozsonyban, nekik minden szép és jó volt! Ugye, meglátták azt, hogy milyen szép kőházakban laknak a magyarok, hogy élnek, mint élnek, hát nagyon tetszett, mert itt a tanyákon mindenki vert falú házakban lakott. Villany nélkül. Nem voltak fűrott kutak, csak artézi kút. Mi is

úgy éltünk, ahogy a többi parasztemberek. A házunk akkor épült, amikor én születtem. Én voltam az első szülött benne. Ki is volt írva a tornác végére, hogy 1929. Még ma is így van. Nekünk akkor már rolós, padlós lakásunk volt és nagy ablakos, mindenünk megvolt.

Na, jött a kitelepülés a diákoknak. Engem Túrócszentmártonba vittek. A Slovenka ruhagyárnak volt egy nagy, új kollégiuma és minket abban helyeztek el. Úgy, hogy a munkásnők között ott voltunk a szövögyárban. Adtak nekünk egy hat-nyolc szobás kis lakrészt. Volt fürdők, a menzán étkeztünk, a gyár étkezdéjében. Iskolába jártunk. Emlékszem a tanáromra, Czauner tanár úrra, nagyon jól beszélt magyarul. Én ugye egy szót sem tudtam szlovákul, amikor kimentem. Emlékszem, hogy így ragoztunk: „magyar voltam, szlovák vagyok!”. Én soha, egy percig nem éreztem ott jól magamat. Szeptembertől egészen március elejéig ott voltam Túrócszentmártonban.

Közben, januárban végre betöltöttem a tizennyolcadik évemet, és én rendelkeztem saját magam sorsa felett. Előzőleg a Szarvasról áttelepült

Kruppa Terivel voltam egy szobában, ő már előbb hazaszökött.

Még egy szobatársam volt, Habos Márta, Pestről. Egy tésztagyárosnak volt a lánya, 46-47-ben elvettek tőlük mindent, és az ő édesapja is jelentkezett a kitelepedésre. Mi hárman nagyon jó barátságba kerültünk. A barátnője, Éva, meg Márta, feketén hazajöttek látogatóba. Ők megjárták az utat szerencsésen, és elmondták nekem is, hogy hogy lehet hazajutni. Én akkor megszerveztem a szökésemet. Igen ám, de nekem volt egy öcsém is! Én az öcsémet nem hagytam volna el a világért se. Elszöktem a kollégiumból, a lányok falaztak nekem, és Trencsénből kihoztam az öcsémet. Ők egy papi kollégiumban voltak elszállásolva. Bementem és az öcsémnek azt mondtam:

* Nyíregyházára és közvetlen környékére települt, elmagyarosodott szlovák származású népcsoport

Pokoraczky család, 1955.

– Szedd össze a holmidat, hazamegyünk! Szó nélkül jött és elszöktünk. Tiltott határ-átlépéssel jöttünk Füleken keresztül. Hát persze, ahogy leszálltunk a vonatról, jöttek az ottani csendőrök. Megkérdezték, hogy kik vagyunk és hová megyünk. Mondtuk, hogy haza akarunk menni Magyarországra.

– Mi repatriáltak vagyunk és megyünk haza Nyíregyházára.

– Hát az nem úgy van! Hol az útlevelel?

Semmi papírunk nem volt, rögtön bekísértek a csendőrségre, elvették a ruháinkat és bezártak bennünket egy benzines kamrába. Az iskolából, Trencsénből is, meg Túróc-szentmártonból is körözést adtak ki, hogy elszöktünk. Szerencsénk volt, hogy az ottani csendőr tudott magyarul. Pont akkoriban szült a felesége, talán elmondta a férj az asszonyának, hogy van itt egy tizenötéves fiú meg egy tizenhétéves lány, és hát ugye, a törvény szerint bennünket el kellett fogni, és be kellett zárni a kamrába, mert nem volt börtön. Március 2-3. lehetett.

Behívtak bennünket este a lakásukba. Még akkor cserépkályhás fűtés volt, a kisbabájuk párnapos lehetett. Mi elmeséltük, hogy miért kerültünk ide. A nő megsajnálta és azt mondta nekünk, hogy aludjunk ott náluk, ne a hidegben. Egy hálószobájuk volt, éjszákára letettek nekünk a földre egy matracot, mindent, de erről nem volt szabad senkinek tudnia. Nappalra mindig bedugták a kamrába, és éjszaka ott aludtunk náluk.

Képzeld el! Két szelet zsíros kenyérral indulunk el, nekem is két szelet, az öcsémnek is. Ezt ettük egy héttig, mert a szlovák csendőr

azért enni nem adott. Mit tudom én, miért. Még volt néhány csokoládénk és konzer-vünk, azt megettük és kész.

Amikor a körözünyet megkapták a határ-őrök, azt mondta nekünk az a magyarul beszélő csendőr:

– Nincs mit tenni. Nézzétek meg azt a hegyet, ha azt megmásszátok és a másik oldalon lementek, akkor már magyar területen lesztek.

Visszaadta a bőröndjeinket és elengedett. De most nem tudtuk, hogy hol a völgy, melyik a szlovák és melyik a magyar terület, segítséget kellett kérnünk. A segítő csak úgy kísért, hogy ha adunk valamit. Volt egy-két új darabom, még akkor volt egy-két gyűrűm is. Az öcsémnek is volt egy szép új cipője. Mindent, amit csak tudtunk, lehúztuk, csak hogy átkísérjenek. Át is keltünk mi a határon szépen.

Mi megyünk az egyik oldalon, a másikon meg ment a fegyveres csendőr vagy határőr. Nem tudom, mi volt. Ha most mi a havon le nem csúszunk a hegyről, a bőröndök segítségével, akkor elfognak megint. Na, sikerült lejönnünk. Ott már kitaposott ösvények voltak, találkoztunk valami erdészekkel, és egy magyarhoz bekérezkedtünk. Nagyon szerénynek és aranyosnak látszó valaki volt, volt neki egy csacsifogata, amivel szállította a gallyat. Ez Salgótarján közelében volt már. Mondtuk neki, hogy mi van, hogy van, hát befogadott. Na igen, de őket is állandóan ellenőrizték. Mindig az ágy alá kellett bújniuk, ha valaki jött. Vagy két napig ott voltunk ennél a magyar erdőőrnel.

Azután behozott bennünket Salgótarjánba. A szamaras szekerebe tette a bőröndjeinket, gallyakkal letakarva. Egyszer azt mondta, hogy mi menjünk előre, ő majd hamarosan jön utánunk a samárfogattal. Előre is mentünk, ő pedig szépen kirabolt bennünket. A bőröndökben alig maradt valami. Pedig adtam neki egy szép cipőt, az a feleségének pont jó volt. Az öcsém is adott valami férfi dolgot. Salgótarjánban vettük észre, hogy meglopott. Ott már ki mertük bontani a csomagjainkat. Nagyon ki voltunk merülve, elkésereztünk. Egy lepedővel átkötöttük a bőröndök fülét, és a hátunkra vettük. Az egyik elől volt, a másik hátul, és úgy vittük, húztuk-vontuk a latyakos havon.

Estefelé volt már, korán sötétedett, végre odaértünk a bányásznegyedbe. Bekopogtattunk egy házhoz, és azt kértük, engedjék meg, hogy egy éjszaka aludhassunk náluk. Nagyon jó emberek voltak, behívtak a házba. Elpanaszoltuk nekik, hogy hogy jártunk. Elmondtuk, hogy mi Nyíregyházára szeretnénk menni, és adjanak annyi pénzt vagy vegyenek két jegyet, hogy hazamehesünk. A pénzt a szüleink majd megküldik. Akkor volt az a nehéz világ, hogy mindent csak élelemért adtak. Ők nem pénzt kértek, hanem azt kérték – ez húsvét előtt volt –, hogy küldjünk nekik mákot és sonkát. Na jó, megvették a jegyeket.

Hazaértünk Nyíregyházára, és egy éjszakát ott aludtunk a Síp utcai házunkban, a lakónknál, Kovács bácsiéknál, akik Erdélyből települtek a háború alatt hozzánk. Másnap egy tanyasi ismerősünk épp megjött a kato-

naságtól, ő a motorjára ültette Palkó öcsémet, és kivitte Cigánybokorba. A második fordulónál kijött értem. Anyámmal találkoztam először. Anyám sírt, az öcsém is sírt! Megyek apához, egy nagy tőkén vágta a gallyat a fejszével. Én nagy örömmel szaladok felé, ő nézett rám a felemelt baltával a kezében. Nem ölelt meg, nem csókolt meg, hanem azt mondta, nem vagyok a lánya. Így fogadott, kitagadott! Úgy volt egy hónapig, március 10-től április 10-ig, hogy ha apa reggelizett, én nem ültem az asztalhoz, ha én reggeliztem, ő nem ült az asztalhoz. Egy szót nem beszéltünk egymással egy hónapig.

Apám és anyám sem beszéltek egymással a kitelepülés miatt. Egy szerdai nap – sose felejttem el –, ők bejöttek Nyíregyházára a talyigán, befogták a szép lovat. Mi történt, mi nem, anyám kibékült apával. Én ezt valahogy megéreztem, fogtam magamat, és egy szál ruhában, cipőben, egy zokniban, egy fényképezőgéppel az oldalamon otthagytam a tanyát. Otthagytam apámékat.

Elmentem vagy három kilométerre a keresztanyámhoz, de megtudták, hogy hol vagyok. Apám nyilván bejöhetett a városba – én ezt nem tudom biztosan, csak következtetek –, és kihívta a bizottságot. Azok ész nélkül kiszálltak keresztanyámékhoz, és próbáltak meggyőzni, hogy menjek vissza a szüleimhez, és menjek velük Szlovákiába, mert ez újabb szégyen az apámnak. Persze, nem tudtak meggyőzni.

Másnap, csütörtök délelőtt ők már pakoltak, áthallatszott a nagy lárma. Tizenegy teherautóval jöttek értük. Anyám sírva könyörgött, hogy legalább el..., hogy búcsúzzam el a testvéreimtől. Hát elmentem.

Már minden ki volt fosztva, mindent felpakoltak, az ajtókat tárva-nyitva. Akkor kaptam száz forintot apámtól, de semmi ruhát. Azt mondta, hogy jönnöd kell! Hát, ő azt hitte, hogy én elmegyek. Egy szál ruhában maradtam itt. Rettenetes volt.

Másnap, pénteken biciklivel bejöttem az állomásra. Még ott volt a családom, tizenegy vagonba bepakolva. Emlékszem apára, rajta volt a téli perzsa sapkája és a perzsa galléros kabátja, úgy ült a vagon ajtajában. Meglátott, nem szólt, csak nézett szemrehányóan. Hát borzasztó volt! Anyámék mondták, hogy még több napig ott lesznek, mert be vannak vagonírozva és majd, ha parancs kapnak, akkor indulhatnak. Palkó öcsémet az állatok jászlába fektették a határon, mert ő úgy szerepelt, mintha kint lett volna már Szlovákiában.

Kimentem hamar a tanyára, kértem a keresztanyámtól két kanna tejet, és elvittem nekik. Azután még két napig hordtam a tejet meg a vizet, mert ők nem mehettek sehova a vagonból. Szuronyos csendőrök őrizték őket. Aztán elmentek. Itt maradtam egyedül a keresztanyámnál. Egész nyáron arattam, de közben jártam munka után. Majd találtam egy Krúdy utcai öreg metódista papnál helyet.

Na, ezután jött az én nagyon kegyetlen üldözöttem! 1947-51-ig hontalan voltam. Nem volt semmi igazolványom, semmim

Így kezdtem dolgozni, minden papír nélkül, semmivel, de nem voltam elkeveredve, csak a hontalanság zavart sokáig. Amikor megismerkedtem a férjemmel, és megakartunk esküdni, ő is hontalan volt, én is hontalan. Kaptunk engedélyt, hogy megesküdjünk, de meg kellett esküdni a megyei tanácson is, hogy magyar állampolgárok legyünk ismét.

Apámék egy hatalmas gazdaságba kerültek, Léva mellé, a Svatijen pusztára 4-be, ami Szent János pusztát jelent. Rengeteg disznó és mindenféle állat volt a háznál, a tehénistállóban volt vagy ötven-hatvan tehén.

Óriási lakást kaptak, mindent!

Hamarosan ott is rossz idők jöttek a gazdagokra. Apám nagyon félt a kulákságtól, ezért elosztotta mindenét a gyermekei között. Tomaszovszki Júlia volt az egyik gyereke, Andrej Pokoraczki a második, én nem szerepeltem a birtoklapon, és volt Pavel Pokoraczki és volt Helena Pokoraczki. Apám hiába okoskodott, ezek ellenére kulák lett, a Szudéta-vidékre deportálták, ott volt sokáig. Egyszer felvetették neki, hogy ha belép a téészbe és beadja a vagyonát, akkor hazamehet. Ő azonnal élt a jogával, hazament, és belépett a téészbe. Mindent be kellett adniuk, csak a lakásuk maradt meg.

Mikor Marianna lányom megszületett, kibékültünk apámmal. Míg a szüleim éltek, sok szép napot töltöttem náluk a gyermekeim.

*

Epilógus

Ma nem beszélek egyik testvéremmel sem. Amikor tizenegy évvel ezelőtt visszakapták a vagyonukat, én nem kaptam semmit. A nővérem azt mondta, hogy költöztem Szlovákiába, akkor megkapom mindennek az ötöd részét. Hát hogy költözhetnék én oda? A nővérem meghalt, a bátyám, az öcsém és a húgom hallgatnak.

Lejegyezte:
Kóka Rozália

Pokoraczky Erzsébet és Hudivok János esküvője, 1951.

se volt, az ÁVÓ rám tette a kezét. Azzal vádoltak, hogy spicli vagyok. Tizennyolc éves lány nem lehet más, csak besúgó! Nem akarták megadni a személyigazolványomat. A KEOKH-hoz kellett nekem állandóan járkálni Budapestre.

A népzenei feldolgozásokról – V.

Sorozatunk előző két részét a táncmuzsika és a színpadi tánckíséret problémakörének szenteltük, most a táncszínházi művek kíséretét – mint a világzene, illetve a népzenei feldolgozások egyik speciális válfaját – elemezném röviden, a rendelkezésünkre álló információk és saját tapasztalataim alapján.

TÁNCSZÍNHÁZI MŰVEK ZENEKÍSÉRETE

Jelen esetben is fontos szólnunk néhány szót a történeti előzményekről. Nem könnyű a dolgunk, mert átfogó tanulmányok, könyvek, segédanyagok ebben a témában alig jelentek meg. Az együttesek honlapjai pedig – szinte kivétel nélkül – csak a jelenleg vagy esetleg a közelmúlttal foglalkoznak. A Magyar Táncművészeti Társaság egyik legfontosabb projektje, egy Magyar Tánclexikon kiadása anyagi és szerkesztői okok miatt még mindig nem valósult meg, pedig abban a tervek szerint külön fejezetet szánának a zeneszerzőknek. Ebben a fejezetben nyilván a néptáncmozgalom alkotóiról esne szó, bár érdekes, hogy a várva-várt lexikon szerzői között egyetlen, e témában avatott muzsikussal vagy zenetörténéssel sem szerepel. Egyedül a Vasas Művészeti Táncszínház történetét feldolgozó „Forog a tánc, forog...” c. kötet (Bp. 1998.) nyújt némi segítséget számunkra abban, hogy az együttes mellett mely zeneszerzők és koreográfusok munkálkodtak a régi időkben. A kiadvány egyébként dokumentum értéke miatt is követendő példának számít, minden jelentős együttesről kellene egy ilyen. Tudomásom szerint a Bihari Együttes története is készül évek óta Kővágó Zsuzsa és Foltin Jolán szerkesztésében, de annak megjelenését is a pénzhiány késlelteti. Így ebben a fejezetben kénytelen vagyok sok esetben saját kútfejre támaszkodni.

1972 előtt jó nevű Kodály tanítványok, illetve azok stílusát követő szerzők szolgálták muzsikájukkal a néptáncosok színpadi kísérleteit a tematikus műfajban. Akkoriban nem táncszínháznak nevezték ezeket a feldolgozott műveket, hanem *tematikus kompozíciónak, dramatikus vagy cselekményes táncnak*. Az eredeti folklórtáncokat olykor szvitszerűvé duzzasztó koreográfiáktól, a balett- és fantázia mozgáselemekkel, dramatikus és színházi eszközökkel feldolgozott művekig, a koreográfusi iskolák széles skálája vonult fel minden nagyobb fesztiválon, már a hatvanas évektől. Hogy a fiataloknak is legyen valami rálátásuk a korszakra, idézzünk az 1965-ös szolnoki néptáncfesztivál kritikai visszhangjából.

„... országos jelentőségre emelkedett az Alföldi Néptánc Fesztivál kiírása azáltal is, hogy mindkét alkalommal középpontba állította az új, korszerű, de a néptánc hagyományaira épülő koreográfia értékelését. Ezért jutalmazta a zsűri a múlt és az idei évben is a legjobb koreográfust. De a pályázati felhívásban kiírt tíz-, hat- és négyezer forintos díjak odattételében is döntő jelentőségű volt mind a folklór, mind a cselekményes tánc kategóriájában a legmagasabb színvonalú művek legjobb betanításban történő bemutatása. ...A résztvevő együttesek tehát egy folklór- és egy olyan tematikus kompozícióval léptek fel, amely a felszabadulás eszméjét tükrözi, művészi megfogalmazásban. A bemutatott művek közül csak azok jöhettek számításba, amelyek 1964/65-ben készültek.

...A két kategóriában nyújtott összteljesítmény alapján ismét a tavalyi győztes, a HVDSZ Bihari Táncgyűjtése (koreográfus Novák Ferenc) kapta a 10 000 Ft-os nagydíjat, s továbbra is birtokosa maradt a

fesztivál vándorserlegének. A folklór kategóriában Draskóczy-Novák: Erdélyi táncok c. számát adták elő. Az együttes most is csillogtatta ismert erőit: a kísérőzenével való tökéletes összhangot, a gondos kidolgozást, a biztos kivitel, a jó térkihasználást. Különösen a frissen részletekben volt sodró erejű az előadás. Mégis az volt a néző benyomása, hogy az előadás főleg átélés dolgában nem érte el a tavaly látott „Tiszabáti csárdás” szintjét. Vitathatatlanul jogos első helyezését nem is ezzel, hanem a Sánta-Daróczi-Bárdos-Novák: Várj reám c. tematikus kompozíciójával vívta ki.

A cselekményes táncok között ez volt az a kompozíció, amely minden vonatkozásban azt nyújtotta, amit a versenykiírás igényelt. Magas kultúrájú ének-, zene-, s népi motívumokból felépített, korszerű tánc-

mozgás tökéletes ötvözetét adta a Szimónov ismert versére komponált mű. Éppen folklór kompozíciójával került az előkelő második helyre a Nemzetiségi Központi Táncgyűjtés (koreográfus: Kricskovics Antal). A Filipoviczy zenéjére komponált „Szkoplye 63” döbbenetes erejű ballada benyomását keltette. A szkoplyei tragédia táncban elbeszélve – merész hang- és mozgáseffektusaival – minden szemlélőben osztatlan együttérzést váltott ki. A kompozíció helyét nehéz lenne meghatározni a folklór és a cselekményes tánc között, mégis az előbbihez kapcsolja a néptánc elemeinek merész, de tudatos alkalmazása. Ezért a koreográfiaért kapta meg Kricskovics Antal a Megyei Tanács különdíját.

A tematikus táncban (Vas-Bodnár-Kricskovics: Látomás) is érvényesült a tökéletes zenei összhang, a mozdulatok esztétikumuma, de már jóval erősebben eltolódva a balett, s helyenként az akrobatika irányába. Mondanivalója így is szinte szuggesztív a nézőben a „Ne legyen többé háború!” gondolatát...”

(A II. Alföldi Néptánc Fesztivál Szolnokon – Népművelés, 1965. 7. sz.)

*

1945 után a néptáncmozgalom legjelentősebb zeneszerzői a következők voltak: Gulyás László, Daróci Bárdos Tamás, Vavrincez Béla, Sárosi Bálint, Kocsár Miklós, Vujicsics Tihamér, Simon Zoltán. Bartók és Kodály számos alkotását, de Bárdos Lajos, Szokolay Sándor műveit is előszeretettel dolgozták fel koreográfusaink (Molnár István, Falvay Károly, Tímár Sándor, Györgyfalvay Katalin, Kricskovics Antal, Galambos Tibor, Orsovsky István). Akkoriban az együttesek még nem tudtak jó minőségű hangfelvételeket készíteni az új zeneművekről, úgyhogy az előadások leginkább élőzenével mentek, jól képzett komolyzenészekből álló kamarazenekarok vagy – főleg a nagyobb állami együtteseknél – kórusal kiegészült szimfonikus zenekarok és cigányzenészek előadásában. Ezen alkotások zöme, kép és hangrögzítés híján, nem lett sohasem dokumentálva, sok együttesnél pedig idővel a partitúrákat is leselejtezték. Feltehetően a még élő szerzők (Sárosi Bálint, Daróci Bárdos Tamás, Kocsár Miklós) őrzik saját műveiket, tehát azok még archiválhatók lennének. Gulyás László és Vujicsics Tihamér a tánckíséreteik jelentős részét az Állami Népi Együttesnek komponálták, így kottahagyatékuk fellelhető a Hagyományok Házában.

Foltin Jolán – Kis Ferenc: Arzonok könyve Honvéd Táncszínház (fotó: Kádár Kata)

Vujicsics Tihamértől tavaly a Hungaroton (a Vujicsics Együttes szakmai támogatásával) megjelentetett egy válogatást régi felvételekből, melyen szerepel a szerző néhány, kifejezetten koreográfához írott műve is, tehát azok hangfelvételen elérhetők. Vavrinecz Béla hiánytalanul fennmaradt munkáit András fia rendezte, az összegzés valószínű később publikus lesz. A nagyobb amatőr együttesek raktárában (Vasas, Bihari) még vannak régi partitúrák, a későbbi korok hangfelvételeit pedig az Etnofon gyűjtötte össze, hogy digitalizálja, s Györgyfalvy Várszínház társulatának megszűnése után a megmaradt tekercek szintén odakerültek. A Honvéd Együttesnél is sok anyag lehet még a kottatárban, de nem tudni, mi maradt meg a BM Duna Művészegyüttesnél és a nagy vidéki együtteseknél.

Érdeemes lenne összegyűjteni ezeket a műveket és rendszerezve archiválni, mert szerintem korszakváltás ide vagy oda, ez a magyar kultúrtörténet értékekkel teli időszaka volt, minden tévútja és – mai megítélésünk szerint – minden korszerűtlensége ellenére.

A hetvenes években az új népművészeti jelenségek hatására

(táncházas) óriási zenei stílusváltás következett be az együtteseknél. Zárójelben jegyezném csak meg, hogy ennek az addig népszerűségnek örvendő és sűrűn foglalkoztatott zeneszerzők és zenekarok – ritka kivételtől eltekintve – nem nagyon örültek. Sorban bocsátották el a népi kamaraegyütteseket és cigányzenekarokat, ettől kezdve a hivatásos komponisták is jóval kevesebb megrendelést kaptak, majd teljesen kiszorultak a „piacról”. A táncházas és úgynevezett „progresszív folkot” játszó zenei formációk vették át a terepet, melyek tagjai között komoly zeneszerzői képességekkel rendelkező muzikusok is akadtak szép számmal. A hagyományos komolyzenei megoldásokat és az új áramlat friss, autentikus hangzását legelőször Rossa László tudta a legjobban szintetizálni. Munkássága megérdemelné minimum egy alkotói CD válogatást, de egy komolyabb esztétikai elemzést is. A zenei honfoglalástól számítva napjainkig az alábbi szerzők és zenekarok képviselik legmarkánsabban a táncházas vonulatot: Székely Iván, Györe Zoltán, Sebő Ferenc, Kiss Ferenc, Nikola Parov, Melis László, Dresch Dudás Mihály. Jelentős táncházas koreográfiák születtek Lajkó Félix, Szörényi Levente és Koltay Gergely zenéire, valamint a Vízöntő, az Etnofon Zenei Társulás, a Ghymes és a Muzsikás együttes kompozícióira is. Nem eléggé közzismert és kissé elhallgatott tény az, hogy Györgyfalvy Kati néni várszínház korszakában megnyerte magának a kortárs magyar zeneszerzők színe javát: Orbán Györgyöt és Selmeczi Györgyöt, valamint az általam „ipszilonoknak” keresztelt nagyságokat: Csemiczky Miklóst, Dubrovay Lászlót, Jenei Zoltánt, Vidovszky Lászlót. Nagy mulasztása ez a táncházas szakmának, hogy hosszú távon nem sikerült megtartani őket.

A hetvenes évektől lehetővé vált a zenék jó minőségben történő rögzítése, így a táncházas művek nagy része hangfelvételre készült. Nagyobb apparátusra is lehetett már hangszerelni, s teret nyert a stúdióban a népzenei látvány idegen szintetizátorok és szimplerek használata is ebben a zenében. A stúdiózás lerombolta a zeneszerzők és koreográfusok korlátait. Bármit megtehetnek ma már a számítógépek segítségével, amire egyébként nem jutna pénz.

A megrendelőnek is kevesebbe kerül, mivel a zene előállításának és reprodukálásának csak egyszeri költsége van. Persze ez egyfajta lélektelenséget eredményezett, ezért számomra még ma is az az igazi, ha kibővített, népzenei anyagból, énekesekből és más hangszerekből álló nagy zenekarral, élőben szólalhat meg a tánc mellé a zene. Erre azonban egy magyar zeneszerzőnek manapság igen ritkán van lehetősége. Szerencsésnek tartom magamat, mert ez nekem a szegedi Dóm téren és a Budapesti Tavasz Fesztiválon már többször megadatott. Rengeteget tanultam is belőle.

A továbbiakban saját tapasztalataimat osztom meg az érdeklődővel, egy-egy mű létrejöttének körülményeit és a különféle alkotási módszereket illetően. Tehetem ezt azért, mert három és fél évtized során majdnem az összes jelentős koreográfussal dolgozhattam. Kezdődött a Bihariban, Foltin Jolán – Kiss Anna versére komponált – Passiójával, mely alapötletből két évtizeddel később egész estét betöltő táncházi előadás született a Honvéd Együttes részére, „Fénylik titka keresztfának” címmel. Majd jöttek sorban a közös munkák: Párbeszéd, Asszonyok könyve, Harangok (F.

Garcia Lorca: Bernarda Alba háza alapján), Lagzi, Ki népei vagytok stb. Folytatódott Novák Ferenc Ninivéjével, majd a második és harmadik koreográfus generáció emblematikus alakjainak alkotásaival, s tart a mai napig. Sorolom őket: Mucsi János, Mosóczi István, Stoller Antal, Zsuráfszky Zoltán, Diószegi László, Szögi Csaba, Juhász Zsolt, Demarcsek György és Demarcsek Zsuzsa. Ezek a közös alkotások a Bihari, Vasas, Zalka, Somogy, Nyírség, Válaszút, Honvéd, Budapest, BM Duna és az Állami együttesekben valósulhattak meg, s így némi távolságból visszatekintve, elmondható, hogy hűen leképezik egy klasszikusnak

Foltin Jolán–Kiss Ferenc: Harangok
Honvéd Táncházi Társulat (fotó: Kádár Kata)

mondható, napjainkban lezáruló korszak irányzatainak színeit. Inentől már más következik: csábít a show-business és az alternatív blöff. Örültem mindig annak, hogy ilyen, egymástól különböző lelkülettel megáldott alkotókkal dolgozhatok. Mindegyik más-más hitvallással, különböző erényekkel és hibákkal, sajátos koncepcióval, egyéni nevelési elvekkel, módszerrel és stílussal végezte-végzi munkáját, de egyben egyformák. Ahogyan nagy zeneszerzőink annak idején kiemelték a népzenei magatartásukat a maga autentikus megjelenéséből, s felvitték a koncertdobogóra, ugyanúgy tettek ezek a táncházi alkotók is: a néptánc mozgásanyagából szuverén színpadi drámákat teremtettek. A velük való együttlét számomra rengeteg hozadékkal járt. Sokat kupálódtam közöttük. A tánccal való szétszakíthatatlan kapocs érezhető egyébként önálló munkáimon is. Filmszerűen, mozdulatok kíséretében látom és érzem a zenét. Hogy ez az irányzat mért nem lehetett világsiker, miért nem vált bartóki szintű hungarikummá, az külön megérdemelné egy tanulmányt. Egy korszak lezárult, most átmenetileg a gagyi győzedelmeskedett, annak van rendelt ideje. Viszont ezek az értékek már nem tűnnek el nyomtalanul. Néhány év, esetleg évtized múlva jönnek majd nagy tudású, lelkes fiatalok új ihletekkel, friss gondolatokkal és elődeik munkájára alapozva más (professzionista) eszközökkel világhírűvé tehetik azt, ami mára elöregedett. Azért még a következő számban elemzek néhány kulcsfontosságú művet a jelen- és utókor számára.

Kiss Ferenc

SZENT ERZSÉBET A MAGYAR NÉPHAGYOMÁNYBAN

A magyar dalok, szokások és gyermekjátékok szövegeiben számos alkalommal találkozunk személynevekkel. Ezek részben azonosíthatóak, részben feltételezzük, hogy egy-egy elnevezés melyik királyunkat, melyik hősünket takarja. Természetesen vannak olyan nevek is, amelyek nem egy konkrét személyre utalnak, vagy eredetüket már nem tudjuk megfejtetni. A gyermekjátékokban leggyakrabban előforduló személynév Szent Erzsébet neve. A népi emlékezet megőrizte e királyleány alakját, de vajon a mai magyar ember tud-e eleget róla?

A magyar királyleány élete

1207-ben, pontosan 800 évvel ezelőtt, II. András magyar királynak és feleségének – a merániai herceg lányának –, Gertrúdnak gyermeke született Patak (ma Sárospatak) várában, aki a keresztségben az Erzsébet nevet kapta. Születése napján egy Clinsor nevű erdélyi tudós ember Eisenachban a csillagok állásából megjövendölte Erzsébet születését, áhítatos életét, szentté avatását. Részben Merániai Gertrúd révén, II. András uralkodása alatt hazánkban jelentős befolyásra tettek szert a királyné kíséretéhez tartozó német lovagok, főurak, s a betelepült szász lakosság. Ebben a helyzetben nem csoda, hogy Erzsébetet a thüringiai örgrófi cím várományosával jegyezték el – a korabeli főúri szokásoknak megfelelően –, nem sokkal születése után. Hermann örgróf követséget küldött a gyermek Erzsébetért, így vonult be a magyar királylány négy évesen hatalmas pompával, gazdag hozománnyal Thüringiába. Ettől kezdve a thüringiai udvarban nevelkedett, majd 1221-ben – jegyese halála után – az örgróf másik fiának, Lajosnak lett a felesége.

Házasságukból három gyermek született: Hermann 1222-ben, Zsófia 1224-ben és Gertrúd 1227-ben. Harmadik gyermeküket hordozta szíve alatt Erzsébet, amikor el kellett búcsúznia férjétől. Lajos a Szentföldre indult, de oda nem érhetett. Útközben betegség döntötte le a lábáról, s idegenben, családjától távol hunyt el. Az özvegyen maradt Erzsébet – gyóntatója, Marburgi Konrád segítségével – ispotályt alapított, betegeket ápolt, életét az Úrnak ajánlotta. Az általa alapított ispotályban, 1231-ben tért meg Teremtőjéhez.

Közvetlenül Erzsébet e világról való távozása után elkezdtek összegyűjteni életének eseményeit, a csodás történeteket, halálához és sírjához kapcsolódó rendkívüli gyógyulásokat. Az események egy részét az Erzsébet környezetében élő személyek – többek között szolgálói – elmondása alapján jegyezték le. XIII. századi források említik például a rózsza csodát, Erzsébet ruházatának átváltozását, a sírjánál történt csodás gyógyulások sorát. E korai források között találjuk Guda, Erzsébet szolgálója lejegyzett elbeszéléseit is, amelyekre később többen hivatkoznak. E leírásból tudhatjuk, hogy Erzsébet gyermekként – talán még nem is tudata, sokkal inkább lelki kapcsolódása révén – kitűnt

hitével társai közül, s már ekkor is önfeláldozó, s könyörületes volt, amely nem csak egész életén keresztül elkísérte, de önmaga ennek jelképévé is vált. Később, lányként és asszonyként is megvetette az e világi értékeket, sokszor önsanyargató módon élte életét, hívság helyett az egyszerűsége, a gyöngék, szegények gyámolítására, a betegek gyógyítására törekedett. Férje elvesztése után is tartotta előzőleg tett önmegtartóztatási fogadalmát, az udvar által kitaszítva, többnyire szegénységben és inségben élt.

Életmódja, a szegényekkel, betegekkel való törődése a nemesek körében ellenszenvet, az egyház és a köznép szemében viszont rokonszenvet váltott ki. Egész élete, a lejegyzett több száz csoda, s a több ezer tanúságtévő elmondása alapján IX. Gergely pápa 1935 Pünkösdjén szentté avatta a magyar királyleányt. November 19-ét, földi létből való szabadulásának évfordulóját, Erzsébet ünnepévé tette. Hazánkban a személyéhez kötődő legendák – közöttük legelterjedtebb a rózsacsodáról szóló –, vallásos népének őrzik emlékét, s neve felbukkan a szokásokban, népi gyermekjátékokban is.

Ki a pünkösdi királyné?

A magyar pünkösödésnek, pünkösdi királyné járásnak számos európai népnél megtalálhatjuk párhuzamait. Eredetét egyes kutatók a Claudius császár által meghonosított Magna-Mater kultuszban látják, s párhuzamba állíthatóak a kelták tavaszköszöntő szokásaival is. Nyugat-Európában is ismerték a *tavaszi kiskirálynő* alakját, Flandriában a XVII. században – a magyar szokásszövegekkel összecsengő – *pünkösdi virág* volt az elnevezése. A legrégebbi magyar adat Nagy Lajos uralkodása alatt (azaz 1342 és 1382 között) *tavaszkirálynő ünnepéről* szól, majd egy XVII. századi csikmegyei tiltás említi a *pünkösdi királynő ültetést*. A szokáshoz kapcsolódó egyházi jellegű énekeket a XVII. századig tudjuk visszavezetni, míg a szokásszövegeket a XVIII. században kezdték lejegyezni.

A magyar szakirodalom két alaptípust különböztet meg, általában nem foglalja ki a kevésbé kutatott erdélyi magyar pünkösdi szokásokkal. Ezek, sajátos jellegzetességeik miatt, egy harmadik altípust alkothatnak, de ennek meghatározásához további kutatásokra lenne szükség. Az Alföldön és Északkelet-Magyarországon a pünkösödés

– a kíséző ének szövegéből alakult néven *mi-mimamázás* vagy *mavagyonjárás* – terjedt el, a Dunántúlon a *pünkösdi királyné járás* volt jellemző. Az előző főleg a délszláv, míg az utóbbi a nyugat-európai szokáshagyomány nyúl mutat rokonságot. A pünkösödésben lányok a királynővel vagy a lakodalmas menetet megjelenítő szereplők a településeken házról-házra járva pünkösdi énekeket énekeltek, s adományokat gyűjtöttek. A *Mi van ma, mi van ma, piros Pünkösdi napja* kezdetű ének – amely egy, a középkori Európában elterjedt egyházi énekből kialakult népi változat – köthető leginkább e szokáshoz, de más gyermekdalok, énekek, vagy daltörödek (például *A pünkösdi rózsza, kihajlott az útra* kezdetű) is kapcsolódhattak hozzá. A *pünkösdi királynő járás*, vagy *pünkösdjárás* a Dunántúlon terjedt el. Általában négy nagyobb lány egy tőlük kisebb királynőt – *kiskirálynét, cucorkát* – választ, akinek az arcát kendővel, fátyollal letakarják. A királyné felett egy nagy selyemkendőt tartanak négy sarkánál fogva, s így vonulnak házról-házra. A Dunántúlon felgyűjtött pünkösödők jellemző énekei az *Elhozta az Isten, piros Pünkösdi napját* és az *A Pünkösdi jeles napja*, de a szokás itt is kiegészülhet egyházi és gyermekdalokkal, s van, ahol a *Mi van ma* kezdetű ének változatait éneklék. Szent Erzsébet neve jellemzően az *Elhozta az Isten* kezdetű szokásdal szövegében jelenik meg:

*Elhozta az Isten piros pünkösdi napját,
Mi is meghordozzuk királykisasszonykát.
Nem anyától lettem, rózsafán termettem.
Húgom, édes húgom, Szent Erzsébet asszony,
Ha váltáságos volnék, vagy egy pár tojással,
vagy egy pár krajcárral...*

Előfordul a *Ma vagyon* kezdetű ének szövegében is Erzsébet nevének említése, de az előző dalhoz hasonlóan ezek a változatok is szinte kizárólag a Dunántúlról kerültek elő:

*Hajnali csillag ékességes hógombugom asszony,
Szent Erzsébet asszony.
Akkora legyen, mint a futó paripa...*

A rózsza motívuma a természet megújulását fejezi ki, így kapcsolódik Pünkösdhöz. A középkori olasz és spanyol területeken ezt az ünnepet *Domenica rosata* néven említették, s a szláv hagyományokban megjelenő *Rusalka* név is összefüggésbe hozható a tavaszi szokáshagyománnyal. Szent Erzsébet jelképévé is vált e virág, aminek magya-

Pünkösdölő lányok (fotó: Boglyasovszky Tamás, 2004)

rázatát a kutatók a rózsacsodákkal hozták kapcsolatba. A fehér rózsza a tisztaságnak, míg a vörös rózsza a vértanúságnak, mennybe való jutásnak a jelképe is lehet, ez is az Árpád-házi királylánnyal való összefüggést mutatja. A „piros pünkösd” kifejezés eleve a rózsára utal, gyakori motívum az „a pünkösd rózsza kihajlott az útra” vagy a „hintsetek virágot”, „kössünk koszorút”. Ez utóbbiakat a cselekményekben is megtaláljuk, hiszen koszorúval díszítik fel a királynét, menyasszonyt, bokrétával a vőlegényt, s a kiskirálynő virágszirmot szór a kosarából. Előfordul a „királyné pálcaja, kibimbózott az ága” szöveg, s ismertek az „a kertek, a mezők virágba borulnak”, „rózsák, liliomok mind most virágoznak” motívumok is, amelyek mind-mind a természet megújulását jelenítik meg. A „nem anyától lettem, rózsafán termettem” idézet a kiskirálynőre vonatkozik, kiemeli őt a többiek sorából, s – az általánostól eltérő létezés ilyen leírása –, utalhat Szent Erzsébetnek pünkösd szentté avatására is. Egyes francia területeken a tavaszi ünnepek kiskirálynőjét *la reine d’Hongrie*, azaz magyar királynőnek nevezik, s kapcsolat fedezhető fel pünkösd királynőnk és a flandriai *Pinxterbloeme* – pünkösd virág – vagy az elzászi *májusi rózsácska* alakjával is.

A magyar gyermekjátékokban az egyik leggyakrabban előforduló név Szent Erzsébet neve, amit főleg a *Kié ez a híd? Szent Erzsébeté*, a *Hol jársz, hova mérsz*, *Szent Erzsébet asszony*, és a *Járom az úrnak járóját* kezdetű

játékok változataiban találunk meg. Különböző formáit fedezhetjük fel, *Szent Örsébet*, *új Erzsébet*, *nagy Erzsébet asszony*, *szép Erzsébet asszony*, *Örsébet asszonka* változat is előfordul. A névváltozatok alapja a *Szent Erzsébet asszony* elnevezés. A *szent* előtagnak a *szép*, *új*, *nagy* előtagokkal való helyettesítése minden bizonnyal a színhagyományban előforduló elhallásoknak köszönhető, a leglényegesebb lehetett, hogy a szöveg szótag-száma ne változzon. Mindez a mondanivaló lényegén nem változtatott, hiszen a hagyományos kultúrában egyértelmű volt, hogy itt az egykori magyar királylány személye szerepel, akkor is, ha éppen *Örsébet asszonka* hangzik el.

Azok a játéktípusok, amelyekben megjelent Szent Erzsébet neve, általában a tavasz-köszöntő szokásokhoz, a húsvéti és pünkösd ünnepkörhöz kapcsolódtak. A lányjátékok között további olyanokat találhatunk, amelyek nincsenek alkalomhoz kötve, de – szövegtörödékeik vagy játékmozanataik alapján – valamikor talán szintén Pünkösdhöz tartozhattak. Dömötör Tekla kutatásai arra utalnak, hogy a *pünkösd királynéjárás* rítusénekei és egyes játékok egykor egy összefüggő ciklust alkottak, amelyben előadták Szent Erzsébet életének jelentősebb állomásait. Rése lehetett ennek a dramatikus játéknak Erzsébet megkéretése, idegen országba kerülése, a rózsza csoda, de akár a nevéhez köthető más csodás történet, csodálatos gyógyulás, és minden bizonnyal Erzsébet megdicsőülése is. Ennek kialakulásá-

ban, s a szövegek elterjesztésében tanítók és egyházi közösségek is szerepet játszhattak.

A vizsgált játéktípusok főleg a tavaszi – húsvéti és pünkösd – játékkalkulációkhoz kapcsolódtak. Az archaikus vonásokat hordozó, egész Európában elterjedt *hidasjátékoknak* számos magyar variánsa alakult ki. A *várkörjátékok* szintén sokféle szöveg és dallamváltozattal éltek, s mindkét játéktípusban találhatunk a lakodalmi szokásokkal párhuzamba állítható elemeket, talán éppen azért, mert a tavaszi ünnepkörben is jelen voltak az agrár- és termékenységí rítusok. Szent Erzsébetnek a játékokban való megjelenése valószínűleg a pünkösdhöz kapcsolt Erzsébet kultusszal hozható összefüggésbe.

Számos olyan párhuzamot találhatunk az itt említetteken kívül is, amelyeket nem tulajdoníthatunk a véletlennek, ezeket egy megjelenés előtt álló – *Hol jársz, hol kelsz...* (*Szent Erzsébet alakja a magyar gyermekjátékokban*) című – kötetben volt lehetőségem – mintegy nyolcvan játék leírása, kottájának közlése mellett, a források megjelölésével, hivatkozásokkal, példákkal – kifejtetni.

Részben az itt említett összefüggésekre alapozva úgy vélem – bár a néprajztudományban ezt alátámasztó és elvető elméletek is élnek –, hogy a középkort megelőzően már élő tavaszkirálynő, pünkösd királynő alakja a XIII. századtól összekapcsolódott Szent Erzsébet kultuszával. Arra a kérdésre tehát, hogy ki a pünkösd királyné, a válaszom: Árpád-házi Szent Erzsébet.

Darmos István

KELETI NÉPZENEI KUTATÁSOK – II.

Népdalok a kazak steppe két végéről - Délnyugat-kazak népzene

Míg a különböző török népek nyelvét alapos összehasonlító kutatásoknak vetették alá, zenéjük összehasonlító elemzésére még csak az első lépések történtek meg. A sok-sok felbukkanó probléma közül különösen érdekes annak a kinyomozása, hogy találhatók-e régi török zenei stílusok nyomai a mai török népzeneiben. A magyarokat közelebről érdeklő fontos kérdések egyike pedig az, hogy a török népzenei stílusoknak mi a viszonya a magyar népzene egyes rétegeihez.

Felmerülhet persze, hogy miért kell személyesen gyűjteni, miért nem elegendő a népzenei könyvek tanulmányozása. Mindjárt az első ok az, hogy csak igen kevés török nép zenéjéről léteznek átfogó monográfiák, az pedig igencsak esetleges, hogy a meglévő népdalkiadványokba milyen dallamok kerülnek be. Ezekből a publikációkból legtöbbször nem kapunk választ arra, hogy a dalok mennyire ismertek, milyen vidékeken, milyen variánsokban énekelik őket, hogy városi tanult embertől vagy egy kicsike falu szélén éldegélő öreg nénikétől gyűjtötték-e őket, s még sok más kérdésre sem. És főleg: nincs mód, hogy alaposabban utánajárjunk azoknak a dallamtípusoknak és zenei rétegeknek, melyek felkeltették az érdeklődésünket.

Az sem ritka, hogy a helyi gyűjtők a bonyolultabb, szerintük fejlettebb dallamokat részesítenék előnyben. Törökországban, Azerbajdzsánban, Kazakisztánban, Kirgizisztánban vagy éppen a Kaukázusban komoly problémát jelentett, hogy helybéli kísérim néha szinte el akartak tiltani az egyszerűbb dalok gyűjtésétől. Ezeket szégyellték, inkább a nagyobb formákat, azoknak is lehetőleg a hivatásos előadóművészek által énekelt változatait szerették volna meghallgattatni velünk. Emlékszem, mennyire nyugtalankodott délnyugat-kazakisztáni gyűjtőutunk során is kazak kísérim, hogy ilyen egyszerű dalokat veszünk fel, még hozzá képzetlen parasztemberek vagy ne adj Isten nomádok előadásában. Mit fognak szólni ezekhez a „primitív” dalocskákhoz a távoli országokban!

A személyes gyűjtést indokolja az is, hogy a népzenei könyvek egy-egy dallamtípusból többnyire csak egyetlen dallamot közölnek, márpedig a variánsok ismerete nélkül lehetetlen a komoly zenei elemzés. A gyűjtés más segítséget is ad a dallamok rendszerezéséhez. Nemeszser fordul ugyanis elő, hogy egy helyszínen többen énekelnek egymás után. Ilyenkor az elhangzott dalok olyan dallamokat hívhatnak elő az énekesek emlékezetéből, melyek első hallásra ugyan egészen különbözőek, mégis sok szálon kapcsolódnak az előzőekhez. Ez pedig nagymértékben hozzájárul ahhoz, hogy a dallamoknak olyan kapcsolatait is feltárhassuk, melyek az illető éneklő közösség sajátos kultúrájában összetartoznak. Így a rendezés az íróasztal melletti teóriagyártás helyett a zenei anyag tényleges összefüggéseit kimutató cselekvéssé nemesedhet.

Mint korábban említettük, a kazak gyűjtések egy nagyszabású terv részeként valósultak meg. Tudjuk, hogy a hatalmas török nyelvi tömb nyugati részén élnek a csuvasok, tatárok, baskírok, kazakok, türkmének, azerik és az anatóliai törökök, ha északról dél felé soroljuk a jelentősebb népeket. (Ebben a sávban, sőt még nyugatabbra is élnek további török népek, pl. az anatóliai törökök-

höz hasonlóan az oguz csoportba tartozó gagauzok, vagy a kipcsak nyelvek északnyugati csoportjának nyelvét beszélő karaimok, karacsaj-balkárok, krími tatárok, kumükök stb. Ezen felül Európa számos országában található török kisebbségek, pl. a dobрудzai törökök és tatárok vagy a bulgáriai törökök. Egy későbbi fázisban az ő népzenejüket is be szeretném vonni az összehasonlító kutatásba.) Ezen az óriási területen élő török népek zenéjének a felderítésében már eddig is komoly sikereket értek el magyar kutatók. A felső, északi részen Vikár László és Bereczki Gábor jelentős csuvas, tatár és baskír anyagot gyűjtött, és a cseremisiz-csuvas határon a magyar pentaton kvintváltó stílushoz igen hasonló zenei stílust fedezett fel. Délebbre az anatóliai népzene összehasonlító igényű feltárását Bartók Béla 1936-os törökországi gyűjtése indította el, ehhez csatlakoztak azután 1987-től anatóliai, majd más török népek között folytatott gyűjtéseim.

Ezúttal Vikár László és Bereczki Gábor Volga-Káma vidéki, valamint Bartók Béla és a magam törökországi gyűjtéseit nem részletezem, mert ezekről számos könyv szól. Ehelyett a kazakok között végzett összehasonlító kutatásomról számolok be.

A kazakokkal egyrészt Közép-Ázsia felé mozdult el a kutatás, másrészt a viszonylag felderített Volga-Káma vidék és Anatólia közötti területeken élő kazakok népzenejének vizsgálatával egy nagyléptékű *areális összehasonlító munka** is erősebb alapokat nyer. A kazakok magyar szempontból külön is figyelemre méltóak a kunok miatt, akik a kazakhoz hasonló kipcsakok török nyelvet beszéltek. A kunok egy része a mongolok elől menekülve 1239-ben Magyarországra telepedett be, míg az ottmaradtak közül sokan, török és mongol etnikumokkal keveredve részt vettek a kazak nép etnogenezisében. A kutatások alapján valószínű, hogy a Magyarországra betelepültek a XVII. század elején még tartották szokásaikat és nyelvüket, bár ekkorra már elmagyarosodásuk folyamata is erősen előrehaladt.

Az Angol Királyi Akadémia Stein-Arnold ösztöndíjával különböző kazak közösségekben több kutatóutat is sikerült megvalósítani. A kutatás első lépéseként 1995 nyarán az akkori kazak fővárosba, Alma Ata-ba – újra használt kazak néven Almatiba – utaztam, hogy részt vegyek a kazakok Petőfi-je, Abaj Kunanbajev tiszteletére rendezett emlékülésen. Itt megboldogult barátom, az akkori kazak nagykövet, Torma József turkológus segítségével egy kisebb gyűjtésre keríthettem sort, és néhány alapvető kazak zenei könyvet is beszereztem. 1997-ben már egy jelentős gyűjtést végeztünk Somfai Kara Dáviddal Kazakisztán délnyugati részén, Mangislakban. Itt a Türkmenisztánba költözött, majd az utóbbi évtizedekben onnan visszatelepülő délnyugat-kazakisztáni kazakok népzenejéről kaptunk képet. Ugyanebben az évben feleségem, Csáki Éva a mongol főváros, Ulan Bator közelében fekvő Nalajh falvában gyűjtött az ott élő kazakok között, és felhasználtam Som-

Gyűjtők a kazak steppén:
Sipos János, Amandik és Somfai Dávid

Az Angol Királyi Akadémia Stein-Arnold ösztöndíjával különböző kazak közösségekben több kutatóutat is sikerült megvalósítani. A kutatás első lépéseként 1995 nyarán az akkori kazak fővárosba, Alma Ata-ba – újra használt kazak néven Almatiba – utaztam, hogy részt vegyek a kazakok Petőfi-je, Abaj Kunanbajev tiszteletére rendezett emlékülésen. Itt megboldogult barátom, az akkori kazak nagykövet, Torma József turkológus segítségével egy kisebb gyűjtésre keríthettem sort, és néhány alapvető kazak zenei könyvet is beszereztem. 1997-ben már egy jelentős gyűjtést végeztünk Somfai Kara Dáviddal Kazakisztán délnyugati részén, Mangislakban. Itt a Türkmenisztánba költözött, majd az utóbbi évtizedekben onnan visszatelepülő délnyugat-kazakisztáni kazakok népzenejéről kaptunk képet. Ugyanebben az évben feleségem, Csáki Éva a mongol főváros, Ulan Bator közelében fekvő Nalajh falvában gyűjtött az ott élő kazakok között, és felhasználtam Som-

* Az areális nyelvészethez hasonlóan, amely a nyelveket és nyelvjárásokat oly módon osztályozza, hogy egybeveti az egyes nyelvközségek területi elhelyezkedését és történelmét, s megmutatja, hogyan jelentkeznek közös kiejtési, nyelvtani és szókincsbeli sajátosságok a kérdéses területen, függetlenül attól, hogy rokon vagy nem rokon nyelvekről van szó.

fai Kara Dávidnak a Mongólia Bajan-Ölgij tartományában élő kazakok közötti gyűjtését. Ezen az anyagon kívül átnéztem mintegy ezer publikált kazak dallamot is, és ez az összesen 1300 dallam már jó esélyt adott arra, hogy következtetéseket vonjak le a két terület zenéjének jellegzetességeiről.

A következőkben tehát a kazakok két, egymástól mintegy 3000 kilométerre élő népcsoportjának népzenejéről mutatok összefoglaló képet. Az anyag rendezett bemutatásán kívül megpróbálkoztam a népzene összevetésével is, sőt lehetőség szerint a vizsgált területen élő más török népek, illetve a magyarság zenei stílusaihoz való kapcsolatokra is igyekszem rámutatni.

Mielőtt a zenei elemzésekre sort kerítenénk, tekintsük át dióhéjban a kazakok történelmét. Kazakisztán mai területén a Kr.e. IX-VII. században szarmata törzsek laktak, majd a VII-IV. században kelet-iráni törzsek. A hunok első hulláma Kr.e. 47-ben érte el Kazakisztán területét, a második hullám pedig a Kr. utáni az első században. A hunok uralma majdnem három évszázadon át tartott, majd a terület 552-554-től egy másik nomád birodalom, a Török Kaganátus része lett. Már a török törzsek is hoztak magukkal mongol elemeket, melyek azután tovább erősödtek a kara kitaj, majd a mongol invázióval. A XIII. századra az alapvető elemek: irániak, törökök és mongolok már jelen voltak, hogy belőlük kialakulhasson egy új nép: a kazak.

A *kazak* szó a török nyelvekben először a XIV. századból dokumentálható, „független, csavargó” értelemben. Később egy politikai egység, majd egy etnikum megnevezése lett, mégpedig az Üzbég törzsszövetség azon csoportjaira alkalmazták, melyek kiválva a szövetségből, Turkesztán északkeleti steppéire vándoroltak.

Mangislaki gyűjtési helyeink térképe

Térkép a két kazak területről

A kazak nép és nyelv kialakulása végül is a XV-XVI. században ment végbe, jelentős számú további török és mongol törzs összeolvadásával. Ekkoriban alakult ki a három törzsszövetség, az *Ulu Zsüz* „Nagy Horda” Kelet- és Dél-Kazakisztánban, az *Orta Zsüz* „Középső Horda” Közép-Kazakisztánban és a *Kisi Zsüz* „Kis Horda” Nyugat-Kazakisztánban.

A kalmükökkel való küzdelem a XVII. században arra készítette a három kazak törzsszövetséget, hogy Oroszországhoz közeledjenek, s elfogadják az orosz fennhatóságot. Az oroszoknak Kazakisztán fontos volt, hiszen Közép-Ázsia kapujaként innen nyílt út a további hódításokhoz. Az oroszok azután erőteljes oroszosítási és ortodox keresztény hitre térítés közepette egyre erőteljesebben uralmuk alá hajtották a kazakokat. Több lázadás tört ki a cári Oroszország majd a Szovjetunió ellen, de a kezdetleges fegyverekkel küzdő és sokszor megosztott kazakoknak nem volt esélyük a gyarmatosító túlerővel szemben. A hivatalos nyelv az orosz lett, az iszlám vallást üldözték, a dzsámikat bezárták. A kazak csak 1988 után vált hivatalos nyelvvé. Ennek a következménye, hogy a kazakok mintegy fele már nem beszéli tisztán ősei nyelvét.

Az 1989-es népszámlálás adatai szerint Kazakisztán területén 18 millió ember élt, ebből 8,3 millió kazak, 6,4 millió orosz, 1 millió ukrán, valamint 2,3 millió német, fehérorosz, koreai, lengyel, moldáviai, zsidó, tatár, üzbég, ujjur, azeri, csuvas és baszkir. A kazakok tehát kisebbségbe kerültek saját hazájukban. Ennek egyik fő kiváltó oka az volt, hogy a kolhozosítás során elvándorolt vagy meghalt milliós kazak tömeg helyére más népek, elsősorban oroszok települtek be.

Jelentős kazak kisebbség található Kína Hszincsiang tartományának északi területein (több mint egymillió), az Orosz Föderáción belül és Üzbegisztánban. Kisebb számban élnek kazakok Nyugat-Mongólia Bajan-Ölgij megyéjében (100 000) és Türkmenisztánban (80 000).

Beszámolók szólnak a kazakok gyors eloroszosodásáról, vagyis a kazak nyelv és kultúra visszaszorulása az önálló Kazakisztán kialakulásától függetlenül még nem ért

véget. Ezért is tűnt célszerűnek kisebbségben élő kazakok zenéjét vizsgálni, hiszen a kisebbségi lét rendszerint erősíti az identitás megőrzésére vonatkozó törekvéseket.

Gyűjtőút a dél-nyugat kazakisztáni Mangislakban

A török nyelvek oguz csoportjába tartozó anatóliai török nyelvet a Törökországban eltöltött hat év alatt megtanultam, ám a kazakot csak könyvekből ismertem, ezért egyrészt a nyelvet kiválóan beszélő Somfai Kara Dávidot kértem kísérőmnek, másrészt magam is nekifogtam a kazak-tanulásnak. A hatékony gyűjtéshez ugyanis legalább a beszélgetések lényegét értenünk kell, hogy adott esetben a megfelelő irányba kormányozhassuk a kutatás menetét. Az pedig magától értetődik, hogy a zenei felvételek lejegyzésénél és feldolgozásánál hallatlan előny, sőt, szinte megkerülhetetlen a minél jobb nyelvtudás.

A terület, ahová 1997 őszén mentünk, Kazakisztán délnyugati részén, Türkmenisztántól északra, a Kaszpi-tó és az Aral-tó között fekszik. A magát kun származásúnak valló magyar turkológus, Mándoky Kongur István hívta fel figyelmünket arra, hogy Kazakisztánon belül éppen itt, Mangislak területén őrződött meg legjobban a hagyományos nomád műveltség.

A terület nevének leggyakrabban említett etimológiája szerint a név eredete a török *ming kislak* „ezer téli szállás”, mások a nevet a török *mang*-ból „négyéves bárány” származtatják. Ezek alapján feltehető, hogy Mangislak jelentése „bárányok téli szállása”. Ezt a másfél Magyarországnyi földet jelenleg a kazak *Kisi Zsüz* legnagyobb törzse, az *adajok* népesítik be.

Kezdetben oguz törzsek lakták a félszigetet. A türkmén hagyományok szerint a XIV. század közepén Mangislak az Arany Horda része volt. A mongolok után a Karakum sivatag és Mangislak századokon át a türkmének központi területe lett. A XVI. században a steppe fokozatos elsivatagosodása és a mangit (nogaj) támadás miatt a türkmének egy része elhagyta Mangislakot. Később, a XVII. században a kalmük nyomás befejezte a megkezdett folyamatot: a még ott maradt türkmén törzsek egy része önkéntesen elmozdult vagy a mongolok deportálták őket. Volt olyan törzs, mely a Volga-medence felé vonult, majd onnan tovább a Kaukázus felé, mások Hvárezm irányába menekültek. Ugyanakkor a türkmén *csavdur* törzs egy része a mai napig ott maradt a Kaszpi-tenger partján, expedíciónk során sikerült is tőlük gyűjteni.

A XVIII. század közepén a területen a türkméneket a kazakok váltották fel, mégpedig a Kis Horda *Bajuli* szövetségének *adaj* törzse. Az *adajok* számára Mangislak főként téli szállásként szolgált, nyári legelőik innen mintegy ezer kilométerre északra terültek el. 1834-ben az oroszok egy erődöt hoztak létre Mangislakban, mely a Hívai Kaganátus elleni orosz támadásokat készítette elő. Egyikük sem bírta azonban a másikkal, és mind a két fél megpróbálta a maga oldalán felhasználni a kazakokat. Az Orosz Birodalomnak csak 1873 után sikerült Mangislak végleges bekebelezése. Miután 1881-ben Türkmeniát is legyőzték, Mangislak területét beolvasztották az újonnan alakított Trans-Kaszpi régióba. Az 1917-es események után Mangislakot elválasztották a türkménektől, és Kazakisztánhoz csatolták.

1973 óta Kazakisztánon belül van egy külön Mangislak megye. A megye székhelye Sevcsenko, lakossága az 1978-as népszámlálás szerint 256 000, ebből Sevcsenko-ban lakott az emberek csaknem

Eltemetett város a steppe és a sivatag átmeneténél

fele (110 000). Mangislak jelenlegi gazdasági és stratégiai fontosságát az itt található ásványkincsek, főleg az olaj, a földgáz és az uránium adja.

1997. szeptember 13-án, ottani idő szerint este fél 10-kor ért földet a repülőgépünk Atirau, orosz nevén Gurjev városában. Előzetes megbeszélés szerint fogadott Makszim úr, aki mindjárt el is vitt vacsorázni egy barátjához. Kezdtém magamat Törökországban érezni, amikor a földre tálalt vacsorát törökülésben körbeültük, s mindenki kézzel szedett magának a közös tányérból. A kézzel evés persze a városokban már csak a tisztelt vendég húséttel való fogadásánál maradt meg, noha a falvakban még általános.

A vacsora elköltése után kocsiba szálltunk, s mintegy négyszáz kilométert utaztunk délkeleti irányban, Kulsariba. Ezen a településen éjszakáztunk, majd a következő napon újabb 800 kilométert haladtunk dél felé.

Délelőtt érkezünk meg Mangislak központjába, Aktauba. Ez a város, mely Kazakisztánban szépenk számít, valójában négy-öt emeletes házak hatalmas lakótelepe, vagyis olyan, mint sok újabb épült volt szovjetunióbeli város. A megszokott lakótelepi képet színezi, hogy hajnalban átvonul a városon egy-egy ménes, és többször ütközhet az ember jurtákba is, bár ezeket már csak a halotti tor megtartásához állítják fel. Egyéni, kellemes háttérrel ad a városnak a Kaszpi-tó festői partja.

Mindenekelőtt helyi kísérőt kellett találnunk, ezért először a polgármesteri hivatalba mentünk, majd onnan a helyi Kulturális Központba. Az intézmény vezetője, Nurniyaz úr előkerített két eposzénekest, név szerint Izbasar és Amandik nevű urakat, s a gondjakra bízott minket. Amandik rögtön felajánlotta, hogy eléneklí a területen szerinte megtalálható mintegy húsz népdalt, nem kell feleslegesen utazgatnunk. Mi azonban érthetetlen macacssággal ragaszkodtunk a helyszíni gyűjtéshez.

A továbbiakban Aktau lett a székhelyünk, innen mentünk expedíciókra a környékbeli kisebb településekre és a nomádok jurta táborába. Noha előzetesen jól ránk ijesztettek, hogy Kazakisztánban igen nagy a bűnözés, sok a kábítószeres, és örülhetünk, ha épp bőrrel megússzuk, a kis falvakban mi mindebből semmit sem éreztünk.

Helybéli kísérőnk, Amandik Kömekov úr, kazakul Kömekuli, valamint családja térítés fejében biztosította a szállást, étkezést és a szállítást. Amandik szállított minket saját autóján, és hathatós segítséget nyújtott az emberek énekre bírásánál is. Ez utóbbi egyál-

Jurta Mangiszlakban

talán nem volt könnyű feladat. Kazak nőktől éneket gyűjteni pedig kifejezetten embert próbáló munka. Ugyanakkor talán szívesebben énekelnek idegeneknek, mint helybelieknek, hiszen az idegen elmegy, ráadásul nem is vonatkoznak rá a helyi szokások, elvárások. Ezért a következő módszert alakítottuk ki. Az első napokban elmagaráztuk kísérőnknek, hogy egyszerű emberek egyszerű dallamaira vagyunk kíváncsiak, nem pedig professzionális előadók műsorára. A falvakba beérkezve ő ismertette jövetelünk célját a helybelieknek, akik azután olyan idősebb férfiakhoz és nőkhoz irányítottak, akik még tudtak régebbi dallamokat. A potenciális adatközlőt pedig már a falubeliek világosították fel jövetelünk céljáról, és gyakran kapacitálták is, hogy énekeljen. Ha nő volt az „áldozat”, akkor az első dallam után kazak kísérőink kimentek, és mi, magyarok folytattuk a gyűjtést, általában jó eredménnyel.

Úgy tűnik, hogy ezen a vidéken a hagyományos népzene erősen visszaszorulóban van, és a hagyományosabb dallamokat már csak az idősebbek énekelik. A dallamok kihalásától azonban mégsem kell félni, hiszen épp ezek az idős férfiak és nők felügyelik a kisgyermeket, és közben – mint sokszor megfigyeltük – saját régi dallamaikat dúdolgatják nekik.

Bejártuk a terület falvait, eljutottunk a régi karavánutak Üstirtjáéhoz, és meglátogattuk Fort Sevcsenkót is. A gyűjtés vége felé egyre inkább a már felvett dallamok kerültek elő, így, ha nem is teljes, de remélhetően reprezentatív gyűjtéssel térhettünk haza. A húsz faluban felvett mintegy kétszáz dalt huszonegy férfi és húsz nő énekelte szalagra.

Dél-nyugat-kazak népzene

Az alapvető zenei műfajok természetesen több olyan népnél hasonlóak, ahol még ma is él a nomád kultúra vagy annak legalább az emléke. Zene kíséri az élet sok mozzanatát. A gyermekeket bölcsődal (*beszik zsiri*) altatja el, a házasulandó lánynak menyasszonysíratóval (*szinszu*) mondanak búcsút, a halottól pedig síratóval (*zsoktau* vagy *körisz*) búcsúznak el. Megvannak természetesen a gyerekeknek is a saját egyszerű dalaik. Mint oly sok népnél, többek között az irakiaknál, anatóliai törököknél, azeriknél vagy éppen a magyaroknál, a kazak síratók, altatók és gyermekdalok szerkezete és dallammozgásai is többnyire egyszerűek.

A lakodalom itt is különösen gazdag alkalom az éneklésre. Az epikus történetek előadására használatos *terme* dallamokhoz hasonló gyors recitálással adják elő a lakodalomnyitó dalokat (*toj*

basztar). A lakodalom során hangzanak fel a speciális, lakodalomhoz kötött dalok is, pl. a leánybúcsúztatón kívül az „arc megmutatása” (*betasar*), melyet akkor énekelnek, amikor a menyasszony elindul a vőlegény jurtájához, illetve ma már inkább a házához. E dallamok szövegei tanácsokat adnak a menyasszonynak, miként is illik viselkednie az új helyén, a férje családjánál.

Jellegzetes lakodalmi dal a *zsar-zsar* is, melyet a lakodalmi mulatságban férfiak és nők csoportja énekel egymásnak felelgetve. Ezek szövege igen változatos, a gratulációtól a különféle tréfákig. A *zsar-zsar* dallamok jellegzetes kolomejka-ritmusa – ♪♪♪♪♪ | ♪♪♪♪♪ – a magyar népzeneben is fontos helyet foglal el. Szövegük 11+2, pontosabban 4+3|4+2-szótagos, a két utolsó szótag, a *zsar-zsar* („kedves”), innen is kapta a dallam az elnevezését.

A ceremóniális dalok között vannak olyanok is, melyek a munkaév kiemelkedő eseményeihez kötődnek, fohászok a természet erőihez, pl. esőimák, hálaadás a sikeres munka miatt stb. A kazakok legjelesebb ünnepei a holdújév (*nawriz*), a böjt végének ünnepe (*oraza*), a *szündet*, melyen a kisfiúkat metélik körül, az áldozati ünnep (*kurban ajt*), valamint a *csilde-hana*, melyet a kisgyerek negyennapos korában ülnek meg. Ekkor nézhetik meg először az idegenek a gyereket.

Felhangozhat az ének munka közben, vagy még inkább a munka szüneteiben is. A fő munkák az állattenyésztéshez, pásztorkodáshoz kapcsolódnak, ennek megfelelően vannak csikósdalok (*zsilkisi eni*) és pásztordalok (*kojsi eni*). A házimunka és a tejtermékek feldolgozása a nők feladata, akik énekelnek, mialatt fejik az állatokat, előállítják a tejtermékeket, szőnek, fonnak, szőnyeget készítenek vagy darálnak. A jurta felállítása és lebontása is női feladat, melyet nemegyszer dalok kísérnek.

A török népek többségéhez hasonlóan a kazakok muzulmánok. A vallási dalok közül elsősorban a ramadami böjt alatt énekelte *zsarapazan* dallamokat és adományköszönő imákat gyűjtöttünk. A *terme* stílusról később részletesebben fogunk beszélni.

Az alkalomhoz nem kötött dalok közé tartoznak a lírai dalok (*kara eni*), melyek dallamukban és szövegükben rendszerint összetettebbek az epikus daloknál. A humoros és szatirikus dalok, pl. az *ajtisz* („párbeszéd”) egyszerű formájúak és kötött ritmusúak. Ez utóbbiakat férfiak és nők csoportjai egymással felelgetve, válaszolgatva adják elő, miközben igyekeznek egymást lefőzni ravaszságban, ötletességben.

A műfajok sem zeneileg, sem szövegüket tekintve nem válnak élesen szét, különböző műfajokban találkozunk hasonló zenei vagy szöveges motívumokkal, sorokkal, sőt nagyobb zenei egységekkel is. Példaképpen említhetem, hogy – miként más népeknél sem ritka – a sírató és a menyasszony-búcsúztató dallamai megegyeznek, nemegyszer ugyanilyen jellegű bölcsődalokkal is találkozunk, sőt a síratók alapmotívumai egyes lírai dalokból is kielemezhetők. Minderre később, a dallamok ismertetésénél mutatok majd példákat.

Kifejezetten hangszeres darabokat (*küj*) nem sokat gyűjtöttünk, de a férfiak az éneküket a sok házban megtalálható kéthúros lanttal, a *dombrával* kísérik, gyakran nagy szakértelemmel kezelve ezt a pengetős hangszeret. A dombra kíséret alapvetően a dallamot játszza, de mivel mindkét húrt egyidejűleg pengetik, változatos kettőshangzatok is megszólalnak. Régebben volt *kobiz* nevű vonós hang-

szerük is, ezt manapság már nem használják. A valóban népi használatban lévő kazak hangszertár kicsi, mindössze a *dombra* (kéthúros lant), *kobiz* (lőszőrhúros hegedű), *sibizgi* (furulya) és a *san kobiz* (doromb) tartozik bele.

A dombrának két bélhúrja van, melyek rendszerint kvartra, ritkábban kvintre vannak hangolva. Skáláját bundok rögzítik. A hangszer az orosz balalajka előfutára lehetett. Nyugat-kazak formája domború, és 14 bundja van, míg a keleti modellt háromszög- vagy ásóalakú test és nyolc bund jellemzi. A dombrán pengetővel játszanak, a két húrt mindig együtt pengetve. A hangszer skálája területenként változik Kazakisztánban, de az alap egy másfél oktávot átfogó mixolid hangsor. Ezt az alapot a következő kromatikus hangok bővíthetik: kis terc, kis szext, s végül a kis szekund. Egyes darabokban a nagyterc és a kisterc bundjait köztes helyzetbe tolják, így semleges terc szólal meg. A fenti ábrán láthatók a legfontosabb skálák, melyeket a bundokon túlnyúló játék még valamegyest kibővíthet.

A *kobiz* a kirgiz *kiakhoz* hasonló hegedűféle. Teste és nyaka egyetlen fából készül, és a hangszer egy hatalmas merítókanalat formáz. A merítókanál üregére tevbőrt feszítenek ki, melyet csak a hangszer alsó részén rögzítenek. A tevbőrön egy magas láb (híd) áll, ezen halad keresztül a nyak felé a két lőszőrből font húr, melyeket a dombrához hasonlóan kvartra vagy kvintre hangolnak. Játék közben a játékos az ujjával rövidíti meg a húr hosszát, anélkül azonban, hogy a húrt odanyomná a hangszer nyakához. A *kobiz* szólóhangszer, emellett az ének kísérésére is használják. Hangsora lényegében megegyezik a dombráéval.

A *sibizgi* a pásztorok furulyája. Négy vagy öt lyuka van, s egy steppei ernyős virágzatú növény szárából készül. Szerkezetében, skálájában és hangterjedelmében hasonlít a kirgiz *csorra*. A *sang kobizt* vagyis a dorombot főleg a gyermekek pengetik a kazakoknál. A katonai zenekarokban régebben volt egy oboaféleség (*szurnai*), nagy basszuskürt (*karnai*) és kettős dob (*daulpaz*).

A hosszú bevezető után rátérünk a kazak dalok rendszerezett ismertetésére. A mangislaki dallamokat a következő zenei csoportokra osztottam: 1. *terme* dallamok; 2. kis ambitusú dalok – köztük siratók és pszalmódizáló dallamok; 3. nagyobb ambitusú „melodikus” dallamok; egyéb dallamok.

Ezek a csoportok többnyire zeneileg is többé-kevésbé összetartozó dallamokat, dallamosztályokat tartalmaznak, kivéve természetesen az „egyéb” dallamok csoportját. A dallamok hasonlóságának megállapításánál első soruk formáját, dallammozgását, valamint a dalok ambitusát és sorzáró hangjait vettem figyelembe. Az egyes dallamosztályokon belül a különböző hangsorú, és eltérő záróhangú dallamokat együtt elemzem, ennek okára később bőven találunk majd magyarázatot. Elsőként ismerkedjünk meg az ún. *terme* dallamokkal.

A kazak epika és a „terme” dallamok

Az *akin*-ok olyan hivatásos énekesek, akiknek tehetségük van a költészethez, a költői és zenei improvizáláshoz, és mesterien kezelik kéthúros pengetős hangszerüket, mellyel éneküket kísérik, valamint hangszeres bevezetőket és közjátékokat adnak elő. Ezek a dalnokok rendszerint nem komponálnak vadonatúj dallamokat – ezt közönségük nem is várja el, sőt valószínűleg el sem fogadná, de zenei tehetségüknek megfelelően variálják, színesítik a régieket. Például újabban egyes énekesek között az a divat, hogy csokorba kötik a régebben külön-külön, igen hosszan énekelt dallamokat.

A kazak *akinok* alap műfajai a dicsőítő dal (*maktau*) és az oktató dal (*tolgau*), melyek többnyire recitatív formában hangzanak

A nyugati és a keleti kazak dombra hangsora

fel. Az akinok strófikus formájú dalokat is énekelnek, pl. lírai vagy történelmi témákban.

A kazak epikus elbeszélés alapja egy folytonos deklamáció, mely hét- (4|3), nyolc- (3|2|3), illetve ritkábban tizenegy szótagos (3|4|4), kis ambitusú, egyszerű, de igen variatív motívumokból áll. Az előadás egy magas regiszterben előadott bevezető zenei felkiáltással kezdődik, majd a szöveg recitált előadása következik, fokozatosan egyre alacsonyabb hangfekvésekben. Ez az ereszkedés – mint rövidesen látni fogjuk – nem egyenletes, és rendszerint sok lépcsőben valósul meg. Az előadás egységei lassabb tempóban előadott záró refrénekekkel végződnek.

Ez a forma használatos az epikus dalok előadásakor, valamint a *terme* vagy *zseldirme* dalokban is. Ez utóbbi elnevezés a ló galoppjára utal, valószínűleg az előadás élő, gyors módja miatt. Itt a gyors recitálás meglehetősen szabályos ritmusban történik, ám a dombra egyenletes nyolcadai fölött a dallam ritmusa hol triolákba csoportosulva még több szótag eléneklésére ad alkalmat, hol pedig kissé előrefut, majd lelassít, így sajátos drámai feszültség keletkezik, ami a figyelmet jobban felkelti, s fenn is tartja.

A *terme* szövegek általában oktató jellegűek. Gyakran kezdődnek a dalos helyzetének bemutatásával, ez a rész sokszor nem mentes egy kis öndicsérettől sem. A központi témák főként a régi szokások és az iszlám vallás dicsérete, az öregedés állapotának bemutatása, a helytelen cselekedetek és viselkedésformák felsorolása, továbbá a helyes viselkedésre vonatkozó tanácsok. A lakodalmi *betasar* dallamok is ide tartoznak, nemcsak zenei formájuk, hanem oktató jellegű szövegeik miatt is, ezek ugyanis az újdonsült menyasszonyt tanítják a helyes viselkedésre az új helyen.

Kazak dombrás-énekes

♩ = 116

ly, aw,
Söz - diñ de ba - sı bis - mil - la, gey,
Bis - mil - la - siz ben - deñ is kil - ma, goy,
Ga - tuw - lan - sa gar tuw - ra,
Cad. Ke - le - siñ ay - da tap - sı - gan,
Ay, dü - ni - ye - n'aw ra - sul - a -
al - la - ga, i - - - yu - i.

1. példa – A legkisebb ambitusú terme dallam

Noha a terme dallamok nem strófikusak, sokszor redukálható belőlük egy ereszkedő strófikus dallam. Az előadás folyamata során jellemzően az első sor a legmagasabbak, az utolsó pedig a legmélyebbek közül való, közben pedig a különféle magasságú sorok szabálytalan váltakozása figyelhető meg. Egyes terme dallamok különös figyelmet érdemelnek egyszerű, ősiecsnek tűnő zenei megoldásaik miatt is. Ugyanúgy figyelemfelkeltő az a tény is, hogy míg a terület dallamainak többsége kisterces skálán mozog, a terme dallamok jelentős hányada *do*-végű.

A terme dallamokat a népből kivált, de mégis a néppel szoros kapcsolatban maradt *akinok* (dalnokok, eposzénekese), vagyis félhivatásos zenészek éneklik. Bizonyára ennek is köszönhető e dallamok összetettebb szerkezete. Ugyanakkor hasonló sorokból épülnek fel egyes menyasszony-búcsúztató, illetve *zsarapazan* dalok is, ami arra utal, hogy a terme dallamok szoros zenei kapcsolatban vannak a népdalokkal, sőt egyes vallási dallamokkal is. A fő különbség e népdalok és a termék között az, hogy ez utóbbiak előadása során a zenei sorok az előadó invenciójának megfelelően váltakoznak, míg a népdalok szabályosabb, ismétlődő szerkezetekben hangzanak el. Kérdés persze, hogy a szabálytalan vagy a szabályosabb szerkezet-e a régebbi. Mindenesetre itt egy közös zenei elgondolás különböző, rugalmasabb és szilárdabb formában történő megjelenését figyelhetjük meg.

Miképpen kaphatunk tisztább képet az első ránézésre ugyancsak sokfélének tűnő terme dallamokról, vagy másképpen fogalmazva: milyen elvek szerint csoportosíthatjuk őket? Mivel különböző szótagszámú sorok szerepelnek egy-egy terme dallamban, szótagszám alapján nem lehet csoportosítani őket. Ugyanígy nem lett volna értelme a záróhang alapján történő csoportosításnak, hiszen pl. a *la*-ra történő zárás sok esetben csak egy, a terme-folyamattól bizonyos mértékig elkülönülő refrén segítségével történik. Végül úgy tűnt, hogy a hangterjedelem lehet egy megfelelő elv, mely segít az

♩ = 126

Ey, Bi - lim - siz tuw - sa ul ja - man,
E - ki de - se ne ja - man,
E - ne ti - lin al - ma - gan,
Bi - le de bil - se kiz ja - man,
Ey, üš dö - gön - de ne ja - man,
Üš - kil - siz ki - yim bul ja - man,
Tört dö - gön - de ne ja - man,
Tö - re - sin tuw - ra ber - me - se,
Pa - ra - kor bol - sa biy ja - man,
Bes de - gen - de ne ja - man,
Bes u - wak - tiñ na - ma - zin,
Cad. Ka - za gıl - sa er ja - man...
Kim - nen kal - mas bul dü - ni - ye
Ka - pi - da ö - ter bul za - man, ey.

2. példa – Közepes ambitusú terme dallam

igen összetett terme dallamok rendezésében. Ennek megfelelően három alapvető csoport alakult ki, a 3-4 hangon mozgó legegyszerűbb dallamok, az 5-6 hangon mozgó dallamok és az ennél nagyobb ambitusú dallamok csoportjai.

A legkisebb ambitusú terme dallamok főleg a *do* hangon, illetve annak környékén recitálnak. Ezekben is előbukkanhat a *re*, sőt

$\text{♩} = 108$

Ay, mi-naw biz-diñ Ka-za-kis-tan kal-kin-da,

Tört tü-lük mal-diñ tü-rü war,

Ö-giz-diñ ül-ken zo-rı war,

Saw-sa sa-mar süit ber-gen,

Ay, mü-yiz' al' e-ken,

Je-te-le-se je-le-tin,

Şä-kir-sa boz-dap ke-le-tin,

Tört ja-si-na tü-ye-ler,

Ka-ta-rı-na e-re-tin.

A-yır in-gen ak tum-suk,

Ko-mis pen kol-tik-ka,

Ka-ra-gay ör-keş nar e-ken,

Jil-kı-sı jüy-rük jab' e-ken,

Ko-lay-li ko-nır ko-yı var,

Ko-yin-d'a-sıl so-yı var,

A-jar' ak pen kar' e-ken,

Bol-ma-sa buy-ra sar' e-ken,

Men şo-şit-pa-yın şoş-ka dep,

Kal-dır-ma-yın-şı bos-ka dep,

A-yır tu-yak a-şa-li,

Kıs-ka guy-ruk ma-şa-li,

Sal-bır-la-gan ku-lak-tı,

Bu-ka mo-yın bu-gak-tı,

Şok-tık-ta-rı şoñ-kay-gan,

Ba-sı tö-men toñ-kay-gan,

E-rin-de-ri ek' e-li,

Ba-sı jal-pak şe-ke-li,

To-gay-da tur'p şöp jey-di,

E-se-bi jok köp jeyd',

Jat-kan jer-ge ja - yī - la - dī.

Ey, kün - ge de ka - ray kül - bey - di,

Öz de - ge - ni bol - ma - s'aw,

Ay - da - wu - ga tip - t'aw köm - bey - di.

And' al - may ä - wel - de ay - tıl - may,

Bu - nuñ ĩ - sī - mī - sīn, dey - di,

Ö - ti - rik bir e - mes, šin dey d',

Cad. Bu - dan ge - yin al - gan e - ken ü - ki - met.

E - sep - ke, ay - day, aw, ay - da, ay, ay - day, aw.

3. példa – Nagy ambitusú terme dallam

a *mi* hang is, de soha nem a motívum gerinchangjaként. Ezeket a legegyszerűbb terme dallamokat is szokás szerint egy-két kitartott magasabb hangból álló bevezető indítja, melynek szerepe a figyelem felkeltése és a lelki ráhangolódás elősegítése. Az 1. példában egy ilyen dallamot mutatunk. Jól megfigyelhető benne a szótagszámok rugalmas változása, mely közben a ritmus többnyire a harmadik sorban világosan is megfigyelhető ♪♪♪ | ♪♪♪ sémát írja körül, attól néha eltávolodva. A dallamot szokás szerint egy hosszabb kadencia zárja.

A közepes ambitusú terme dallamokat a fenti dallamoktól az különbözteti meg, hogy egyes soraik huzamosan az 5.-6.-7. fokon mozognak. Emiatt az előző csoport néhány hangon zakatoló ütempáros jellegű megoldásai helyett most több, egymástól karakteresebben elváló, kiegyensúlyozott sorból építkező formákat látunk. Nincs azonban még szó határozott dalformáról. A rövid sorok dallamvonala többnyire igen esetleges, és a sorok egymásutániségában is nagy a szerepe a véletlennek, illetve az énekes pillanatnyi hangulatának. A sorok fokozatosan ereszkedve követik egymást, de vannak olyan terme dallamok is, melyek alacsonyán kezdődnek, s onnan emelkednek magasabbra, hogy azután ismét alacsonyán zárjanak.

A 2. kottapéldában egy közepes ambitusú terme dallamot látunk, melyen jól megfigyelhető, amint egy-egy sor magasán halad, majd a terme-folyamat újra hosszasan visszatér az alacsony regiszterekbe.

Kazak dombrás

4. példa – Nagy ambitusú terme dallam négysorosra redukált formája

4. példa – Nagy ambitusú terme dallam négysorosra redukált formája

Léteznek olyan termék is, melyek magasabb és alacsonyabb részre szakadnak szét úgy, hogy a két hangsáv legfeljebb egy hangon érintkezik. A 3. példában egy ilyen dallamot látunk, mely a 7.-8. fokon való huzamos recitálás után ereszkedik le az alacsonyabb hangsávba. A figyelmes szemlélő hamar észreveszi, hogy egyes sorok ismétlődnek, és az az érzése is támadhat, hogy valamilyen szabályosabb szerkezet is lappang a látszólag szervezetlen előadás alatt.

Játsszunk el most azzal a gondolattal, hogy milyen négysoros dallamformákat redukálhatunk ebből a dallamsor-folyamatból. Az egyértelmű, hogy a végeredmény egy ereszkedő dallam lenne. A különböző lehetőségeken belül elképzelhető például egy olyan négysoros szerkezet, amihez hasonló dallamok előfordulnak a magyar népzene ereszkedő kvintváltó pentaton rétegeiben is (l. 4. példa). Ezzel természetesen nem azt sugalljuk, hogy feltétlenül összefüggés lenne az ilyenféle kazak terme dallam és a kvintváltó magyar dallamok között, mégis elgondolkodtató, hogy egy ilyen – a régies hagyományokhoz visszanyúló – regös recitálás-szerű zenei megoldás a zenei fejlődés hányféle útja felé nyithat teret.

A következő számunkban a délnyugat-kazakisztáni népdalok áttekintésével és azok magyar kapcsolataival folytatjuk kazak népzenei ismertetőnket.

Sipos János
tudományos főmunkatárs
MTA Zenetudományi Intézet

Öt éve kezdte el adását a Folkrádió

Egészséges csárdás

Fiatal programozók és természettudósok megunták 2002 tavaszára, hogy a magyar népzene jószerével eltűnt a honi médiából. Bár az internetes rádióhallgatásnak még ma sincs túl nagy tömegbázisa Magyarországon, a Folkrádió mögött öt év alatt életerős közösség kovácsolódott össze, amely bátran vitatkozik a táncházmozgalom legégetőbb kérdéseiről. Az április 29-i tánc világnapja előtt erről beszélgettünk Káplár Tamással, a rádió egyik alapítójával, Pávai István népzenekeztetővel és Zagyva Natália informatikussal.

Ha valami rontásként nehezedik a honi táncház, népzenei és táncszínpadi kultúrára, az éppen a viták hiánya, valamint a kritikai figyelem dühödöt elutasítása: az inkább jót vagy semmit alapelve. E belterjességből és bezárkózásból mutathat kiutat a Folkrádió, amelynek kiötölői és működtetői nem fogadják el a népi műveltség perifériára kényszerítését – még annak legjelesebb képviselőitől sem. Nincs szó nyílt lázadásról: internetes rádiójuk egyszerűen napi huszonnégy órában sugároz magyar és Kárpát-medencei muzsikát, gyűjtések hanganyagát és városi feldolgozásokat egyaránt. Honlapjukon levelezőlista, mások által is bővíthető eseménynaptár, vitafórum, imponálóan gazdag dalszövegtár, képgaléria segíti a táncházasok egymásra találását. A fenntartók mindezt civil buzgalomból, ingyen, munkájuk mellett csinálják, fillérekből – amely még jó darabig nem kerül földi adásba.

Magyar Nemzet: Nem kelt túlzott elvárásokat hallgatóikban a Folkrádió elnevezés? A véletlenül válogatott népzene-folyamot nem szakítják meg riportok, beszélgetések, kommentárok. Inkább hangzó archívumról, nyersanyaggyűjteményről, semmint rádióról van szó.

Pávai István: Fordított a helyzetünk, mint a mai fiatalok igényeinek és a divatirányzatoknak megfelelő rádióké: olyan kultúrát mutatunk be, amelyet elfelejtettek, s amelyekhez újra meg kell teremteni az igényt. Igaz, harmincöt évvel ezelőtt többek között Halmos Béla és Sebő Ferenc felelőstette a népzene, s létrejött a táncházmozgalom, amelynek közönsége ma már tíz- vagy százezreken mérhető. De mi továbbra is azt gondoljuk, hogy ezt a kultúrát föl kell találni. A klasszikus zeneművészetnek kiterjedt infrastruktúrája van, az állam iskolahálózatot tart fenn és finanszírozza a Bartók rádiót, amely folyamatosan komolyzenét sugároz. Elsődleges célunk a népi muzsika hasonló fokú, minél szélesebb körű megismertetése – de honlapunk információforrásként is szolgál.

Káplár Tamás: A rádió dalszöveggűjteményként indult: azt tapasztaltuk a táncházakban, hogy kevesen ismerik az énekeket. Akkoriban még a tudományos intézetek sem rendelkeztek ilyen adatbázissal. Ugyanakkor a honlapon létrejött egy nagyon fontos intézmény, a fórum és a levelezőlista, amely biztosítja a rádió és a kultúra közösségét háromezer-négyszáz regisztrált taggal és hatszáz aktív levelezővel. E levelezési archívumot, szakmai eszmecserék terepét bárki elolvashatja honlapunkon.

MN: Megtalálja célközönségét a kizárólag az egyik legmodernebb médiumon, az interneten hallgatható, ám a legarchaikusabb tartalmat közvetítő Folkrádió? Nincs ellentmondás forma és tartalom között?

KT: Volt olyan idő, amikor az újság is rendhagyó médium volt, a kiváltságosoké, manapság pedig ezt tekintjük elavultabb formának. Arra ösztönözünk mindenkit, hogy szervezzen helyi táncházat – a honlap, a rádió nem váltja ki azt, hanem a szerepét erősíti.

Zagyva Natália: A budapestieknek talán nem annyira fontos egy ilyen médium: gondolnak egyet, s leugranak a legközelebbi táncházba. De a vidékieknek és a külföldön élőknek jó lehetőség a népzene eléréséhez.

PI: Hogy lokális, kisközönségi kultúrát globális eszközökkel próbálunk közvetíteni, abban azért nincs ellentmondás, mert a modern élet szétszórta ezeket a közösségeket, s mi immár nem tudunk újra együtt lenni. Az internet lehetőséget ad arra, hogy virtuális közösség legyünk,

ami persze nem ugyanaz, mint a valódi, de a kapcsolatot legalább nem veszítjük el. Arra már nincs mód, mint régen az erdélyi Széken, hogy a hét több napján találkozhatott a falu népe a táncházban.

MN: Bár az internetes rádiózás továbblépési lehetőséget jelent, a hagyományos médiumokban továbbra is egyre szegényesebben van jelen a magyar népzene és néptánc. Csökkenő, periférikus műsoridő, egyszerűsített ötletgazdag, belterjes műsorok. Mintha a kultúra presztízsével volnának gondok – míg tőlünk keletre vagy nyugatra nem szegényen a népi műveltség hangsúlyos megjelenítése.

PI: Ez így van. De Európában már a XIX. századtól igyekeztek globalizált nemzeti kultúrát kovácsolni a népi kultúrából. Ez volt nálunk a magyar nóta, a gyöngyös pártás, piros csizmás balettozás a színpadokon. Bartók, Kodály előtt nem ismerték az igazi népzene. Mindez a rockgenerációs fiatalokban is visszatetszést keltett a hatvanas-hetvenes években. De amikor meghallottuk az eredeti széki zenét, lenyűgözött bennünket, mert valóban alternatívát kínált. Ez a titok nyitja: a magyar táncházmozgalomban még nem sikerült olyan nemzeti folklórkultúrát megjeleníteni, amely a turistapiacra is megállja a helyét, másrészt mindenki számára elfogadható. De a magyar folklórmozgalom más, mint a spanyol vagy a görög, mert a miénk mozaikkultúra: nem arra törekszünk, hogy a dunántúli, kalotaszegi, gyimesi muzsikából összemosunk valamilyen egységes, nemzetinek képzelt átlagot, hanem arra, hogy mindegyiknek megmaradjon a helyi íze, s ezt a maga gazdagságában tálaljuk fel.

KT: Talán az a probléma, hogy a népzene nem lehet csak úgy hallgatni. Akkor mond valamit, ha az ember ismeri a mögöttes tartalmat, a hagyományokat, a muzsikához kapcsolódó táncokat és a táncokat kísérő énekeket. Nagyon sok dal mély érzelmekről szól, s manapság ezeket a szélsőséges érzelmeket nem divat vállalni vagy átélni.

PI: Most már persze cigányzenekart sem igen találunk a kocsmákban, de régen a vendéglátóiparban alkalmazott muzsikát tartották népzeneinek. E téves mítoszt kellene szétoszlatni – amire Bartók és Kodály is kísérletet tett –, de sajnos a következő generációknál mindig újjáéled. Bartókék azt állapították meg, hogy a magyarság csodálatos falusi kultúrát őriz, amelyet nem ismerünk, s amelyet meg kell mentenünk az utókor számára. Ők az akkori viszonyok között joggal nem láttak lehetőséget arra, hogy a népzene eredeti formájában behozzák a városokba, ez abban az időben csupán zeneműveiken keresztül volt lehetséges. Mindebből egy másik zenei mozgalom alakult ki, de eközben az eredeti népi műveltség elvesztette funkcionalitását a városban. Amint Tamás is említette: ezek a dalok nem arra születtek, hogy városi koncerteken előadják őket, hanem arra, hogy a közösség aktívan éljen velük. Falun nem ismerik azt a fogalmat, hogy előadni a népdalt. A népdal életük része. A magyar táncházmozgalom arra törekedett, hogy ezt a funkciót visszanyerjük: le a színpadról, hogy újra mindennapi szórakozási formává váljék a néptánc, a népdaléneklés!

MN: Ez a törekvés egy darabig működött is, aztán minden újra megmerevedett.

PI: Örvendtünk, hogy többé nem balettoznak néptánc címén a színpadokban, mint a hetvenes évek előtt. De visszajára fordult a folyamat: megint a színház dominál, és sok táncház csak azért működik, mert bizonyos együttesek maguknak tartják fenn. Persze bárki bejö-

het, de ezeken a helyeken olyan virtuózan táncolnak, hogy egy kezdő elretten.

KT: A tánc a parasztok jellemét, a világhoz való viszonyukat tükrözte: a táncuk olyan, amilyenek ők maguk. Nálam fordítva történt: tánc tanulás közben azt vettem észre, hogy azok a tulajdonságok nyíltak ki bennem, amelyek valaha létrehozták ezeket a táncokat. Azt a csodát tapasztaltam meg, amikor a hagyományokat csak nyomokban őrző, csonka családból belesöpöntem a táncbázis környezetbe, hogy az működő törvényekkel szabályozott, rendezett világ, ahol a férfi- és női szerepek a helyükön vannak, mindkét fél megelégedésére. A páros táncokban például valóban férfivá teszi a fiatalembereket a felelősség, hogy meg kell táncoltatni, tartani a lányokat úgy, hogy az nekik még kellemes legyen, de közben tartása, dinamikája és kigondolt folyamata is legyen a közös mozgásnak. Csárdásokban például a férfiszerep igen egészséges férfigondolkodást tud kialakítani – ha erre fogadókészség van. Amikor a mai fiatalok „cikinek” találgatják a néptáncot, nyilván nem jutnak el eddig a pontig.

PI: Joggal merül fel a kérdés, hogy miért akarunk meríteni egy letűnt kultúrából. Nem önmagától tűnt el ez a világ, hanem erre kényszerítették. A modern világban szorgalmazzuk a civil szerveződések, s nem vesszük észre, hogy a hagyományos falusi közösség a civil szerveződés mostaninál mintaszerűbb változata volt, hiszen nem bürokratikus eszközök által működött. A városi táncbázisok legfőbb gondja, hogy fölülről szervezik őket, nem pedig egy közösség fog össze, s fogad meg zenekart, hogy azt táncoljon, amihez kedve van.

MN: Úgy tetszik, magának a mozgalomnak is szerepe van abban, hogy a népi kultúra nincs kellő súllyal jelen a honi médiumokban.

ZN: Azért igen nagyszámú embert érint ez a kultúra...

MN: Éppen ez a fő ellentmondás: nagy a közönsége, de szűkös a felülete, amelyen megjelenik.

PI: Nem lehet megkerülni az állami szerepvállalás hiányosságát. Méltatlan és hatástalan a népzene helyzete a közoktatásban immár évtizedek óta. A közművelődés, az iskolai népzeneoktatás nem tudja megoldani azt, amit a táncbázis és a hagyományos kultúra meg tudott oldani.

KT: Óriási tudást igényel a népi muzsika, a tánc szép és stílusos eljárást, talán sokakat ez is elriaszt. A táncbázisokban húszpercenként más-más tájegységek táncait járják, amelyek megtanulása máskülönben egyenként egytől öt évig terjed. A diákokra zúdítják a kalocsai, az erdélyi, a felvidéki anyagokat ahelyett, hogy mondjuk egy dunántúli faluban somogyi dalokat tanítanának. Mindenkinek a magáét.

MN: Mára ugyanakkor alapvetően megváltozott a táncbázis funkciója. A kezdetekkor, a hetvenes években az underground, a dackultúra része volt, míg mára nyugodt evidenciává vált.

PI: A politikai lázadást általában belemagyarázták mind az erdélyi, mind a magyarországi mozgalomba. Jóllehet sokan azt hitték, a nemzeti kultúra megmentését tűztük ki célul. A kilencvenes években már jól látszott, hogy azt nem lehet megmenteni, illetve nem változik meg a hozzáállás attól, hogy fellepünk a televízióban három hangszerral. Mi akkor is azt hirdettük, amit ma: magyar néptáncokkal, népzene-re jól lehet mulatni – ezt nem szabad kihagyni, mert máshol nincs rá mód. Váltig állítom, hogy egy Brahms szimfónia filozofikus mélységét nem tudja a táncbázis pótolni, de a táncbázisban sem lehetséges Brahms Magyar táncaira rojni. A két kultúrát nem szabad szembeállítani.

MN: Fejlődésregény a Folkrádió öt éve?

ZN: Egyenletes gyarapodásról számolhatunk be. A honlap látogatottsága folyamatosan nő, jelenleg naponta két-háromezren kattintanak oldalainkra. A hallgatók száma viszonylag állandó: naponta 200–250-en hallgatják huzamosabb ideig a rádiót.

PI: Viták folynak arról is a hallgatóság körében, hogy milyen arányban adjunk eredeti népzene-t és annak városi, „revival” változatát. De talán jó kompromisszumot alakítottunk ki. Az nem lehetséges, hogy

csak autentikus muzsikát sugározzunk, hiszen az együttesek is szeretik visszahallgatni, propagálni magukat; s a népzene abban is eltér a komolyzenétől, hogy nem egyetlen akadémiai muzsikus vagy zenekar a mércéje, hanem többen is tudják jó színvonalon művelni – hiszen a népi dallamkincs is rengeteg változatban maradt fenn. Az ellentábor, amelyik azt nebezményezi, miért kell a fogatlan néni éneklését hallgatni, nem érti meg, hogy ebben az éneklési módban olyan belső töltés, elemi erő van, amely utánozhatatlan. A városi fiatal népdalénekesnek valószínűleg jobb lesz a szövegérthetősége, de nem biztos, hogy könnyen képes ilyen érzelmi tartalmak közvetítésére. Már csak azért sem, mert még nem tapasztalt olyan dolgokat, mint az öreg falusi néni, és hiába énekl: anyyi bánat a szíven, kétrét hajlott az egeken – neki még nem hajlott kétrét valójában sosem. Nemcsak ismerni kell a dalokat, hanem megfelelően „használni” is, hiszen falun is csak megfelelő alkalmakkor, megfelelő helyen és időben énekeltek ezeket.

MN: A Folkrádió kiötlői kívülálló: nem hivatásos táncosok, nem népzene-szerek, sőt még csak nem is bölcsészek...

KT: Natália fizika szakon végzett, én informatikus mérnök-tanár vagyok, Kemecsei Gábor, a rendszergazda szintén informatikus, Boskó András és Pintér Bence ugyancsak.

PI: Éppen ez a jó ebben, hogy nem szakképzettek, mert az utóbbiak mindig húznak valahova. Kutatóként korábban én is merevebb álláspontot képviseltem, de a folkrádiós tapasztalat nekem is hasznos volt, mert így jobban tanulmányozhatom a revivalmozgalmat működése közben.

MN: Az internetes rádió előnye, hogy külföldön is fogható, és megszire szakadt hazánkfiak vagy a kultúránk iránt érdeklődők is hozzájuthatnak a napi népzene-dózhoz, a kísérő információkhoz több nyelven is.

PI: Ugyanakkor fejleszteni is lehetne ebben az irányban a rádiót: mondjuk román-magyar vagy szlovák-magyar vitafórumot létrehozva. A mozgalom nagy részének fogalma sincs, hogy román honlapokon milyen viták folynak például arról, hogy a magyar színpadokon vagy táncbázisokban román táncokat járnak. Azt gondolnánk, örülnek ennek, holott ellenkezőleg: sokan Nagy-Magyarország emlékét, kulturális gyarmatosítást látnak benne. Közös fórumokon talán lehetne közelíteni az álláspontokat.

MN: Megjelenik a hazai aktuálpolitika is a vitafórumokon...

PI: A Folkrádió levelezőlistájának szabályzata tiltja az alaptémától idegen témákra való áttérést, így a nyílt politizálást is. De mivel a lista utólag moderált, ritkán ilyen levelek is bejutnak. A 2004. decemberi népszavazás kapcsán határon túli hozzászólók felvetették, helyénvaló-e, hogy a magyarországi táncbázisoknak nagy szükségük van az erdélyi népzene-re, míg magukra az erdélyiekre nincs. A napi kultúrpolitika, intézmények, programok, műsorok finanszírozási módjának változása olyan kérdések, amelyeket nem lehet témaidegennek tekinteni, s nem is maradnak szó nélkül a levelezőlistán. Sokan úgy gondolják, hogy a népi kultúra hívei egyöntetűen jobboldaliak, de – amint a lista vitái is mutatják – ez korántsem igaz.

KT: A rádiót és a honlapot a kezdetektől úgy alakítottuk ki, hogy mi a kereteket adjuk, és mindenki a saját városából, falujából bővítené a tartalmat – így virágtengert kapunk, ha mindenki csak egy szál virággal járul is hozzá a közöshöz. Maga a Folkrádió alapítványa is így működik, ezt a szabadságot és intézményi lehetőségeket igyekszik biztosítani akár másoktól származó ötletek közös megvalósítására is. Mivel az állami támogatás ezen a területen is csökken, egyre fontosabb lesz, hogy az elérhető támogatást másokkal összefogva minél hatékonyabb módon tudjuk a népi kultúrára fordítani. Hangsúlyozom, mi, a rádió kiötlői átlagemberek vagyunk, nincs ebben semmi furfang. Bátorítani szeretnénk mindenkit a csatlakozásra.

Margittai Gábor

(Magyar Nemzet Hétfégi magazin, 2007. április 28.)

Háromrészes pontozó

Az erdélyi legényesek a hagyományos szóló férfitáncaink között a legváltozatosabb, legizgalmasabb mozgástartalommal rendelkeznek, s a táncutatók mindig is kitüntetett figyelmet szentelt e táncípusnak. Szerkezetük és motívumkészletük alapján három fő területi változatot különböztetünk meg, a kalotaszegi, a mezőszegi és a Maros-Küküllő közti típusokat. Ha egyszerűen csak legényest mondunk, akkor a táncoktatók és táncosok túlnyomó többsége arra a típusra gondol, amelyet a kutatás kalotaszegi legényesként határozott meg. A mezőszegi legényeseket a helyi elnevezések nyomán általában sűrű tempónak vagy sűrű magyarnak nevezzük, míg a Maros-Küküllő közti legényeseket pontozóként ismerjük. A néptáncal foglalkozók többsége ma már azt is tudja, hogy a legényesek szerkezete milyen erősen illeszkedik a zenei periódusokhoz. A „pontnak” nevezett periódusnyi táncszakasz hat ütemén keresztül a táncos a pont fő mozgástémáját – kutatói szakszóval a „gerincmotívumát” – adja elő, amely a kalotaszegi legényes esetében a legtöbbször ugyanazon kétütemes nyitófigurával kezdődik. Mindhárom területi típusra érvényes, hogy a jelenleg 2/4-esnek tekintett legényes dallamperiódusok 7. és 8. ütemében a zenei zárlattal együtt a táncos is „lezár”, azaz az első hat ütemben előadott mozgástémákhoz képest kisebb-nagyobb mértékben vagy teljesen mást táncol.

Ugyancsak jellemző a legényesekre, hogy motívumkészletük mozgástartalma többnyire két fő fajtára bomlik, a lábfigurázó motívumokra, amelyek nem tartalmaznak csapásokat, illetve a lábszár valamely részének ütéseit előtérbe helyező csapásoló figurákra. A lábfigurázó és csapásoló pontok használata típusonként vagy előadó egyéniségként eltérő lehet. A mezőszegi legényesek széki sűrű tempó típusában például szinte törvényszerű, hogy a két mozgástartalom pontonként váltja egymást. A kalotaszegi legényesben és a pontozóban a tánc elején többnyire lábfigurázó motívumokat adnak elő, majd a csapásokat tartalmazó pontok következnek, esetenként a táncosok visszatérnek a lábfigurázó pontokhoz is. A pontok erős tematikus szétválasztása inkább az idősebb generációra jellemző. Ők táncukat túlnyomó többségében lábfigurázó motívumokból építették fel, és csak a tánc végén adtak elő néhány csapásoló pontot. A fiatalabbak már jóval gyakrabban nyúltak az ütések miatt hatásosabbnak mutatózó, a ritmikai felkészültséget jobban kiemelő csapásoló motívumokhoz.

A legényesek jellegzetességeinek itt felsorolt igen rövid és igen vázlatos bemutatását még egy sajátosság kiemelésével zárom. Az eddig részletesebben vizsgált két legényes táncos egyéniség, Karsai Zsigmond és Mátyás István „Mundruc” lejegyzett és nyomtatásban közreadott táncfolyamatai alapján az is megállapítható, hogy egy-egy táncuk folyamán teljes motívumkészletükből csak néhányat választottak ki, mintegy készülve, tartogatva a többi egy következő megnyilvánulási lehetőségre. Martin György mindkettejük esetében több tucat táncot vizsgált meg, így az is kiderült, soha nem adták elő kétszer ugyanazt a folyamatot, tehát táncukat a pontokból a pillanat hatása alatt, öletszerűen, improvizálva állították össze. Egészen más előadó jellegzetességet talált Balla Zoltán a magyarszentbenedeki Vincze Árpád pontozóinak tanulmányozása során. A hagyomány szerint a Maros-Küküllő mente falvaiban, tehát Magyarszentbenedeken is a pontozót igen gyakran csoportos formában táncolták, és a szóló formákban – feltehetőleg a közös tánc hatására – megtartották a pontok közös tánc alatt megszokott sorrendjét. De táncuk ennek ellenére mindig változatosnak hatott. Vincze Árpád számos pontozó folyamatát összehasonlítva Balla Zoltán azt vette észre, hogy a szóló előadások alatt a pontok fő témái, azaz a gerincfigurák szerint a pontok sorrendje táncról táncra igen hasonló, azonban a különböző folyamatokban a pontok végére a táncos mindig más lezáró figurát illesztett. Ebben állt a tánc változatosága, ez adott lehetőséget a táncosnak pontjai variálására.

A magyarózi Jakab József pontozóit vizsgálva a táncszerkesztés egészen más sajátosságát fedezhetjük fel, mégpedig olyat, amely jóval komolyabb kihívást jelent a mai táncos előadó számára, mint az, hogy milyen „legényesen” tudja az eredeti előadók táncát lemásolni, de még annál is, hogy egy előre betanult pontkészletből válogasson. Mielőtt az elemzésre térnénk, hadd mutassam be röviden a táncost. Jakab József 1930-ban született Magyarszentbenedeken. Tizenegy évesen szegődött munkába a szülőfalujával szomszédos Magyarózdra, ahol felnőtté válva megházasodott, és véglegesen letelepedett. Pásztorkodott, majd kitanulta a kőműves mesterséget, nyugdíjba vonulásától a mai napig a földet műveli, gazdálkodik. Nincstelen kisbojtárból a falu jó módú gazdáinak közé emelkedett, évekre a presbiterek közé választották, véleményére a falu közössége odafigyel. Elmondása szerint táncal csak Magyarózdon kezdett

„foglalkozni”. Volt kitől tanulnia a mindig is jó táncos falu hírében álló Magyarózdon, kérdéseinkre a helybeliek többnyire hoszszan sorolták a nagytáncú „régii öregek” neveit. Jakab Józsefet kiemelkedő táncos tehetsége magasan kortársai fölé emelte. A pontozón kívül ismer és eljár három másik férfitáncot, a szegényest, az öreges verbunkot és a székely verbunkot, kiválóan tudja a csárdást. Vezette és tanította a helybeliek, alkalmi tánc csoportot, 2000-ben megkapta a magyarországi Népművészet Mestere díjat.

Számos előadása alapján megállapítható, hogy Jakab József általában 20-22 pontot táncol egy pontozó folyamatban. Sajnos igen kevés olyan filmfelvétel készült róla, amely teljes táncfolyamatnak tekinthető, azaz a felvételen látható mind a tánc kezdete, mind a táncvége. Az MTA Zenetudományi Intézete (ZTI) Néptánc Archívumában három olyan folyamatot találtam és vizsgáltam meg, amely szinte teljes folyamatnak tekinthető (csak az elsőből hiányzott másfél pont). Az itt leírtak követhetősége érdekében a táncok az internetről, a ZTI TáncFA nyilvános gyűjteményéből letöltve is megtekinthetők (www.zti.hu/tanc/jakab).

A táncokban igen határozottan elválaszthatók a lábfigurázó és a csapásoló motívu-

PRO FOLK

HANGSZEREK, TOKOK,
KELLÉKEK, JAVÍTÁS

Népzenei CD-k teljes választéka

ÓVODÁKNAK, ISKOLÁKNAK
KEDVEZMÉNY

Cím: 1074 Budapest, Dohány u. 84.
(bejárat az Almássy utcából)

Nyitva: 10-17h, pénteken 10-14h

Tel.: 06.30.9549-903

Tel./fax: 351-3341

E-mail: profolk@tla.hu

Honlap: www.datanet.hu/profolk-bt

mok. A táncos mindhárom pontot lábfigurázó motívumsorokkal kezdte. A lábfigurák legtöbbször 4/8-os szerkezetű, azaz négy mozdulatfázisból állnak, amelyeket a táncos általában szimmetrikusan megismétel. A lábfigurák sorát az ötödik pont második felében csapásolás törte meg, majd a táncos folytatta lábfiguráit. Az első táncfolyamatban a lábfigurázó sor a 8., a többihez képest rövidebb második táncfolyamatban az 5., a leghosszabb harmadik folyamatban pedig a 9. pontig tartott. Figyelemre méltó, hogy a pontok sorrendje teljesen megegyezik, noha az első és a harmadik tánc felvétele között tizenkét év tel el. De nem csak a sorrendje, hanem a gerincfigurákhoz kapcsolódó záratok is szinte teljesen ugyanazok, tehát itt nem érvényesül az az elv, amit Balla Zoltán tapasztalt a magyarszentbenedeki pontozóban.

A vizsgált folyamatok befejező pontjaiban Jakab József csak csapásoló figurákat adott elő. Mindhárom tánc utolsó öt pontja szinte teljesen egyforma, a gerincfigurákhoz kapcsolódó záratokkal együtt. Jóska bácsi ritka kiváló táncos, önálló mozdulatvilággal, pattogó ritmikával, akkurátus záratokkal, kifelé komoly, befelé mókára mindig kész előadói hozzáállással, tehát öröm nézni – de mégis, hol lelhető fel a legényesekről tudott és el is várt rögtönzés, a váratlan, a táncot igen jól ismerő nézőknek és magának az előadónak a meglepetés?

A tánc középső részében. Mindhárom táncban a lábfigurázó pontok után olyan rész következett, amely egyik vizsgált táncban sem hasonlított a másikra. A lábfigurázó és csapásoló pontok szigorú elkülönülése itt megszűnt, a pontok ezen fő jellege szabadon, ötletszerűen váltakozott. Jelentő-

sen megváltozott az a mód is, ahogy a táncos a pontokat és a motívumokat szerkesztette. A tánc első részében előadott együttes, 4/8-os felépítésű lábfigurákat szétbontotta, és *más motívumszerkezetben* újra összerakta, vagy a szétbontott figura két fele közé más mozdulatpárt illesztett. Csak itt fordult elő, hogy csapással kezdett mozgásort a második ütemben lábfigurázó motívummal kapcsolt össze, majd ismételt meg szimmetrikusan, azaz új kétütemes összetett motívumot szerkesztett. Található példa arra is, amikor a táncos csapásoló motívumokat egyedi, szokatlan összetételben adott elő. Olyan megoldást is felfedezhetünk, amikor a figurák azonos-szimmetrikus ismétlési rendjét a táncos megbontotta, és aszimmetrikus ismétlési rendet alakított ki, azaz új, *egyedi pontszerkezeteket* épített fel.

Jakab József itt elemzett pontozóiban a legényesek eddig ismert pontokra tagozódásánál *magasabb szerkezeti egységeket* fedezhetünk fel. A táncfolyamatok a pontok témái alapján megközelítőleg azonos terjedelmű *három fő részre* bonthatók. Az első rész a lábfiguráké, amelyek kötött sorrendben követik egymást. A második részben a táncos vegyesen használ lábfigurákat és csapásokat, a pontok sorrendje kötetlen, és az előadó a tánc ismert mozgástémaival új pont- és motívumszerkezetek kialakítására törekszik. A csak csapásfigurákat tartalmazó harmadik részben a pontok sorrendje többnyire ismét kötött, igen kevés változatos tartalmazva. A középső rész így kiemelt szerepet kap, ahol a táncos a szimmetrikus vagy azonos ismétlésekkel, a téma- és zárlatbővítésekkel, motívum összetettekkel és betoldásokkal szabadon játszik. *Háromrészes pontozóval* van tehát dolgunk.

A vizsgált három pontozó ugyan tizenkét év előadási gyakorlatát fogja át, de biztosan nem tartalmazza Jakab József teljes motívumkészletét, és csak mintákat adhatott motívumhasználatának szabad gyakorlatából. E gyakorlat részletes elemzése (Fügedi 2006) leginkább már csak a kutatók és szakpedagógusok számára érdekes, itt csupán utalásszerűen említem meg azt a motívumkutatás szempontjából figyelemre érdemes jelenséget, hogy Jakab József pontozóiban mind a lábfigurázó, mind a csapásó-

ló zárómotívumok következetesen két motívikai alstruktúrára bonthatók, amelyek közül az elsők eltérőek, a másodikba tartozók egymáshoz hasonlóak és erősen sematizáltak. Eddigi ismereteink szerint a táncosok a motívumokat általában úgy variálják, hogy annak végét változtatják meg. Jakab Józsefnél felfedezhető egy olyan sajátos motívumvariációs elv, amely szerint kétütemes motívumait előről variálja, vagy a motívumokat felbontja és a betoldással hozza létre azok új változatait.

Ha egy eredeti táncos előadó egyéniség alkotásmódját meg akarjuk ismerni, egészen biztosan nem elegendő egyetlen táncának megtanulása. Gondolkodásmódja, alkotói jellegzetességei csak több folyamatának alapos elemzése és összehasonlítása után tárul fel, és csak ekkor reprodukálható az eredeti szándékok szerint. A 2005. évi legényesverseny utáni megbeszélésen Farkas Zoltán Batyu mintegy „számonkérő” felvetésére az egyik táncos – kissé megütközve – visszakérdezett: „Mit jelent az újraalkotás?” A táncos és a résztvevő előadók többségének figyelmét feltehetőleg soha nem hívták fel arra, hogy az improvizáció a legényes esetében legtöbbször nem merül ki a rögzített szerkezetű pontok ötletszerű változtatásában.

Ha megismerjük azokat a rejtett elveket, amelyek csak számos folyamat mély elemzése után tárulnak fel, a hagyomány kereteinek megőrzése mellett az újraalkotás, a táncos kreativitás végtelen lehetőségeihez jutunk. Ezzel az eszközzel nem csak a mozgáskészség fejleszthető, hanem az ötletesség, a játékkészség, egészen határozottan a gondolkodási mechanizmusok is. Ha ezt pedagógiai elvnek választjuk, így a tánc örömeiben részesülhet olyan is, aki technikailag alacsonyabb szintre képes. Az elv megvalósításához persze olyan oktatók kellene, akik minderre tudatosan töreksenek, s olyan felsőoktatási keretek, amely a táncpedagógusokat erre fel tudja készíteni. Amely eljuttatja a bármely korú növendéket annak belátásához, hogy a nem rituális hagyományos táncot csak újraalkotni szabad, mert a szerkezetek *formai lényegét* a másolással elveszítjük. Azt csak az állandó, játékos változással őrizhetjük meg.

Fügedi János

Irodalom

- Balla Zoltán (1992): Egy magyarszentbenedeki táncos szerkesztési elvei a pontozóban. Szakdolgozat. Magyar Táncművészeti Főiskola
Fügedi János (2006): Táncszerkezet és motívumhasználat Jakab József pontozóiban. Zeneatudományi Dolgozatok 2004-2005, 259-318
Karsai Zsigmond – Martin György (1989): *Lőrincréve táncélete és táncai*. MTA Zenetudományi Intézet, Budapest
Martin György (2004): Mátyás István 'Mundruc' – Egy kalotaszegi táncos egyéniségvizsgálata. Planétás, Budapest

ENGLISH TABLE OF CONTENTS

Page 3 Roundtable discussion: “in an effort to stir up the waters that the **dance house movement and its institutions** are presently standing in”. An edited version of the recorded discussion that took place on January 16, 2007 in Budapest at the Insitiute of Musicology. 10 people took part in the discussion – a group of educators, researchers, ethnographers (check the Hungarian for list of names). “The goal of the discussion was to bring up areas that are lacking in the dance house movement.... There needs to be a change of approach and attitude in preserving our traditions.” One of the topics discussed was the folk music department to open in September 2007 at the Hungarian Academy of Music in Budapest.

Page 18 'Góbbé Virtus' [Silly feat] is the name of the **new choreography** recently premiered by the **Hargita Folk Dance Ensemble** (from the town of Csíkszereda [Mercuria Ciuc] in Transylvania). The group recently performed the new program in Budapest, Budakeszi, Siófók and Eger. The choreography apparantly features dances from Székelyföld. Review by Záhonyi András

Page 20 Bartók Béla, the folk music researcher.

Selections from the exhibition in the Hungarian Heritage House (Budapest I. District. Corvin tér 8). Bartók's letters mainly from the period 1906-1915 while doing collection work in the countryside. Subject areas: Slovak folk music, Romanian folk music and [folk] dance reasearch.

Page 22 Part I.

In this issue's literary column, *MAGTÁR*, there is an **excerpt from a novel** by writer **Simó Márton**. Simó was born in the town of Urikány [Uricani] in Transylvania. His work has been published in magazines since 1985, first in Transylvania, then in Hungary (since 1990). Four of his books have been published to date. This excerpt is from his trilogy (the third volume of which goes to press in the second half of this year) where he writes on “what has crept into our souls over the last hundred years”.

Page 29 Report on the status of UNESCO's program of listing and protection of 'intangible cultural heritage'. 'Intangible cultural heritage' became recognized by UNESCO in 2003 as a seperate area of cultural heritage to be

protected; which includes areas such as: traditional music, dance and oral traditions such as singing, story telling, folk customs. By autumn of 2008, UNESCO expects to have the first international, country by country, listing for this area of cultural heritage. Hungary's first list was submitted to UNESCO in Paris in June 2006. By Mrs. Kovács Bíró Ágnes, Hungarian Ministry of Culture and Education.

Page 30 Kunkovác László has been collecting old **photographs of peasant life** and cataloging them all his life. There are several exhibitions of photographs from his archive in various locations in Hungary. Kunkovác was recently awarded honarary doctorate of arts from the Moholy Nagy Arts University (formerly the Hungarian University of Arts and Crafts) Mr. Kunkovác recently celebrated his 65th birthday.

Page 31 During WW II, there were various programs of 'exchange' set up by the governments of Hungary and surrounding countries... with the goal of getting as many ethnic Hungarians into Hungary as possible, while also ridding Hungary of as much of its 'non-Hungarian' ethnic groups as possible. The personal story related here is that of a young girl (still in her teens in 1946) whose family name happened to be Slovakian. Her father decided to take the offer of re-location and move his family to Slovakia in hopes of finding a better situation for them there. As told to **Kóka Rozália**.

Page 34 Part V. of Kiss Ferenc's series on **folk music arrangements**.

The theme this time is **musical accompaniment for folk dance theatre**. Folk dance theatre or so-called 'thematic folk dance choreographies' here in Hungary is a genre of staged folk dance which is seperate from the authentic or traditional choreographies which strive to put traditional dance on stage in as unchanged form as possible. Here the great Hungarian music arrangers and composers in the folk dance theatre genre are listed: both a previous generation and the names of those presently doing this kind of folk music arrangements.

Page 38 Folk songs, folk music from the steppes of Khazakstan.

On doing collection work (in 1997) in this region by **Sipos János**, folk music researcher at the Insitiute of Musicology of the

hungarian Academy of Sciences in Budapest. Discussion of the locations, instruments and types of melodies.

Page 48 Pontozó – in three parts The Transylvanian *legényes* (young men's dance) is the traditional improvised **solo men's dance** with the most interesting and greatest variety of movements. In the area of Transylvania known as Maros-Küküllő region the local term for this dance is *pontozó*. These men's dances fall into dance sections or little sequences of steps within the entire dance progression; – these dance sections are called 'pontok' or points. On the basis of several films of entire dances danced by one dancer, dance researchers can evaluate the dance's structure, sets of steps (or motifs) used, and types of motifs used and draw conclusions on the method or habit of improvisation.

János Fügedi examines here the *pontozó* dance of one dancer – **Jakab József** from the village **Magyarózd** [Ozd]. Includes bibliography.

Sue Foy

folkMAGazin

2007/3, XIV. évfolyam, 3. szám
Megjelenik évente hat alkalommal
Kiadja a Táncház Alapítvány
Alapítványi gondnok: Nagy Zoltán
Kuratóriumi tagok: Sándor Ildikó, P. Vas János

Felelős szerkesztő: K. Tóth László
Tervező-szerkesztő: Berán István

Munkatársak:

Eredics Júlia, Gósi Anett,
Havasréti Pál, Kőrösi Katalin
MAGTÁR – Széki Soós János

Budapest, I. ker., Szilágyi Dezső tér 6.
Levél cím: 1255 Budapest, Pf. 153.
Tel./fax: (36.1) 214-3521
folkmagazin@mail.datanet.hu
www.folkmagazin.hu

Porszinter Nyomda
Tel.: 1/388-7632

ISSN - 1218 - 912X

Bankszámla szám: 11701004-20171625
Külföldről: OTP I. ker. fiók,
1013 Budapest, Alagút u. 3. Hungary
Táncház Alapítvány
B.I.C. OTPVHUB 11701004-20171625

Támogatónk a Nemzeti Kulturális Alap
Népművészeti Szakmai Kollégiuma

nka

Nemzeti Kulturális Alap

„Vásárfia” – Táncbáztalálkozó 2007 (fotó: Kárpáti Zsuzsanna)

KODAK PORTRA 800

5

KODAK PORTRA 800

4

KODAK PORTRA 800

3

KODAK PORTRA 800

Vetettem gyöngyöt

Világzene
Magyarországon
1972-2006

Hungarian
World Music
4 CD's

I Sowed
Pearls

